

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

70 DE ANI DE LA LUPTELE DE LA MĂRĂȘTI, MĂRĂȘEȘTI ȘI OITUZ

MARILE VICTORII ROMĂNEȘTI DIN 1917 ÎN CONTEXTUL RELAȚIILOR
POLITICE ȘI MILITARE CU ALIAȚII.

PAUL OPRESCU

CONTRIBUȚII LA ACȚIUNILE MARINEI ROMÂNE ÎN TIMPUL
PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL.

GEORGETA BOROANDĂ

DATE PRIVIND POPULAȚIA ORĂȘULUI BUCUREȘTI ÎN ANII
RĂZBOIULUI DE ÎNTREGIRE A ROMÂNIEI (1916-1918).

Ș. RĂDULESCU-ZONER, IRINA GAVRILĂ

FRANȚA ȘI SITUAȚIA DE PE FRONTUL ROMĂNESC ÎN VARA ANULUI
1917 (I).

NICOLAE DASCĂLU, DANIELA BUȘĂ

MISIUNEA GENERALULUI HUGH SCOTT ȘI ROMÂNIA ÎN VARA
ANULUI 1917.

ION STANCIU

★
SPIRITUL PUBLIC ÎN EPOCA REGULAMENTARĂ (II).

GEORGETA PENELEA

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI
CONTEMPORANE
CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

CARTEA ROMĂNEASCĂ
ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

TOMUL 40

1987

IULIE

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU (*redactor șef*), ION APOSTOL (*redactor șef — adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIE, LUDOVIC DEMÉNY GHEORGHE I. IONIȚĂ, AUREL LOGHIN, DAMASCHIN NIOC ȘTEFAN OLTEANU, POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 180 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Citorii din străinătate se pot abona adresându-se la ROMPRES-FILATELIA Departamentul Export-Import-presă P.O. Box 12 — 201. Telex 10376 prsfi r — București, Calea Griviței nr. 64 — 66.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de Redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacției:

B-dul Aviatorilor nr. 1

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM 40, NR. 7

iulie 1987

SUMAR

70 DE ANI DE LA LUPTELE DE LA MĂRĂȘTI, MĂRĂȘEȘTI ȘI OITUZ

PAUL OPRESCU, Marile victorii românești din 1917 în contextul relațiilor politice și militare cu aliații	659
GEORGETA BOROANDĂ, Contribuții la acțiunile marinei române în timpul primului război mondial	670
Ș. RĂDULESCU-ZONER, IRINA GAVRILĂ, Date privind populația orașului București în anii războiului de întregire a României (1916—1918)	692
NICOLAE DASCĂLU, DANIELA BUȘĂ, Franța și situația de pe frontul românesc în vara anului 1917 (I)	700
ION STANCIU, Misiunea generalului Hugh Scott și România în vara anului 1917	714

★

GEORGETA PENELEA, Spiritul public în epoca regulamentară (II)	726
---	-----

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE

Nostalgie după un imperiu de tristă amintire: monarhia austro-ungară (dr. Nicolae Edroiu, dr. Constantin Căzănișeanu, dr. Ladislau Gyémánl, dr. Ion Pătroi)	742
---	-----

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

Simpozionul „Cooperativizarea agriculturii în România, încununare a luptei de veacuri a țărănimii române pentru o viață mai bună” (Constantin Mocanu); Estudos de CEDHAL. Publicação do Centro de Estudos de Demografia Histórica de América Latina, São Paulo, n° 1, 1986, 23 p. (Louis Roman); Cronica	754
--	-----

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

* * * <i>Istoria militară a poporului român</i> , vol. III, Edit. militară, București, 1987, XVI + 686 p. (Andrei Busuiocanu)	756
COSTIN FENEȘAN, <i>Izvoare de demografie istorică</i> , vol. I, <i>Secolul al XVIII-lea, Transilvania</i> , D.G.A.S., București, 1986, 435 p. + 12 tabele (Carol Vekov)	757
* * * <i>Rezistența antifascistă și antiimperialistă în Asia și Africa (1931—1915)</i> , Edit. militară, București, 1986, 397 p. (Nicolae Dascălu)	759
JOHN SWEETMAN, <i>War and Administration. The Significance of the Crimean War for the British Army</i> , Scottish Academic Press, Edinburgh, 1984, 174 p. (Marian Strota)	763

REVISTA DE ISTORIE

TOME 40, N° 7
juillet 1987

SOMMAIRE

70 ANS DEPUIS LES BATAILLES DE MĂRĂȘTI, MĂRĂȘEȘTI ET OITUZ

- PAUL OPRESCU, Les grandes victoires roumaines de 1917 dans le contexte des relations politiques et militaires avec les alliés 659
- GEORGETA BOROANDĂ, Contributions aux actions de la marine roumaine pendant la première guerre mondiale 670
- Ș. RĂDULESCU-ZONER, IRINA GAVRILĂ, Données concernant la population de la ville de Bucarest pendant la guerre pour le parachèvement de l'unité nationale de la Roumanie (1916—1918) 692
- NICOLAE DASCĂLU, DANIELA BUȘĂ, La France et la situation sur le front roumain à l'été 1917 (I) 700
- ION STANCIU, La mission du général Hugh Scott et la Roumanie à l'été 1917 714

★

- GEORGETA PENELEA, L'esprit public à l'époque du Règlement Organique (II) 726

PROBLÈMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE

- Nostalgie d'un empire de triste souvenir : la monarchie austro-hongroise (*dr. Nicolae Edroiu, dr. Constantin Căzănișteanu, dr. Ladislau Gyémánt, dr. Ion Pătroi*) 742

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

- Le symposium „La coopérativisation de l'agriculture en Roumanie, couronnement de la lutte séculaire de la paysannerie roumaine pour une vie meilleure” (*Constantin Mocanu*) ; Estudos de CEDHAL. Publicação do Centro de Estudos de Demografia Histórica de América Latina, São Paulo, n° 1, 1986, 23 p. (*Louis Roman*) ; Chronique 754

LE LIVRE ROUMAIN ET ÉTRANGER D'HISTOIRE

- * * * *Istoria militară a poporului român* (L'histoire militaire du peuple roumain), vol. III, Edit. militară, București, 1987, XVI + 686 p. (*Andrei Busuioceanu*) 756
- COSTIN FENEȘAN, *Izvoare de demografie istorică*, vol. I, *Secolul al XVIII-lea, Transilvania* (Sources de démographie historique, vol. I, XVIIIe siècle, la Transylvanie), D.G.A.S., București, 1986, 435 p. + 12 tabele (*Carol Vekou*) 757
- * * * *Rezistența antifascistă și antiimperialistă în Asia și Africa (1931—1945)* (La résistance antifasciste et antiimpérialiste en Asie et Afrique, (1931—1945), Edit. militară, București, 1986, 397 p. (*Nicolae Dascălu*) 759
- JOHN SWEETMAN, *War and Administration. The Significance of the Crimean War for the British Army*, Scottish Academic Press, Edinburgh, 1984, 174 p. (*Marian Stroia*) 763

www.dacoromanica.ro

70 DE ANI DE LA LUPTELE DE LA MĂRĂȘTI, MĂRĂȘEȘTI ȘI OITUZ

MARILE VICTORII ROMÂNEȘTI DIN 1917 ÎN CONTEXTUL RELAȚIILOR POLITICE ȘI MILITARE CU ALIAȚII

PAUL OPRESCU

Anul 1917 trebuia să fie, în concepția conducătorilor politici și militari ai Antantei, un an decisiv în războiul împotriva Puterilor centrale. În conferințele interaliate, care au avut loc la sfârșitul anului 1916 și începutul celui următor, s-a decis ca prin ofensive simultane, desfășurate pe sectoare vaste, să se dea inamicului lovituri hotărâtoare. Era pentru prima dată, în cursul acestui război, când aliații își propuneau acțiuni conjugate pentru a nu permite dușmanului să preia inițiativa. Era de asemenea, prima dată când în tabăra Înțelegerii se stabilea o coordonare între operațiunile de pe teatrul de război din vest (franco-anglo-belgian și italian) și cel din răsărit (ruso-român). În conferința care a avut loc la Chantilly, sediul Marelui Cartier General francez, în zilele de 15—16 noiembrie 1916, în prezența comandanților Armatei aliate sau a reprezentanților lor, s-a hotărât planul de operații pentru anul 1917. S-a căzut de acord asupra necesității unei ofensive generale, pe toate fronturile și cu maximum de mijloace, încă din primăvară. Participanții la Conferință s-au angajat ca dacă unul dintre ei era atacat ceilalți să-i vină în ajutor, fie trecind la ofensivă pe frontul propriu, fie trimițând întăriri pe frontul atacat. Pe frontul răsăritean se prevedeau acțiuni ofensive care să imobilizeze cât mai multe trupe inamice și să răpească astfel inamicului posibilitatea de a întări forțele sale de pe frontul apusean.

Evenimentele militare din a doua jumătate a anului 1916 în răsăritul continentului, mai ales în România, apoi știrile despre o eventuală retragere din război a Rusiei, au făcut să sporească interesul aliaților occidentali pentru teatrul de război răsăritean. Lloyd George declara în noiembrie 1916 că „dacă Rusia și România erau scoase din luptă nu mai era nimic de făcut”¹. Și tot premierul britanic venise cu propunerea de a se ține conferința interaliată în capitala Rusiei, unde urma să se discute situația de pe frontul ruso-român în lumina strategiei globale a aliaților pentru anul 1917. Lucrările Conferinței de la Petrograd s-au deschis la 1 februarie (st. n.). Delegatul militar francez, Castelnau, avea instrucțiuni să ceară părții ruse efortul necesar pentru a înfrîna ofensiva inamică pe frontul ruso-român, care nu părea încă stabilizat². Aliații occidentali mai urmăreau să obțină o cât mai importantă participare rusă la ofensiva de primăvară. Dar cum materialul de război destinat trupelor române venea pe o cale extrem de lungă (peste 3000 km), iar refacerea Armatei române nu se terminase, ei propuneau ca această ofensivă să se producă pe alt front decît cel românesc. Generalul Gurko, înlocuind pe Alekseev, bolnav, susținea că ofensiva pe frontul ruso-român nu putea avea loc înainte

ce 1 mai, cînd se va încheia reorganizarea armatelor rusă și română. În cele din urmă, Conferința a hotărît ca ofensiva să se execute cu maximum de mijloace, iar ofensivele de ansamblu să fie declanșate între 1 aprilie — 1 mai. Dacă unul dintre aliați era silit să acționeze mai înainte, ceilalți se obligau să acționeze în cel mult trei săptămîni. Țarul, personal, a promis delegației franceze că nu va face pace separată și că la ofensiva din primăvară va porni cu forțe puternice³.

La Conferința de la Petrograd au mai fost convocați și generalul Berthelot, șeful misiunii militare franceze în România precum și col. Thomson, atașatul militar britanic, ca unii care cunoșteau situația pe frontul românesc. Berthelot venea la cererea sa, dar sigur cu concursul lui Saint-Aulaire, ministrul Franței în România. Diplomatul francez spera ca prezența generalului „a cărui persoană, spunea el, inspiră îndată încredere și produce o puternică impresie de franchețe și sinceritate” să risipească atmosfera de neîncredere a oficialităților militare ruse față de misiunea franceză⁴. Dar în cursul discuțiilor Berthelot susținu cu căldură armata română, insistînd ca ea să fie reconstituită și folosită pe teritoriul național. Susținînd cu stăruință individualitatea armatei române, generalul francez ajunge la grave divergențe cu șefii militari ruși. Gurko îi și reproșează: „Sînteți mai român decît românii”⁵. Dar Castelnau, în dorința de a înlătura astfel de divergențe, a intervenit telegrafic la Paris propunînd limitarea rolului lui Berthelot numai la reorganizarea armatei române, după care generalul trebuia să se întoarcă în Franța⁶. Ministerul de război francez a aprobat, dar măsura nu s-a realizat, spre satisfacția opiniei publice românești.

În timpul Conferinței interaliate se afla la Petrograd și primul-ministru Ion I. C. Brătianu. Venit pentru a lua legătura cu conducătorii politici și militari ai țării vecine, insistă pentru o grabnică ofensivă și pentru realizarea sprijinului promis în oameni și materiale. El consideră că neinvitarea țărilor mici, ca România, la Conferința interaliată era „puțin conformă cu declarațiile Antantei referitoare la statele mici”. Pentru a protesta, cerea lui Take Ionescu, la Iași, să exprime oficial Aliaiților „surpriza neplăcută . . . cu atît mai mult cu cît interesele românești sînt atît de strîns solidare cu deciziile Conferinței atît pentru operațiile militare, propriu zise, cît și pentru repartizarea munițiilor”⁷. Însă în discuțiile pe care primul-ministru le poartă cu cele mai înalte oficialități ruse, politice și militare, privind situația României se pare că a găsit, cum el însuși spune „mult interes și simpatie”⁸. A primit asigurări din partea reprezentanților Puterilor aliate că în problemele financiare ca și în procurarea armamentului interesele României nu vor avea de suferit. Apoi în ziua de 24 ian./6 febr., după ce respinsese o primă invitație, ce-i dădea drept la o participare limitată, Brătianu, ca invitat cu titlu special și excepțional, prezenta poziția guvernului român. În orice caz, primul-ministru român afirmă la sfîrșitul vizitei sale la Petrograd că a găsit acolo „atmosfera foarte simpatică intereselor noastre”⁹. Diamandi, ministrul României în capitala Rusiei, participant la misiunea lui Brătianu și de față la discuțiile acestuia, crede că vizita „a contribuit la stabilirea de raporturi directe, prețioase și de intimitate plină de încredere”¹⁰. De altă părere era însă Col. Thomson. Lui i se pare că România va căpăta „firmiturile de la masa bogatului”¹¹.

În acest timp, în Moldova refugiului înfruntînd grele condiții climatice, epidemii și lipsuri de tot felul, avea loc refacerea și reorganizarea

armatei române. În spiritul hotărîrilor adoptate în conferințele interaliatate și ca urmare a angajamentelor asumate de a se sprijini reciproc, aliații și-au adus aportul la pregătirea unităților și a militarilor români în vederea campaniei proiectate. Trupele ruse au ocupat în Munții Moldovei, pe Siret și la Dunăre, un front în lungime de 500 km. Erau în primăvara anului 1917 pe frontul românesc 36 divizii de infanterie și 6 de cavalerie rusești¹². Marile unități românești, greu încercate în campaniile din Oltenia și Muntenia, au putut fi retrase pentru refacere în spatele frontului. Numai unitățile Armatei a II-a au rămas în contact cu inamicul pe un front de aproximativ 35 km., fiind retrase de pe front pentru cîte o perioadă de 30 zile în vederea reorganizării și refacerii. O mare cantitate de armament, echipament, muniții etc. a fost adus din țările aliate, mai ales din Franța. Au venit 150.000 arme tip Lebel (8 mm), 1.760 mitraliere St. Etienne, 197 mitraliere engleze, 2.628 puști-mitraliere franceze, 108 puști-mitraliere engleze, 130 mortiere de tranșee, 1.300.000 grenade¹³. Din Rusia s-a primit o mare cantitate de echipament și harnașament. Centre de instrucție și școli pe specialități funcționau în cadrul unităților și al marilor unități pentru cunoașterea și folosirea celor mai noi mijloace de luptă. Un rol deosebit de important în instruirea ofițerilor și ostașilor români au avut, prin capacitatea și experiența lor, membrii misiunii militare franceze: 2777 ofițeri, de diferite grade și 1.150 subofițeri și grade inferioare, repartizați la toate eşaloanele au transmis experiența celor trei ani de război. S-au organizat patru regimente de artilerie grea, s-a organizat artileria antiaeriană, aviația și aerostația, transmisiunile. De altfel, 37 piloți și observatori francezi au încadrat escadrilele ce operau pe frontul românesc, atît în sectoarele ocupate de trupele române cît și în cele ocupate de trupe ruse.

Refacerea avea loc în condiții extrem de grele, atît pentru români ca și pentru aliați. Drumul parcurs de materialul destinat României era foarte lung și periculos din cauza submarinelor germane. Apoi căile ferate ruse nu puteau satisface toate cerințele și prin această țară venea tot materialul din Apus. Rusia și Franța, ele însele aveau mare nevoie de imense cantități de material de război. Totuși interesul pentru frontul răsăritean, în condițiile planurilor pentru 1917, i-a determinat pe Aliați să dea chiar din ceea ce nu le prisosea. Și astfel noile unități și mari unități române au fost dotate și reorganizate după modelul Armatei franceze. Fiecare companie de infanterie dispunea, după refacere, de cîte opt puști-mitralieră, fiecare batalion avea o companie de mitraliere cu opt piese, la fiecare din cele două Armate erau puternice grupări de artilerie grea. Regimentele au 24 mitraliere, nu patru ca în 1916, iar diviziile sînt mai mobile și au mai mare putere de foc. Pentru stăpînirea aerului și pentru observație s-au format 12 escadrile, toate dotate cu aparate de fabricație franceză: Farman, Nieuport, Caudron, Bréguet. Unitățile și marile unități române se găseau, după refacere, la nivelul celor mai experimentate armate beligerante. Într-un raport din luna mai, generalul Berthelot arată că „pe Siret și la Dunăre se află o armată reinviată, care este un ferment de entuziasm și încredere”. Vorbind însă despre interesul Aliaților pentru refacerea Armatei române și despre succesul acestei operații, nu trebuie să uităm că elementul de bază, care a și condiționat reușita, a fost ostașul român, dornic să reia lupta pentru eliberarea pămîntului strămoșesc. Așa cum se declară într-un raport oficial francez: „Desigur, misiunea militară franceză a jucat un rol conside-

rabil și de mare utilitate, dar este cu totul nedrept să se spună că Armata română n-ar fi existat înaintea venirii noastre. Dacă ea n-ar fi existat cum s-ar fi apărat timp de trei luni cu 400.000 oameni un front de 1.500 km¹⁴”? Despre starea de spirit a ostașului român din primăvara anului 1917 generalul Monkevitz, aflat pe frontul românesc ca șef de stat major al Armatei a IV-a rusă, avea să declare: „Un splendid elan războinic însuflețea armata reinviată și consolidată: ofițeri și soldați așteptau cu nărbdare bătălia, pentru a răsbuna in-succesele continui din 1916 și a elibera teritoriul invadat”¹⁵.

Operațiunile de pe frontul ruso-român trebuiau să se încadreze în efortul militar al întregii alianțe. Dar evenimentele, neprevăzute în noiembrie-decembrie 1916 și ianuarie 1917, au dus la anihilarea acestor planuri, în cea mai mare măsură. Țările Antantei trec, în această primăvară, printr-o gravă criză morală, ce împiedică orice acțiune serioasă. În martie izbucnește revoluția în Rusia și armata rusă nu poate trece la ofensivă pînă la sfîrșitul lunii iunie. Inacțiunea de pe frontul rus atrage pe cea de pe frontul italian. În aceste condițiuni ofensiva franco-britanică, din aprilie, s-a soldat cu mari pierderi și foarte slabe rezultate. Marea ofensivă proiectată de Aliați nu a mai avut loc, iar generalul Nivelles, adeptul ofensivei, era înlocuit la 16 mai. Greve în interior, extinderea propagandei defetiste, unități care refuză să mai lupte, slăbesc mult capacitatea militară a aliaților occidentali în 1917. Cu mare greutate moralul și disciplina trupelor vor fi restabilite în a doua parte a anului. Pe de altă parte devenea tot mai evident că armata rusă nu mai putea continua lupta. Thomson, aproape de evenimente, scrie: „ca să fiu sincer de tot, cea mai mare nevoie a Rusiei e nevoia de pace”¹⁶. Încercările de a menține cu orice preț Rusia în război se lovesc de opoziția populară. La 16 mai Miliukov, adeptul continuării războiului, era înlocuit de Terescenco, care la 19 mai anunță Aliaților că Rusia dorește cit mai repede încheierea păcii. În timp ce în Rusia opoziția față de război crește, în apus Aliații așteaptă ajutorul american. Nici o coordonare nu va fi posibilă între frontul occidental și cel răsăritean. În a doua jumătate a lunii iunie 1917 Albert Thomas, în vizită la Petrograd, se convinge că nu există un acord „clar și precis” între Aliați și Rusia¹⁷. Sub aceste auspicii și în aceste condiții trebuia să se desfășoare campania Armatei române din 1917. De altfel, Thomson, revenit de la Petrograd în martie 1917, nota: „m-am întors să pregătesc țara aceasta la cele mai grozave evenimente... se plănuieste o ofensivă în sensul hotărîrilor luate la conferința aliată”¹⁸.

Pentru frontul românesc evenimentele din Rusia trebuiau să aibă o foarte mare însemnătate. O bună parte a frontului era ocupată de trupe ruse, liniile de aprovizionare ale acestora treceau prin Moldova, trupele române erau încadrate în frontul rus, prin Rusia era singura legătură cu Aliații și singura cale de aprovizionare cu muniții, armament și echipament de război. La Iași se sperase ca relațiile cu guvernul provizoriu să fie mai bune decît cu miniștrii țarului. Influentele ziar „Le Temps”, dînd glas unor păreri oficiale, scria la 16 aprilie 1917 că „autocrația rusă nu a făcut nimic pentru a cîștiga încrederea României; Sturmer, după ce a împins România în război, a lăsat-o fără ajutor și se gîndea la împărțirea ei cu Austria. Astăzi, amărăciunea acestor trădări s-a risipit și România este încrezătoare în democrația rusă”¹⁹.

În aprilie Brătianu, însoțit de Prezan, șeful statului major al Armatei române, vizita Petrogradul, spre a se întîlni cu noii conducători ai Rusiei.

Au fost primiți cu onoruri militare și găzduiți la Palatul de iarnă. În cinstea lor s-a organizat o mare manifestație populară, unde este aclamată „România aliată”. Apoi, la 29 aprilie, la o mare paradă militară, generalul Kornilov comandantul garnizoanei Petrograd, vorbește despre fiăția de arme ruso-română din 1877 și afirmă că eliberarea teritoriului românesc este pentru Rusia o chestiune de onoare. Gucikov, atunci ministru de război, declară oaspeților că țara sa va ajuta efortul de război al României. În capitala Rusiei primul-ministru are mai multe întrevederi cu Albert Thomas, ministrul francez al armamentului, cărui îi cere sprijin pentru venirea armamentului necesar celor 15 divizii românești și pentru obținerea creditului american. Părăsind Petrogradul la 29 apr./12 mai Brătianu consideră rezultatele satisfăcătoare pentru aprovizionarea armatei române, mulțumită sentimentelor amicale ale Guvernului provizoriu²⁰. Apoi la M.C.G. rus, la 30 aprilie/13 mai 1917, Brătianu și Prezan se întâlnesc cu Alekseev. Aci se discută planul de operațiuni al Armatei române. Partea rusă propunea o ofensivă în direcția Galați-Brăila, iar Prezan în regiunea Nămolosa. În urma acestor discuții se acceptă de ambele părți planul propus de M.C.G. român.

Pe de altă parte, aliații occidentali sînt tot mai interesați de situația României, nădăjduind să facă din cele 15 divizii românești un centru de rezistență în răsărit. Personalități politice ca Albert Thomas sau Vanderwelde vin la Iași și îndeamnă la unitatea de luptă a aliaților. Albert Thomas era ministrul armamentului și avea un rol important în aprovizionarea cu muniții și material de război. Înainte de a sosi la Iași avusese întrevederi cu Brătianu la Petrograd. La Iași a fost primit de Parlament, iar la Hirău, la parada militară, i-a spus lui Ferdinand: „vom merge împreună dincolo de Carpați”²¹. La începutul lunii iunie generalul american Hugh Scott, sosit în fruntea unei misiuni militare, declară în Parlament: „Am venit la d-voastră ca să vă asigurăm de fraternitatea noastră... Am primit de la miniștrii și Statele Dv. majore informații asupra a tot ce aveți nevoie, și vă asigurăm că vom insista din toate puterile ca tot ce ați cerut să vi se acorde. Sîntem fericiți de a vă găsi atît de hotărîți să duceți lupta înainte și vă asigurăm că, de aci înainte vom lupta alături de Dv. ...”²². La 5 iunie Andrews, însărcinatul cu afaceri al S.U.A. la Iași, îi scria lui Lansing că „Armata română va deveni valoroasă pentru Aliați în menținerea frontului românesc în special avînd în vedere nesiguranta militară rusă”²³.

Apoi în timpul luptelor de la Mărăști, Mărășești și Oituz se pune din nou cu deosebită acuitate chestiunea solidarității Aliaților cu frontul românesc, cu atît mai mult cu cît era evidentă intenția inamicului de a forța trecerea în Rusia meridională. În zilele de 25—26 iulie a avut loc la Paris o nouă conferință interaliată. Generalul Zankievici, reprezentantul militar al Rusiei, a prezentat un memoriu prin care arată că pe frontul ruso-român inamicul avea 130 divizii și 30 regimente neîndivizionate și forțele lui sporeau cu mari unități transferate de pe frontul francez și cel italian. Rusia opunea 219 divizii, dar de o slabă valoare combativă. Pentru a nu complica și mai mult situația pe frontul ruso-român, Zankievici cerea să nu se retragă forțe de pe frontul de la Salonic. Inamicul, afirma generalul rus, tocmai încearcă un plan ofensiv de mare anvergură pe frontul român pentru a cuceri provinciile meridionale ale Rusiei. Dacă reușea, se creia o grăvă amenințare pentru aprovizionarea Armatei ruse, dat fiind criza transporturilor. Pe de altă parte, întărirea forțelor dușmane putea

împiedica ofensiva pe frontul românesc și chiar „să forțeze abandonarea completă a teritoriului românesc, și prin aceasta să complice de manieră periculoasă relațiile cu România”. În concluzia intervenției sale Zankievici cerea, cu energie, să se mențină efectivele Armatei aliate de la Salonic și protesta „împotriva tuturor formulor sau actelor care ar putea da inamicului certitudinea că Aliații au renunțat la orice activitate pe acest front”²⁴. Generalul D. Iliescu, reprezentantul militar al guvernului român, a susținut și el menținerea diviziilor de la Salonic pentru a nu permite inamicului sporirea efectivelor pe frontul românesc și a-i ușura astfel ofensiva prin Basarabia pînă la Odessa. Al. Lahovari, în numele guvernului român, făcea în ședința de încheiere, următoarea declarație : „România a trecut prin o perioadă dificilă și ceasuri periculoase, dar ea niciodată nu și-a pierdut încrederea. Ea știe că în curînd va suna ceasul cînd România va putea, grație eforturilor sale și concursului Aliaților, să-și ia revanșa și să participe la victorie”²⁵. Dar rezultatul Conferinței nu era prea încurajator pentru România, dacă ținem seama de raportul pesimist, prezentat de Zankievici, cit și de imposibilitatea Aliaților de a interveni efectiv și oportun.

Solidaritatea Aliaților du lupta forțelor românești se va dovedi cu prilejul campaniei din iulie-august. La obținerea marilor victorii de la Mărăști și Mărășești a adus o contribuție activă artileria trupelor ruse din această zonă. În atacul de pe Dealul Momîia, la 24 iulie, divizia 15-a rusă s-a comportat „într-adevăr bine, spune generalul Berthelot, și a suferit mari pierderi făcînd mai mult de 500 prizonieri și cucerind 30 tunuri”²⁶. Satul Voloșcani a fost cucerit de ostașii din diviziile a 14-a și a 3-a tiraliori de Turkestan. La Mărăști Armata a 4-a rusă a făcut 1000 prizonieri și a cucerit 40 tunuri. Faptele de arme săvîrșite de ostașii unităților ruse, făceau pe generalul Eremia Grigorescu să se adreseze celor, care luptaseră sub comanda sa la Mărășești, cu următoarele cuvinte : „Voi scumpi tovarăși de luptă ai Corpurilor 7 și 8 ruse, ați dat dovadă deplină că numai cu sîngele vostru vărsat alături de noi, nelăsînd pe vrăjmaș să treacă pe trupul țării noastre, ați stăvilit barbarul”²⁷.

În ceea ce privește militarii francezi, care contribuiseră la instruirea unităților românești, ei au intrat în foc împreună cu aceste unități. Prin ordinul de misiune nr. 76 din iulie 1917, generalul Berthelot, șeful misiunii militare franceze, se adresa tuturor membrilor misiunii, spunînd : „Rolul francezilor în acest ceas grav, este limpede. Avînd onoarea de a fi contribuit cu experiența lor, cu credința și devotamentul lor la reorganizarea Armatei Române au și pe aceea de a merge în foc în rîndurile camarazilor lor. . . Cînd vor porni la atac să se gîndească la camarazii lor de la Chemin des Dames și de pe Platoul de la Moronvillers : împreună cu ei pentru ei reintră acum în bătălie”²⁸. A căzut la 10 august, străpuns de gloanțe în contraatacul spre dealul/Muncel, căpitanul Paul Berge în timp ce conducea la luptă o companie al cărei comandant căzuse. Și-a dat viața pe cîmpul de onoare și căpitanul Verney la 14 august, pe malul Siretului. Alți ofițeri francezi au fost răniți, luptînd în rîndurile unităților pe lingă care erau atașați. La sfîrșitul lunii august, după încheierea bătăliei de la Mărășești, generalul Eremia Grigorescu scria generalului Berthelot că a găsit în ofițerii francezi de pe lingă Armata I-a română „un deplin devotament, o neasemuită grijă pentru asigurarea izbînzii, disprețul total al pericolului”. Generalul român, arătînd că acești ofițeri „au luptat alături de camarazii lor români” și „mulți dintre ei au fost răniți”, își exprimă recunoștința

pentru serviciile aduse României²⁹. „Poporul român, arăta Președintele Nicolae Ceaușescu, păstrează o frumoasă amintire și cele mai calde sentimente de recunoștință ostașilor ruși și francezi, care au luptat alături de ostașii români, aducându-și obolul de sînge la înfruntarea cu dușmanul”³⁰.

În acest timp în perioada de pregătire a ofensivei și de desfășurare a bătăliei, guvernul român era silit să întreprindă noi demersuri pentru ca Alianții să-și împlinească promisiunile decurgînd din solidaritatea cu frontul românesc. La 7 iulie Saint-Aulaire, în numele său și al generalului Berthelot, insistă pe lângă guvernul francez ca să nu încetinească trimiterea materialului de război pentru România. El vorbește despre „interesul și datoria Franței”, despre valoarea Armatei române și susținea că această armată „va da o bună întrebuințare armelor primite de la francezi”³¹. Și tot Saint-Aulaire, după ce generalul Scerbacev a primit ordinul de a opri ofensiva, raporta la Paris că „situația inspiră grave neliniști guvernului român și populației”³². Dar ceea ce îngrijora mai mult la Iași era înfrîngerea rusă în Bucovina și Galiția, care putea antrena prăbușirea frontului de pe Carpați și evacuarea Moldovei. Pentru a înlătura această gravă amenințare, guvernul român cerea alianților ca trupele ruse să nu părăsească frontul. Din dispoziția lui Brătianu, ministrul țării la Londra, N. Mișu, cerea lui Robert Cecil o intervenție grabnică la Petrograd. Demnitarul britanic telegrafia lui Buchanan să intervină „în sensul cerut de Guvernul român”. Instrucțiuni similare primea și Noulens, ambasadorul Franței în capitala Rusiei. În scrisoarea lui Ribot, primul ministru francez, se atrăgea atenția ambasadorului: „Accentuarea retragerii armatelor ruse în Bucovina va descoperi flancul drept al armatelor române din Moldova, ar putea antrena retragerea lor și prin urmare evacuarea întregii României”³³. Ribot cerea ca generalul Scerbacev să nu fie autorizat, sub nici un motiv, să evacueze Moldova. Un asemenea act era „contrar datoriei de solidaritate de la care marile puteri nu pot abdica față de micile națiuni care le-a îmbrățișat cauza”. Alianții occidentaliceau Rusiei să păstreze Bucovina pentru a nu periclitiza frontul din Moldova. La 31 iulie Terescenco, ministrul de externe al Rusiei, declară ambasadorului francez că guvernul provizoriu „dorea să facă totul pentru a evita coteropirea Moldovei”³⁴. Demnitarul rus adăugă că se avea în vedere eventualitatea unei retrageri în nordul Bucovinei dar nu în sud. Un corp de armată suplimentar, susținea el, a și fost trimis pentru a întări punctul de joncțiune dintre armatele a 9-a și I-a. Dar o nouă retragere în nordul Bucovinei atrăgea reînnoirea demersului la 1 august, cînd ministrul de externe rus arăta că s-au dat dispoziții pentru a opune „toată rezistența posibilă” atacurilor germane. Mai arată că două divizii de cavalerie s-au adăugat corpului de armată suplimentar trimis la punctul de suduă dintre Bucovina și Moldova. Apoi, la 7 august Terescenco afirmă din nou că „apărarea Moldovei era principalul obiectiv al trupelor rusești”. Dar, adăuga el, pentru orice eventualitate regele și guvernul român vor fi bine primiți în cazul evacuării Moldovei asigurîndu-li-se tratamentul regelui Belgiei în Franța³⁵. Un demers similar cu al celor două puteri occidentale cerea la 4 august Departamentului de Stat și Andrews, însărcinatul cu afaceri al S.U.A. la Iași. El demonstra necesitatea ca „o puternică presiune să fie exercitată de Guvernul american pe lângă Guvernul rus ca acesta să trimită ordine energice Armatei ruse”³⁶. Între timp Kornilov, acum comandantșef, făcea și el demersuri pe lângă comandamentele franceze, bri-

tanic și italian „de a se face tot posibilul, pentru a împiedica pe inamic să concentreze noi forțe pe frontul ruso-român”³⁷.

Însă Puterile centrale hotărăsc ofensiva pe frontul românesc în zona Focșani și la Oituz. La 28 iulie/10 august, Brătianu invita pe reprezentanții aliaților cărora le arăta că germanii, atacînd în trei puncte vulnerabile din Moldova, urmăresc ocuparea integrală a României. Insistă că „evacuarea Moldovei . . . nu ar fi nu numai o catasfrofă morală pentru Antantă . . . dar retragera armatei române, reconstituită, ar fi pentru ea o încercare ce ar lipsi-o de o mare parte din forța sa combativă nouă”³⁸. Primul ministru român cerea aliaților să întreprindă acțiuni pe celelalte fronturi, spre a-l sili pe inamic să-și reducă presiunea în România. Reprezentanților diplomați ai Franței, Angliei și Italiei, pe care i-a primit separat, le exprimă hotărîrea României de a rămîne fidelă aliaților, dar le cere „să dovedească imediat prin fapte solidaritatea cu România” din-
du-i materialul de artilerie și aviație de care are nevoie. Apelul însă nu are ecoul așteptat. Foch, șef de stat major general al Armatei franceze, afirma la 14 august că situația militară nu justifică „descurajarea” primului ministru român. După generalul francez, armata rusă era în plină refacere, operațiile germane pe frontul ruso-român aveau obiective limitate și chiar dacă trupele ruso-române ar fi fost obligate, spunea el, să se retragă se pot restabili pe liniile de apă din spate fără a ceda întreagă Moldova. Foch mai promitea operațiunii pe fronturile occidentale și armament pentru dotarea celor 15 divizii românești. Dar recomanda totodată lui Saint-Aulaire, să „facă tot posibilul pentru a obține ca toate energiile să fie îndreptate spre conducerea operațiilor militare, viguros purtate, al căror succes, mai mult decît alt factor exterior, va permite apărarea Moldovei de invazie”³⁹. La 17 august Brătianu invita din nou pe reprezentanții aliați la Iași și pe însărcinatul cu afaceri al S.U.A. Le arată că după „luptele violente și prelungite”, duse în acele zile, Armata română, pentru a se reconstitui are nevoie de sprijin fără rezerve, mai ales în armament și credite”. Diplomații aliați, recunoscînd importanța sacrificiilor României pentru cauza comună, cerură guvernelor lor să răspundă favorabil. Andrews, în raportul către Departamentul de Stat, vorbește despre responsabilitatea aliaților în situația creată României, despre promisiunile lor neîndeplinite, pericolul în cazul părăsirii României. Răspunsul vine la 11/24 august cînd, prin intermediul lui Terescenco, Aliații și S.U.A. promit în scris că vor lua toate măsurile „pentru a aproviziona România cu muniții și a-i furniza creditele necesare”⁴⁰.

Între timp, marea bătălie de la porțile Moldovei lua sfîrșit la 8/21 august cu o strălucită victorie dobîndită, în primul rînd, prin puterea de jertfă a ostașului român. În ciuda marii importanțe pe care inamicul o arătase acestei bătălii el nu a reușit în planurile sale de a nimici Armata română și nici de a ocupa Moldova. A pierdut 60—65 de mii, soldați și ofițeri, pentru un cîștig minim de teren și un neînsemnat succes tactic. După cum arăta Robert de Flers, într-un raport din 21 august 1917 „armata austro-germană era oprită trei săptămîni acolo unde ea, dînd maximum de efort și mașind corpuri de elită, credea că va trece în două zile”⁴¹. Bătălia de la Mărășești-Oituz, rămîne cea mai importantă din campania anului 1917 atît prin deosebita ei amploare, a forțelor angajate de ambele părți, precum și prin folosirea la maximum a tuturor categoriilor de armament cunoscut, chiar și gaze toxice de către germani. Contemporanii remarcă la români eroismul ostașului, forța combativă a unităților și priceperea comandamentului. Cunoscutul ziar britanic „Times” scria la 17

august 1917 : „românii s-au bătut cu un eroism mai presus de orice laudă ... această înfrângere este lovitura cea mai importantă pe care au primit-o germanii în răsăritul Europei”⁴². O confirmare a calităților și a valorii combative a trupelor pe frontul de la Mărășești aduce și comandantul Corpului 18 german : „atît la ruși cît și la români contraatacurile au fost bine ordonate și la timp executate, ceea ce presupune o bună instrucție a trupei și o bună conducere din partea superiorilor”⁴³. Entuziasmat de vigoarea și eroismul ostașului român, generalul Berthelot, martor al evenimentelor, declară în interviul publicat în ziarul „România” din 23 septembrie 1917 : „chemată la suprema încercare a ofensivei trecute și a luptelor de la sud, armata României a dat nenumărate dovezi de eroism. Soldații români luptă admirabil. Ei sînt la înălțimea celor mai viteji apărători. Sînt cei mai buni soldați din lume”⁴⁴.

Dacă pentru români marea victorie din 1917 a însemnat în primul rînd apărarea pămîntului strămoșesc, pentru Aliați avea o deosebită semnificație din punct de vedere al mersului general al războiului. Această valoare nu putea scăpa conducătorilor militari și politici și nici presei sau opiniei publice, aliați sau neutri și chiar dușmani. După cum spunea Lloyd George în august 1917 : „Rezistența îndirjită — rezistență atît de prețioasă pentru cauza comună — pe care armata română o opune inamicului în acest moment, în condiții de dificultate excepțională prezintă un mare exemplu al puterii pe care libertatea o inspiră unui popor liber”⁴⁵. Șefii statelor aliate, primii miniștri ai acestor țări, au trimis felicitări salutînd izbînda românească. Generalul Berthelot, în telegrama către Eremia Grigorescu, spunea că ofițerii francezi „au alături de ei o pildă vie în atitudinea și bravura ofițerilor și soldaților români, care atrag în acest moment admirația tuturor armatelor aliate și cărora chiar dușmanii le aduc omagiile lor”⁴⁶. Comandantul Corpului expediționar american, generalul Pershing, își exprimă într-un mesaj special admirația pentru „splendidul eroism al armatei române”, iar generalul Cadorna, cerea reprezentantului său pe lingă M.C.G. român să exprime „via sa admirație” pentru ostașul român victorios la Mărăști, Mărășești și Oituz. Apoi presa de pretutindeni înregistra succesul și-i prezenta importanța. „Le Figaro” considera Mărășești drept „Verdun-ul României”, în timp ce pentru „Echo de Paris” armata română „și-a îndeplinit sarcinile cu un curaj și o pricepere deune de elogii și admirație”. O evaluare, din punct de vedere al aliaților, făcea „Manchester Guardian” cînd scria : „Armata română continuă să lupte aducînd aliaților imense servicii. Rezultatele acestei acțiuni vor stăruî încă mult timp după sfîrșitul războiului”⁴⁷. Tot astfel ziarul danez „National Tidende” care spunea : „ultimele operații ale armatei române, mai cu seamă luptele de lingă Mărășești, sînt o mare victorie pentru aliați. În cursul acestor operații germanii au uzat 14 divizii fără a putea să atingă scopul dorit. Românii se bat cu vitejie și aduc un neprețuit serviciu aliaților”⁴⁸.

În concluzie, ofensiva de la Mărăști și bătăliile defensive de la Mărășești-Oituz se încadrează în strategia globală a Înțelegerii pentru anul 1917. În baza solidarității fronturilor de luptă ale aliaților, aceștia au sprijinit și ajutat refacerea și reorganizarea Armatei române. Apoi bătăliile date de trupele române, la care au participat și mari unități ruse, au contribuit la menținerea unui front activ în răsărit. Victoria de la Mărășești a împiedicat pe inamic să ocupe Moldova și să pătrundă în sudul Rusiei. Prin acțiunea trupelor române și ruse frontul din răsărit a reținut importante forțe dușmane, sprijinind astfel pe aliații occidentali. „Victoria de

la Mărășești a reprezentat o contribuție importantă la înfrângerea militarismului german, un moment hotărâtor în lupta pentru eliberarea patriei noastre, pentru înfăptuirea idealului de unitate națională⁴⁹. Triptieul eroic Mărăști-Mărășești-Oituz, de 7 decenii simbol al vitejiei și dragostei de țară a ostașului român, este astfel și un moment de valoare europeană în mersul general al primului război mondial.

NOTE

- ¹ Lloyd George, *Mémoires de guerre*, vol. II, Paris 1935, p. 405.
- ² Général Hellot *Histoire de la guerre mondiale*, vol. III., Paris, Payot, 1936 p. 55.
- ³ *Ibidem*, p. 59.
- ⁴ Arhivele Statului, Microfilme Franța, rola 81.
- ⁵ Général Petin, *Le Drame Roumain*, Paris, 1932, p. 149.
- ⁶ Général Hellot, *op. cit.*, p. 59.
- ⁷ Arh. MAE, fond 71/1914, E2, Partea 2-a, Vol. 33, f. 324.
- ⁸ *Ibidem*, f. 332.
- ⁹ *Ibidem*, f. 334.
- ¹⁰ *Ibidem*, f. 333.
- ¹¹ Martha Bibescu, *Destinul Lordului Thomson of Cardington — Smaranda*, Edit. Ade-vărul, București, f. a., p. 282
- ¹² Youri Danilov, *La Russie dans la Guerre Mondiale*, Paris, 1927, p. 513.
- ¹³ Centenarul regimentelor I Mehedinți nr. 17, II, Romanați nr. 19, III, Dimbovița nr. 22, IV Ilfov, nr. 21, București, 1931, p. 60.
- ¹⁴ Arh. St., Microfilme, Franța, Rola 90.
- ¹⁵ Général Nicolas de Mankevitz, *La décomposition de l'Armée russe*, Paris, 1919, p. 75.
- ¹⁶ Martha Bibescu, *op. cit.*, p. 286.
- ¹⁷ Claude Anet, *La Révolution Russe*, vol. II, p. 281.
- ¹⁸ Martha Bibescu, *op. cit.*, p. 286.
- ¹⁹ Arh. MAE, fond 71/1914, E2 Partea 2-a, vol. 6, f. 132.
- ²⁰ *Ibidem*, Vol. 33, f. 400.
- ²¹ N. Iorga, *Memorii*, vol. I, p. 10.
- ²² Apud C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României* ediția II-a, vol. II, p. 408.
- ²³ Apud B. Rangheț, *Relațiile româno-americane, în perioada primului război mondial. 1916—1920*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1975, p. 49.
- ²⁴ Arh. St., fond Casa regală, dosar 21/1917, f. 1—4.
- ²⁵ *Ibidem*, f. 74.
- ²⁶ Berthelot, H.M., *Sur le front roumain*, în „Revue de Paris”, 1927, p. 102.
- ²⁷ Apud *România în primul război mondial*, Edit. Militară, București, 1979, p. 297.
- ²⁸ Arh. St., Microfilme Franța, rola 99, c. 79.
- ²⁹ *Ibidem*.
- ³⁰ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. 2, Edit. politică, București, 1968, p. 468.
- ³¹ Arh. St. Microfilme Franța, Rola 20, f. 16.
- ³² *Ibidem*, Rola 90.
- ³³ Arh. St., Microfilme Franța, rola 90 (Vol. 347, f. 88).
- ³⁴ *Ibidem*, (f. 98).
- ³⁵ Arh. St., Microfilme Franța, rola 90.
- ³⁶ *Ibidem*, (vol. 347, f. 117).
- ³⁷ Arh. MAE, fond 71/1914, E2 Partea 2-a, vol. 17, f. 42.
- ³⁸ Arh. St., Microfilme Franța, rola 90.
- ³⁹ *Ibidem*.
- ⁴⁰ *Ibidem*.
- ⁴¹ *Ibidem*, (vol. 347, f. 191).
- ⁴² Apud Col. I. Cupșa, *Mărăști, Mărășești, Oituz*, București, 1967, p. 154.
- ⁴³ Idem, *Armata română în campaniile din anii 1916 și 1917*, București, 1967, p. 253.
- ⁴⁴ Idem, *Mărăști, Mărășești, Oituz*, p. 152.
- ⁴⁵ Apud M. Djuvara, *Les sacrifices roumains*, Paris, 1919. (Anexe).
- ⁴⁶ Apud Col. I. Cupșa, *Mărăști, Mărășești, Oituz*, p. 152
- ⁴⁷ Apud, M. Djuvara, *op. cit.*, Anexe.
- ⁴⁸ Apud Col. I. Cupșa, *Mărăști, Mărășești, Oituz*, București, 1967, p. 155.
- ⁴⁹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. 2, p. 486.

LES GRANDES VICTOIRES ROUMAINES DE 1917 DANS LE CONTEXTE DES RELATIONS POLITIQUES ET MILITAIRES AVEC LES ALLIÉS

Résumé

Dans le cadre des plans de guerre de l'Entente pour 1917, le front oriental (russo-roumain) a fait l'objet d'une attention toute spéciale. Dans l'esprit des décisions adoptées au cours des conférences interalliées et par suite des engagements assumés de s'appuyer mutuellement, les Alliés ont apporté leur contribution à la formation des unités et des militaires roumains, à la réorganisation et au renforcement de l'armée roumaine. Les unités et les grands unités étaient dotées, lors du commencement de la campagne de 1917 de moyens de combat qui avaient démontré leur utilité et efficacité. Ainsi, „le long du Siret du Danube — déclarait le général Berthelot — se trouve une armée ressuscitée qui est un ferment d'enthousiasme et de confiance”.

Pendant les batailles de Mărăști, Mărășești et Oituz s'est posé de nouveau le problème de la solidarité des Alliés sur le front roumain. Les unités russes ont apporté un précieux appui à la victoire de Mărăști. A Mărăști de même qu'à Mărășești, les membres de la mission militaire française ont combattu, et certains d'entre eux sont morts ou ont été blessés, dans le cadre des unités roumaines. En outre, dans la bataille du sud de la Moldavie, les Alliés, appréciant l'importance de cette résistance roumaine pour la cause commune ont offert leur appui, en crédits et matériel de guerre. La victoire de Mărășești et Oituz a empêché l'ennemi de pénétrer au sud de la Russie et contribué au maintien d'un front actif à l'est de l'Europe. Les organes de presse, les personnalités militaires et politiques marquantes ont souligné la grande importance des succès roumains, l'héroïsme des soldats et officiers, la force combattive des unités et la haute compétence du commandement. Les victoires éclatantes de Mărăști, Mărășești et Oituz représentent, de par leurs significations et conséquences, au delà de l'importance sur le plan local, un moment déterminant dans le cours général de la première guerre mondiale.

CONTRIBUȚII LA ACȚIUNILE MARINEI ROMÂNE ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

GEORGETA BOROANDĂ

După războiul de independență, cînd prin reintegrarea Dobrogei, s-au creat condiții favorabile dezvoltării marinei noastre, a început o etapă nouă în istoria acestei arme.

Această nouă perioadă s-a caracterizat în principal prin realizarea în practică a trei programe de dotare a marinei militare ca și prin crearea unui sistem eficient de instrucție și pregătire a echipajelor, în vederea folosirii cu maximum de randament a armamentului din dotare, în cazul unui eventual război. Începută în 1880 prin construcția canonierei „Grivița”, dotarea flotei a continuat cu bricul „Mircea”, șalupele canoniere „Rahova”, „Opanez” și „Smîrdan”, torpilorul de baraj „Alexandru Cel Bun”, torpiloarele „Șoimul” și „Vulturul” și șalupele de poliție „Santinelă”, „Poterașul” și „Veghetorul”, toate construite în anul 1882. Acest prim program de dotare, s-a încheiat cu 2 șalupe de poliție „Pandurul” și „Grănicerul” intrate în serviciul flotei în 1884. Cel de al doilea program a început în 1888 prin intrarea în dotare a crucișătorului „Elisabeta” a canonierelor „Bistrița”, „Oltul” și „Siretul” și a torpiloarelor „Smeul”, „Sborul” și Năluca” și s-a încheiat în 1894, cînd s-au construit pentru poliția pe Dunăre șalupele torpiloare „Trotuș”, „Vedea”, „Teleorman” și „Argeș”. Cel de al treilea program de dotare a marinei a constat din construirea a patru monitoare („Al. Lahovari”, „I.C. Brătianu”, „Lascăr Catargiu” și „Mihail Kogălniceanu”) și a opt vedete de siguranță („Maior Constantin Ene”, „Maior Dimitrie Giurescu”, „Maior Gheorghe Sonțu”, „Căpitan Nicolae Grigore Ioan”, „Căpitan Valter Mărăcineanu”, „Căpitan Nicolae Lascăr Bogdan”, „Căpitan Mihail Romano” și „Locotenent Dimitrie Călinescu”) pentru Dunăre. Cu aceste nave, flotila militară de Dunăre s-a afirmat ca o flotă importantă. Dar, în timp ce la Dunăre s-a realizat un sistem de apărare pe apă mulțumitor, Divizia de Mare avea o singură navă de luptă, crucișătorul „Elisabeta”

S-a ajuns astfel la cel de-al patrulea program de dotare a marinei, care prevedea construcția unui submarin și a patru contratorpiloare, dar care din cauza izbucnirii primului război mondial nu a putut fi realizat. Datorită neîndeplinirii acestui program, războiul a găsit marina română cu un efectiv de mare, inferior atît din punct de vedere numeric, cît și din punct de vedere al puterii de foc, în comparație cu cel al marinelor inamice și în special cu cel al flotei austro-ungare, care dispunînd de numeroase nave de luptă construite în anii războiului și dotate cu armament modern, a reprezentat un adversar puternic pe Dunăre pentru flota României.

În ciuda eforturilor întreprinse de statul român în anii neutralității, pentru înzestrarea corespunzătoare a marinei cu mijloace și tehnică de luptă pentru, organizarea apărării litoralului fluvial și maritim, pentru mă-

rirea efectivelor marinei și ridicarea capacității lor de luptă, nivelul flotei noastre a rămas totuși scăzut. Explicația acestei situații o găsim nu numai în posibilitățile mai reduse economice, financiare, etc. ale României, ci și în scopul defensiv de apărare a fruntariilor, pentru care flota română a fost creată și pregătită.

La intrarea României în război au fost mobilizate toate forțele marinei militare, atât cele navale, cât și cele ale apărării fixe. La conducerea serviciului marinei din Marele Cartier General se afla contraamiralul Bălescu Constantin, iar comandamentul marinei cu sediul la Galați era condus de contraamiralul Eustațiu Sebastian. Forțele navale aflate pe Dunăre s-au constituit în 2 mari unități operative, cu rol preponderent în îndeplinirea misiunilor de luptă :

— Flota de operațiuni în care erau încadrate, monitoarele, vedetele de siguranță, canonierele, șalupele, convoiul de aprovizionare spitalul naval, șantierul naval mobil și bateriile de coastă „Elisabeta” de la Turtucaia, comandată de contraamiralul Negrescu Nicolae ;

— Apărările sub Apă, conduse de comandorul Niculescu Rizea. Organizată astfel, flota română a intrat în luptă, în acțiune, avînd de înfruntat un inamic superior, atât din punct de vedere al efectivelor, cât și al capacității de luptă.

În timpul campaniei din 1916, marina militară română a avut de îndeplinit misiuni diverse, dintre care mai importante au fost : atacul flotei austro-ungare în portul Rusciuk, sprijinul capului de pod de la Turtucaia, asigurarea forțării și trecerii Dunării, sprijinul de foc al flancului drept al trupelor din Dobrogea, participarea la evacuare. Misiunea generală a marinei în cadrul operațiunilor de pe Dunăre, în anul 1916 a fost aceea de a susține flancul drept al armatei din Dobrogea și de a distruge cu bateriile de la uscat flotila inamică în cazul unui atac al acesteia, iar misiunea specială a fost atacul monitoarelor austro-ungare ancorate la Rusciuk. Aceste misiuni au fost încredințate Flotei de operațiuni și Apărărilor sub Apă. La mare, misiunea marinei de a susține flancul stîng al Armatei din Dobrogea și de a apăra litoralul și porturile, a fost încredințată forțelor navale.¹

Înainte de intrarea României în război, regiunea Calafat-Oltenița a fost împărțită în 3 sectoare, respectiv :

1. Calafat-Corabia
2. Turnu Măgurele-Pietroșani și
3. Pietroșani-Oltenița

În sectorul 3 cu reședința la Giurgiu s-a organizat un serviciu de patrulare cu șalupele marinei „Soimuleț” și „Porumbița” înlocuite cu cîteva zile înainte de mobilizare cu șalupele „Rîndunica”, „Bujorescu” și „Cătina”, care urmau să fie armate în vederea executării unui atac cu torpile Acestui sector s-a mai repartizat și șalupe „Mangalia” ca vas purtător de mine derivate. La serviciul de patrulare din acest sector mai concurea de asemenea vasul N.F.R. „Cernavodă”, care urma să culeagă informații exacte asupra situației și compunerii forțelor escadrei austro-ungare.² De asemenea pentru împiedicarea navigației vaselor inamice în lungul Dunării, în insula Mocanu s-au instalat două tuburi de lansare cu două torpile automobile.

Conform planului de operațiuni român întocmit pentru cazul războiului contra Puterilor Centrale și Bulgariei, flota de Dunăre trebuia să intre în acțiune, odată cu începerea ostilităților.³ La 14 august 1916,

9,00 seara, România declară război Austro-Ungariei. Potrivit planului de campanie, operațiunile ofensive urmau să se desfășoare pe frontul de nord, păstrându-se defensiva pe frontul de sud. În seara zilei de 14 august, flota inamică se găsea ancorată la Rusciuk, fiind formată în principal dintr-un grup de luptă compus din 5 monitoare dispuse în 2 grupe și 4 vedete. Lângă grupul de luptă mai erau ancorate trenul de luptă, câteva șlepuri și câteva remorhere. Un monitor se afla în avangardă la ostrovul Becheru, iar navele portmine erau ancorate în astrovul Lelechiu. Având în vedere concentrarea la Rusciuk a flotei austro-ungare și a unor importante forțe inamice de uscat, faptul că dușmanul adunase în ostrovul Belene un important material de poduri, precum și intenția inamicului de a întreprinde ofensiva asupra capului de pod Turtucaia și apreciind această situație ca un pericol permanent și imediat pentru siguranța pe apă a capului de pod și acoperirea frontului pe Dunăre, Marele Stat Major hotărăște : „Atacul și distrugerea prin surprindere a flotei austro-ungare ancorate la Rusciuk”.⁴

Acest atac urma să aibă loc după remiterea declarației de război Ministerului Afacerilor Străine de la Viena și concomitent cu trecerea trupelor române peste Carpați. Marele Stat Major însărcinează cu această misiune pe comandantul Apărării sub Apă, comandorul Niculescu Rizea. Printr-un ordin operativ al Apărării sub Apă, se hotărăște compunerea și organizarea detașamentului mineri-torpile din sectorul Giurgiu în vederea executării misiunii ordonate după cum urmează :

1. Grupul șalupelor torpiloare :

- 3 șalupe : „Rîndunica” armată cu 1 tub lans-torpile
- „Bujorescu” armată cu 2 tuburi lans-torpile
- „Cătina” armată cu 2 tuburi lans-torpile.

Tuburile lans-torpile erau construite din lemn și amenajate sub apă.

2. Secția mobilă de mine ; șalupa „Mangalia” și lotci armate cu mine de curent.

3. Bateria lans-torpile din ostrovul Mocanu.⁵

Comandantul grupului de șalupe și al șalupei „Rîndunica” era locotenentul comandor Negulescu Aurel, iar comandantii celorlalte două șalupe erau locotenentul comandor Bărbuneanu Petre și căpitanul Gheorghiu Alexandru.

Cele trei șalupe erau cunoscute inamicului ca unități fără armament și valoare militară, întrucît pînă la data atacului, ele executau servicii de patrulare pe Dunăre între Turtucaia și Giurgiu, trecînd zilnic prin fața monitoarelor austro-ungare, fără a li se da vreo atenție. Această situație a înlesnit executarea prin surprindere a atacului propus.

Întrucît atacul de la Rusciuk urma să se desfășoare în condițiile care erau în război numai cu Austro-Ungaria, nu și cu Bulgaria, Marele Stat Major a avut anumite rezerve în legătură cu misiunea atacării flotei inamice de la Rusciuk, fapt care a determinat organizarea operațiunii cu mijloace absolute improvizate.⁶ Planul întocmit de Comandamentul Apărării sub Apă a fost aprobat de Marele Cartier General și prin ordinul operativ nr. 1, Comandamentul Apărării sub Apă transmitea detașamentului de marină de la Giurgiu în ziua de 14 august, ora 12,00 a.m. următoarele : „Acțiunea va începe astăzi 14 august ora 9,00 seara. Grupul șalupelor torpiloare va merge în linie de șir pînă în dreptul monitoarelor și de aci prin o întoarcere toți deodată la babord, vor porni la atac în linie de relevment, fiecare șalupă cu o țintă aparte. Lansarea se va face între 300—400 m, după care vor întoarce la tribord, îndreptîndu-se spre mal. Secția mobilă, șalupa „Mangalia” va lansa mine de curent asupra moni-

toarelor și vaselor din fața lor. Lotcile supra vaselor port-mine adăpostite după ostrovul Lelechiu. Bateria lans-torpilor va ataca orice vas de război inamic care ar trece prin fața sa după ora începerii acțiunii”.

În seara zilei de 14 august, Marele Stat Major ordona Diviziei de Dunăre ca bateria lans-torpilor și stațiunile de mine de la Greaca să fie gata de a intra în acțiune.⁷ Potrivit planului, la ora 9,30 seara, la o jumătate de oră de la înmînarea declarației de război de către ministrul plenipotențiar român la Viena, șalupele pornesc la atac în linie de șir, pe lîngă malul stîng, urcî în amonte suficient pentru a compensa efectul derivei, și întorcînd deodată la babord, merg în linie de front direct asupra inamicului. În aceeași seară sosise la Rusciuk comandantul flotei austro-ungare, comandorul Lucich cu monitorul „Bodrog”, vasul comandant al flotei inamice. La ora atacului, pe acest vas avea loc o petrecere la care luau parte toți comandanții de unități. Apropiindu-se pînă la o depărtare de 100—150 m de monitoarele inamice, șalupele „Rîndunica” lansează o torpilă, care izbește un șlep acostat lîngă monitorul „Bodrog” și-l scufundă. Din cauza exploziei (șleplul conținea material combustibil) întreaga flotă inamică este acoperită de fum. Din această cauză torpiled lansate de celelalte șalupe nu-și mai ating ținta. După atac, șalupele se îndreaptă spre malul stîng. În timpul acțiunii de la Rusciuk, marina a pierdut un om, pe sergentul Constantinescu Vlad, din echipajul șalupei „Mangalia”.⁸ Concomitent cu atacul șalupelor, posturile de la mal au lansat mine de curent, care însă nu au atins nici un obiectiv.⁹ În primul moment al exploziei inamicul surprins, crezînd că este vorba de un atac aerian, a executat un tir aerian. Descoperind apoi șalupele la lumina proiectoarelor, monitoarele inamice au deschis focul asupra lor. Una dintre șalupe, „Rîndunica”, a fost lovită și s-a scufundat lîngă malul românesc. Flotila austro-ungară a ridicat ancora și s-a retras la adăpost în portul Rusciuk. După atac comandorul Niculescu Rizea raporta Marelui Stat Major că: „... s-au auzit două explozii puternice la scurt interval, una de alta după care s-a văzut o flacără mare și imediat un fum gros acoperind toate monitoarele”, iar în comunicatul austro-ungar se spunea că: la 27 august ora 9,30 seara, românii au aruncat în aer cu ajutorul unei torpile în portul Rusciuk, unde era ancorat grosul flotei, un șlep încărcat cu material inflamabil, care se afla la mică distanță înaintea vasului comandant.¹¹

În aceeași noapte, pe cînd monitorul austro-ungar „Samos” se întorcea la Rusciuk din postul de gardă aflat în Marotin, s-a încercat un atac cu torpiled de către postul lans-torpilor din ostrovul Mocanu. Atacul însă nu a reușit, deoarece torpiledle nu au ieșit din tuburi, care, fiind de brad, s-au umflat și le-au reținut. A doua zi, flotila austro-ungară a bombardat portul Giurgiu, după care s-a îndreptat spre canalul Perșina, baza sa principală, unde și-a luat măsuri de apărare.¹² Asupra rezultatului acțiunii de la Rusciuk, Comandamentul Apărării sub Apă raporta că: „S-au lansat 5 torpiled și un mare număr de mine derivante. Toate torpiledle au ieșit din tuburi afară de una. Din cauza exploziilor, flota inamică e învăluită în fum, celelalte șalupe nu văd obiectivul și lansează la întîmplare. Operația ar fi avut succes, dacă o parte din minele derivante ar fi explodat. Dar niciuna n-a funcționat din cauza defectuoșității mecanismelor de aprindere. Acest atac a avut drept consecință abandonarea posturilor de gardă avansate, de către întreaga flotilă și retragerea sa la Perșina, încetînd orice activitate”.¹³ Concepută și executată prin surprindere și cu multă îndrăzneală, cu toate că nu și-a atins în întregime scopul

propus, acțiunea de la Rusciuk a avut totuși urmări importante pentru desfășurarea ulterioară a războiului pe Dunăre.

Printre misiunile încredințate Diviziei de Dunăre s-a numărat și aceea de a apăra unul din sectoarele capului de pod întărit Turtucaia. În scopul de a împiedica trecerea flotei și acțiunea acesteia asupra capului de pod, Comandantul marinei militare a luat din timp măsuri pentru organizarea unui puternic sistem de apărare pe apă și în această zonă, conștind dintr-o estacadă, un stăvilar și mai multe baraje de mine. Acesta era apărat de un sistem de baterii instalate în ostroave și pe malul de nord al Dunării. Artileria de pe malul de nord al Dunării era comandată de lt. comandor Puricescu, pe când cea din ostroave de căpitanul Niculescu Matei.¹⁴ Navele flotei staționau în zona ostroavelor Cîrneciu și Chioslugeaua, fiind pregătite pentru a intra în acțiune împotriva flotei inamice, sau pentru a sprijini cu focul lor trupele Diviziei 17 infanterie, care ocupau fortificațiile de la sud de Turtucaia. Întrucît fortificațiile de la Turtucaia din partea centrală, se aflau la o depărtare de cea. 8 km. de Dunăre, ceea ce făcea ineficace focul artileriei monitoarelor, comandantul flotei a luat măsura de a împărți navele în două grupe, Divizia I formată din monitoarele „Brătianu” și „Catargiu” și Divizia a II-a formată din monitoarele „Lahovari” și „Kogălniceanu”, ancorate la est și la vest de oraș, pentru a sprijini trupele de la flancurile capului de pod.¹⁵

Odată cu începerea acțiunilor militare și cu primirea anunțului potrivit căruia, la 19 august, mari forțe bulgare au atacat frontiera în sectorul Dunării, în ciuda ordinului Marelui Cartier General de a se închide complet estacada pentru apărarea capului de pod, comandamentul flotei a păstrat treceri prin baraje pentru trimiterea monitoarelor cu misiunea de a bombarda șoseaua Rusciuk — Turtucaia, în scopul ca aceasta să nu mai fie folosită de către inamic și de a răspunde focului bateriilor inamice. La 20 august începe duelul de artilerie și atacul propriu-zis al capului de pod, mai violent spre Daidir și Staroselo și care sfârșește prin ocuparea de către inamic a satului Staroselo și a dealului cu același nume.

În aceste condiții, în zilele următoare atît monitoarele Escadrei de Dunăre, cît și bateriile marinei, instalate în zona Turtucaia, execută trageri de artilerie asupra bateriilor și trupelor inamice. Deși în repetate rînduri, navele flotei noastre susținute puternic de bateriile de marină au redus la tăcere tunurile grele inamice, iar detașamentele de debarcare de pe monitoare au susținut puternic eforturile armatei de uscat, în cele din urmă superioritatea tehnică și numerică a inamicului a învins. În ziua de 24 august 1916, situația trupelor noastre era deosebit de critică.

Pentru a concura la apărarea Turtucaiei, Escadra de Dunăre care era concentrată în aval de ostrovul Cusui, în zorii zilei de 24 august 1916, a fost rechemată la Turtucaia. Către ora 6 dimineața, începînd atacul inamic, comandantul flotei a luat măsuri pentru sprijinirea flancurilor capului de pod.¹⁶ În acest sens, Divizia I de monitoare a primit ordin de a lua poziție de luptă în capul ostrovului Cusui, iar din Divizia a II-a, un monitor a fost trimis la vest de Turtucaia, iar celălalt a fost ținut în rezervă. Divizia I-a de monitoare urma să bată cu șrapnele trupele inamice de pe versantele de sud și sud-est ale dealului Cusui. Urmînd indicațiile primite, monitoarele „Brătianu” și „Catargiu” execută trageri de artilerie asupra unei baterii inamice de pe dealul Cusui și asupra tiraliilor inamici care înaintau pe deal.

Pentru a descoperi amplasamentele artileriei bulgare, care contrăbătea artileria monitoarelor, vedeta nr. 5. a intrat în Canalul Cusui, dar

fiind descoperită de artileria bulgară și atrăgînd focul asupra ei, a fost nevoie de intervenția monitorului „Catargiu”, pentru ca artileria bulgară să poată fi redusă la tăcere.¹⁷ Dar cînd tragerile acestora monitoare erau mai eficace, la ora 19,20 a.m. acțiunea lor este întreruptă din ordinul comandantului capului de pod și al Armatei a III-a. Întreruperea acțiunii lor în sectorul de est, a dat posibilitatea inamicului să-și instaleze cuiburi de mitraliere și baterii în valea Cusui, care ulterior vor împiedica retragerea trupelor noastre spre Silistra, pe sub malul Dunării. În acest timp, Divizia a II-a hotărăște ca monitorul „Lahovari” să deschidă focul asupra crestei dealului Turtucaia, pentru a pune o barieră între trupele noastre și cele inamice. dar după cca. 2 ore primește ordin să înceteze focul. În jurul orei 11,30 a.m. lupta devenind extrem de violentă, monitoarele Diviziei a II-a deschid focul cu obuzierul, trăgînd șrapnela pe deasupra crestei dealului, dar din nou primesc ordin de încetare a focului.¹⁸ Către ora 12, trupele ne mai putînd fi ținute în mînă, comandantul capului de pod ordonă șefului de stat major să comunice prin bicicliștii unităților ca : „fiecare, pe cît vor permite împrejurările, să se retragă spre Silistra pe sub dealul Cusui, sub protecția flotei”, care bombardea dealurile vecine cu Dunărea, ocupate de inamic.¹⁹ Prin vedeta nr.7 comandantul Diviziei de Dunăre ordonă monitorului „Lahovari” să ia la bord pe comandantul capului de pod, generalul Teodorescu, împreună cu statul său major, ordin care se execută imediat.

În timp ca monitorul „Kogălniceanu” execută trageri asupra bateriilor inamice, un obuz inamic explodează lingă el, locotenentul comandor Stihi Eugen, secundul vasului, fiind lovit de o schijă din difragmul unui șrapnel în piciorul stîng.²⁰ Ofițerul rănit este transportat apoi de vedeta nr. 8 la vasul spital „Principele Carol” pentru a primi îngrijirile necesare, dar nu mai poate fi salvat, încetînd din viață în ziua următoare. Monitorul „Brătianu” care se afla în fața portului Oltenița, observînd că inamicul instalase o baterie de 75 mm pe versantul din față al dealului Cusui și începuse să tragă asupra sa, a ripostat energic. Ofițerul cu artileria ușoară de pe monitorul „Brătianu”, cpt. Constantinescu Mihai, zăbind locul unde trăgea această baterie, a ordonat armarea a două tunuri de 47 mm, începînd un foc violent asupra bateriei inamice. Observînd și corectînd tirul tunurilor de pe monitor. cpt. Constantinescu încearcă să-i stimuleze pe tunari, strigîndu-le de la postul său de observație următoarele cuvinte : „Trageți foarte bine, ați încadrat-o ,salvarea noastră e în focul vostru bun, nu lăsați să ne bată bulgarii”. Efectul scontat este obținut, căci în următoarele momente, cele două tunuri de 47 mm trag cu iuțeală maximă, acoperînd cu un nor de explozii bateria inamică. Intervenind și Slt. Roman August cu obuzierul de 120 mm, bateria inamică își rărește loviturile, apoi își încetează cu desăvîrșire tirul.²¹

În acest duel de artilerie interveniseră și canonierele „Oltul” și „Siretul care, după reducerea la tăcere a bateriei bulgare, continuaseră tragerile asupra crestelor de unde inamicul secera cu mitralierele pe cei se ce retrăgeau.

La ora 13,35 Marele Cartier General ordonă flotei să se retragă spre Silistra, întrucît inamicul a ocupat Turtucaia, iar la 13,50 o altă radiogramă ordonă ca „garnizoana să continue retragerea spre Silistra, cu mențiunea ca flota să încerce să o susțină în timpul retragerii.²² Între timp o parte din trupele române, care se retrăgeau pe sub mal sînt acoperite de focul mitralierelor bulgare, instalate într-o porumbiște de pe valea Cusui. În această situație, escadra primește ordin de a trimite Divizia a II-a de mo-

nitoare pe canalul Cusui, pentru a proteja împreună cu Divizia I, trupele în retragere. Când monitorul „Lahovari” înalță semnalul „Vedetele să intre pe canal”, prima vedetă care se avintă cu tot elanul este vedeta nr.6. „Căpitan Nicolae Grigore Ioan”, comandată de cpt. Dumitrescu Constantin care este trimisă în canal cu misiunea „de a distruge mitralierile inamice”.²³ Sub focul tunului și mitralierei vedetei, care se apropie la câțiva metri de pozițiile dușmane, inamicul încetează focul și mii de oameni din garnizoana Turtucaia, reținuți de barajul de foc, se salvează, retrăgându-se spre Silistra. În momentul când vedeta urma să iasă din canal, cu misiunea pe deplin îndeplinită, prin bravura și destoinicia căpitanului Dumitrescu și a celorlalți combatanți de la bordul navei, ea a atins fundul și înțepenindu-se pe uscat, a fost prinsă din nou într-un baraj ucigător.²⁴ Neputînd fi protejată de monitoare, vedeta a fost ciuruită de gloanțe de 6,5 mm și 8 mm. Un glonte de mitralieră spărsese geamul turelei și timonierul sergent Niță Dumitru, lovit de cioburi, a părăsit un moment cirna. Datorită acestui fapt, vedeta s-a îndreptat spre mal. În acest moment a intervenit căpitanul Dumitrescu Constantin, care aplecîndu-se pentru a da ordin timonierului, a fost lovit de un glonte în frunte.²⁵ Comanda vedetei a fost preluată de slt. Hurmuzescu, care se ambarcase la Oltenița spre a fi dus la unitate, întrucît și secundul vedetei slt. Ghiculescu Ion a fost secerat de o rafală de mitraliere pe cînd se afla la postul său de luptă.²⁶ În ajutorul vedetei nr. 6. care a suferit pierderi grele, a intervenit vedeta nr. 3. comandată de cpt. Alexandrescu G. Ioan. Traversînd cu curaj cîmpul inamic, intervenția acestei vedete a fost hotărîtoare pentru scoaterea din luptă a mitralierelor dușmane.²⁷

Escadra a continuat acțiunea pe valea Cusuiului pînă la retragerea ultimelor elemente. Restul trupelor rămase pe mal au fost salvate de grupul de canoniere. La ora 15,15 Escadra în formație s-a îndreptat spre Silistra, unde a ajuns după circa trei ore de marș. În acest mod, sub protecția monitoarelor, vedetelor și canonierelor, s-au putut retrage spre Silistra trupele care s-au salvat din capul de pod de la Turtucaia. Cei salvați și-au datorat viața în mare parte vitejeii echipajelor vedetelor și monitoarelor.

În zilele imediat următoare căderii Turtucaiei, misiunile mai importante ale Flotei de operațiuni pe Dunăre au constat din asigurarea evacuării Silistrei, precum și din executarea unor recunoașteri în vederea sprijinirii armatei de uscat din Dobrogea în viitoare misiuni de luptă.

La 25 august 1916 Flota de operațiuni ancorată în fața capului de pod Silistra, a constituit împreună cu canonierele rusești „Donetz”, „Tehretz” și „Cubanetz” flota ruso-română de Dunăre, aflată sub comanda contraamiralului Negrescu. În timpul nopții a sosit ordinul de a se evacua Silistra. Ca și în cazul Turtucaiei, și de această dată, flota de operațiuni a primit însărcinarea de a proteja retragerea Diviziei a 9-a, fapt care s-a pus în practică în zilele următoare. În acest scop, comandantul flotei a luat măsura ca Escadra de monitoare să iasă în dimineața zilei de 26 august în amonte de pod și de vechea linie de baraje, iar diviziunea canonierelor ruse să rămînă la ancoră, pentru a proteja partea de est a orașului. Conform ordinului, monitoarele, sub comanda comandorului Negru Nicolae au navigat în amonte și au ancorat la km 387, protejînd retragerea populației civile și a trupelor în retragere din Silistra. Îndeplinindu-și misiunea în seara zilei de 26 august, Escadra de Dunăre s-a retras la gura Borcei.

Începutul lunii septembrie, a marcat trecerea la o contraofensivă, în cadrul căreia rolul principal revenea Corpului rus, odată cu care urma să intre în acțiune și Divizia a 9-a română, comandată de generalul Petala. În aceste condiții, contraamiralului Negrescu îi revenea sarcina de a-l ajuta pe generalul Petala cu artileria flotei.

În aval de Silistra, pînă la Rasova navele Escadrei au ajutat și la transportul locuitorilor împreună cu avutul lor, din comunele acestei zone, pe malul stîng al Dunării.

În ziua de 7 septembrie 1916 monitoarele Escadrei au executat trageri asupra artileriei inamice de la vest de movila Vlachkioi, iar divizia de canoniere ruse asupra bateriilor de la cota 158²⁸. Contraamiralul Negrescu, fiind informat prin prefectura Călărași în legătură cu posibilitatea trecerii bulgarilor de la Mirleanu pe la Cuiul Musaitului, dă ordin pentru executarea unor trageri cu artileria navelor, asupra dealului Musait. Datorită acțiunilor continue ale navelor noastre asupra flancului stîng a trupelor inamice din Dobrogea, feldmareșalul german Mackensen, ca o contramăsură, a constituit o grupare din 7 baterii grele cu calibru între 105 și 305 mm cu misiunea de a scoate din luptă navele Escadrei române de Dunăre. Cele 7 baterii germane n-au reușit însă să-și îndeplinească misiunea, întrucît navele noastre au continuat, prin acțiuni îndrăznețe să sprijine flancul drept al trupelor terestre din Dobrogea²⁹. Prin acțiunea întreprinsă la 8 septembrie 1916, flotila s-a deplasat în amonte pe Dunăre, reușind să depășească aliniamentul de contact (terestru) și ajungînd în dreptul dispozitivului de artilerie inamic, asupra căruia a executat un bombardament foarte puternic. În această zi, inamicul a început o trageră sistematică pe Dunăre, trăgînd cîte 2 focuri deodată pe aceeași secțiune a fluviului. Monitoarele, care plecaseră în recunoaștere în amonte pe Dunăre, au fost întimpinate cu focuri de mare calibru, din direcția movilei Vlachkioi și a dealului Musaitului. S-au tras asupra navelor noastre 120—150 obuze mină. Unul dintre aceste obuze a lovit monitorul „Lahovari” la grua ancorei, a perforat puntea și a explodat apoi în apă. Schizele au rănit 5 oameni grav și 2 ușor, cei dinții fiind imediat evacuați³⁰.

În ciuda faptului că monitorul „Lahovari” a fost avariat Escadra a înaintat pînă la Oltina, executînd o recunoaștere ofensivă și bombardînd și în zilele următoare pozițiile inamice. În zilele imediat următoare, flota a rămas tot în regiunea Rasova, executînd patrulări și recunoașteri prin vedete.

La 18 septembrie 1916, începînd ofensiva întregii armate în direcția Giuvelnia, contraamiralul Negrescu primește ordin din partea Comandantului Armatei de Dobrogea, generalul Zaiionciovski, de a apăra și sprijini flancul drept al grupului generalului Radian, acțiune în care vor fi angajate navele flotile pînă la sfîrșitul lunii septembrie.

În luna octombrie a anului 1916, navele flotilei au participat la sprijinirea cu foc a retragerii trupelor de pe poziția Rasova. Printr-o radiogramă, generalul Ilescu transmite contraamiralului Negrescu următoarele: „Veți lua măsuri a contrabate cu cea mai mare energie artileria inamică, care ar lua poziție în apropierea Dunării, pentru a trage contra podului de la Cernavodă. Fiînd în joc interesele cele mai vitale ale apărării naționale, vă incumbă să luați toate măsurile pentru reușita misiunii dv”³¹. În aceeași zi, monitorul „Brătianu” trage 10 obuze franceze și 9 obuze de 120 mm asupra movilei Sapate, asupra movilei Aseiu de la sud de Rasova și asupra altor puncte unde era instalată artileria inamică³².

La 11 octombrie se primește o telegramă semnată de contraamiralul Bălescu, din partea Serviciului Marinei, avînd următoarul conținut: „Dispozați imediat facerea baraj Cernavodă pentru a împiedica mersul flotei vrăjmașe la vale”³³. În scopul apărării podului sînt luate măsuri pentru ca barajul rusesc instalat în această zonă să funcționeze și se construiește un nou baraj de mine românesc. Contraamiralul Negrescu primește un ordin potrivit căruia flota urma să se retragă spre Hirșova pentru a susține aripa dreaptă a armatei aflată sub comanda generalului Rașcu și să distrugă podul de la Cernavodă: „În caz de imposibilitate distrugeți cel puțin o parte de peste Borcea — se spunea în ordin. Veți bara înaintarea vaselor inamice pe Borcea, veți supraveghea cu vasele intrarea Dunării și Borcea, veți supraveghea cu vasele intrarea Dunării și Borcea, la sud de Cernavodă. Veți fi gata în orice moment a respinge atacul flotei de operațiuni inamice, atacînd-o cînd împrejurările vor cere aceasta”³⁴. Misiunea de distrugere a podului a fost încredințată unei echipe de mineri, condusă de lt. cdor. C. Rădulescu.

Dintr-un memoriu adresat de lt. cdor Rădulescu Marelui Cartier General la 13 octombrie 1916, aflăm că fiind imposibil a se distruge podul de la Cernavodă, s-a hotărît să fie distrus podul de la Fetești, pentru a împiedica trecerea inamicului din Dobrogea în Muntenia. Operațiunea, executată în ziua de 13 octombrie, a constat din minarea podului și producerea exploziei minelor³⁵.

În zilele următoare flota se retrage spre Hirșova. La 13 octombrie 1916, se primește prin canoniera „Teretz” ordinul generalului Zaionciovki pentru apărarea regiunii Călărași-Reni. În acest scop, flota se împarte în două grupuri cu misiunea de a apăra Dunărea pe sectoarele Călărași-Hirșova și Hirșova-Reni, fiecare grup urmînd să fie format din monitoare și canoniere în cadrul sectoarelor, avînd în flancuri torpiloare. Drept urmare a acestui ordin, monitoarele și vedetele de siguranță vor sprijini în zilele următoare, operațiunile din Hirșova, după care se vor concentra la Hirșova, pentru a sprijini înaintarea armatei de uscat. La 28 octombrie 1916, comandantul escadrei de Dunăre raporta că „urmărind pe inamic l-am făcut să treacă dincolo de Topal și de Calachioi”³⁶.

Din această prezentare a acțiunilor întreprinse cu navele noastre în sprijinul armatei de uscat, rezultă că flota a luat parte în toate luptele care s-au desfășurat pe malul dobrogean al Dunării, susținînd flancul drept și atacînd prin incursiuni numeroase, spatele frontului inamic și coloanele lui de aprovizionare. Contribuția deosebită a flotei se evidențiază cu pregnanță, dacă ne referim numai la Rasov, unde ea a ajutat în cel mai înalt grad la fixarea frontului cînd se afla în cel mai mare pericol³⁷.

Încă de la începutul lunii septembrie a anului 1916, comandamentul român a hotărît o ofensivă concentrică asupra armatei bulgare din Dobrogea, în scopul restabilirii situației pe frontul de sud. În cadrul acestei ofensive, trupele româno-ruse urmau să atace inamicul pe frontul din Dobrogea, în timp ca Armata a III-a română trebuia să treacă Dunărea la Flămînda și să cadă în spatele armatei bulgare.

La această ofensivă coopera și marina prin Apărările sub Apă care aveau misiunea să asigure forțarea Dunării de către Armata a III-a în zona Flămînda, participînd la construcția podului de peste Dunăre și la asigurarea apărării lui, împotriva flotei austro-ungare și a minelor de curent. Pregătirea operațiunii trecerii Dunării a început la 3 septembrie

1916, cînd generalul Averescu a numit o comisie specială care avea sarcina de a întocmi un program pentru lucrările pregătitoare. Planul întocmit de comisie prevedea ca marina să ia o serie de măsuri destinate să asigure protecția zonei de trecere, bararea Dunării și apărarea podului, contra unui eventual atac al flotei inamice, precum și împotriva minelor de curent lansate de inamic. Trecînd la realizarea acestor măsuri, Serviciul marinei s-a preocupat în primul rînd de asigurarea materialului necesar executării lucrărilor proiectate. În acest scop au fost aduse de la Giurgiu șalupele „Rîndunica” și „Cătina”, care s-au folosit pentru transportul materialului de trecere, pentru remorcarea dublelor și porțițelor. De asemenea, a fost colectat materialul necesar pentru construirea stăvilarelor împotriva minelor de curent³⁸.

Pentru reușita operațiunii de trecerea Dunării, urmau să se execute atîtea lucrări care să asigure protecția trecerii, cît și lucrări de bararea cursului fluviului împotriva minelor de curent și acțiunii flotei de monitoare austriece care se găsea adăpostită în amonte de Șiștov, în canalul Persina. Pentru protecția trecerii au fost instalate pe țărmul stîng al Dunării baterii de artilerie grea și de cîmp care să țină sub foc cursul Dunării, iar pentru a bate ieșirile din canalul Persina s-au instalat baterii de coastă de diferite calibre. Pentru bararea cursului fluviului s-a mărit numărul stațiunilor de mine de curent și al barajelor de torpile între Zimnicea și Giurgiu, amenajîndu-se posturile, astfel încît să poată fi lansate torpile la o eventuală trecere a monitoarelor inamice. La vest de zona de trecere, la o distanță care să scoată podul de sub bătaia artileriei navelor inamice, au fost executate trei baraje de mine, iar pentru bararea canalului navigabil al Dunării în punctul cel mai dificil de navigație, la Tabanu (14 km vest de Flămînda) a fost scufundat un șlep în traversul canalului³⁹.

Deși planul de protecție a podului a fost bine conceput, din cauza slabei calități a materialului de barare și lipsei unui material special de mine, precum și datorită realizării incomplete a măsurilor propuse, flota austro-ungară a continuat să fie un pericol pentru siguranța podului și asigurarea trecerii.

În dimineața zilei de 18 septembrie, ora 3 a.m. Comandantul flotei de operațiuni româno-ruse a primit ordinul de operații, de la Comandamentul Grupului Diviziei generalului Radian, în sensul sprijinirii armatei din Dobrogea. În același timp, la Flămînda, la ora 5 a.m. s-a început construcția podului, de către un detașament de pontonieri, ajutat de un detașament de marină de la Grupul Port-Mine al Apărărilor sub Apă. Detașamentul marinei a dat un concurs prețios echipelor de mineri-dragori, la întinderea stăvilarelor pentru protecția podului contra minelor de curent și a șalupelor, la pescuirea și distrugerea minelor de curent inamice.

În după amiaza zilei de 18 septembrie, lucrările s-au executat cu mare greutate, din cauza atacurilor dese ale aeroplanelor inamice, care au lansat bombe și au tras cu mitraliera.

Deși au existat astfel de greutăți, podul apărut de marinari și artileriști a funcționat, pe el trecînd la sud de Dunăre trupele Diviziilor 10 și 21 și ale Brigăzii 34 de infanterie. Pentru ușurarea trecerii de la Flămînda, trupele din Dobrogea, în flancul cărora se afla flota de operațiuni română au început în același timp ofensivă^{39 bis}.

Între timp, agravîndu-se situația pe frontul de nord din Transilvania, de unde Comandamentul român luase unele unități pentru operația de

la Flămînda, s-a hotărît încetarea acțiunii de la Flămînda și readucerea forțelor dislocate în această zonă, pe frontul din Transilvania. Cu ajutorul marinarilor și pontonierilor români, trupele din capul pod au fost retrase cu ambarcațiunile, iar podul de la Flămînda a fost demontat. În dimineața de 25 septembrie 1916 forțele flotei austro-ungare atacînd insula Cinghinele, în care se găsea un detașament de marinari artileriști și infanteriști, s-au lovit de o înverșunată împotrivire. Comandorul Lucich, comandantul flotei austro-ungare, hotărînd atacul detașamentului din trei direcții în unire cu artileria din Siștov, cu toată rezistența eroică, detașamentul român a fost silit în cele din urmă să se retragă.

În raportul său, din 28 septembrie 1916 către comandantul sectorului III Zimnicea asupra acțiunii din insula Cinghinele, comandantul Grupului Artileriei de debarcare arată că la ora 4 și jumătate a.m. trei monitoare și 5 vedete austriece împreună cu bateriile de la Siștov au început bombardarea insulei Cinghinele. În același timp, inamicul a debarcat de pe monitoare circa 40 de oameni cu o mitralieră care înaintau pe malul dinspre Bulgaria și un alt grup care înainta pe malul opus, ambele grupuri mergînd spre coada ostrovului. Referindu-se la riposta marinarilor, raportul menționează că „Sublocotenentul Isvoranu cu 13 oameni de marină a atacat inamicul, dar acesta fiind superior a trebuit să se retragă pas cu pas. Lupta a ținut pînă la ora 11 ziua, cînd mare parte s-au aruncat în Dunăre, trecînd în ostrovul mic. Sublocotenentul Isvoreanu a trecut cu soldatul Coman Neculai, dar cînd era aproape de mal a fost lovit de un glonț de șrapnel, și a căzut la fund ne mai ieșind”⁴⁰.

Dintr-un alt raport cu nr. 135 al lt. comandor Negulescu Aurel către Apărările sub Apă, datat 15 octombrie 1916, și referitor la a ceeași acțiune din insula Cinghinele, reiese că odată cu începerea bombardamentului inamic asupra insulei, „Artileriștii și marinarii au trecut la tunuri, infanteriștii au fost scoși din tranșee și așezați de susnumitul locotenent (n.a. locotenentul Hrubeș) să opune rezistență cu baioneta”⁴¹. În continuare, raportul arată că dîndu-și seama de faptul că artileria nu era eficace, locotenentul Hrubeș a ordonat scoaterea unui tun de 67 mm destinat să tragă în partea opusă a insulei și a trimis cîțiva marinari sub comanda plutonierului Lăzărescu, din marină în coada ostrovului, pentru a putea proteja retragerea răniților, și în cazul unei respingeri, și a supraviețuitorilor. În cele din urmă locotenentul Hrubeș a fost nevoit să se retragă împreună cu oamenii de pe mal, spre Zimnicea. În serile de 26, 27 și 28 septembrie, marinarii din Grupul Artileriei de Debarcare au executat mai multe recunoașteri pe malul Dunării și în insule ocupată de inamic, de unde au transportat în Fîntînele 3 răniți și 50 de lăzi cu muniții. Cu aceasta s-a încheiat acțiunea marinarilor români în operația de la Flămînda.

În Marea Neagră, în primul război mondial au acționat din partea Puterilor Contrale forțele navale turcești și germane, iar din partea Antantei forțele navale rusești și românești. Rusia, care dispunea în comparație cu riveranii, de forțe navale superioare, își disputa supremația maritimă cu Turcia, a cărei flotă fiind compusă în general din nave vechi, cu valoare militară redusă, a fost întărită cu două mari crucișătoare germane, „Gorben” și „Breslau” și cu mai multe submarine.

România avînd la Marea Neagră forțe foarte reduse, dat fiind potențialul scăzut al Diviziei de Mare, sarcina apărării litoralului românesc al M. Negre și portul Constanța a revenit forțelor navale ruse, constituite într-o divizie denumită „Forțele navale ruse în România”.

Prin ordinul nr. 301 din 14 august 1916 al Ministerului de război, apărarea Constanței a fost încredințată amiralului Patton, comandantul escadrei ruse care, conform convenției încheiate între guvernul român și rus sosise în aceeași zi la Constanța. Această escadră era compusă din cuirasatul „Rostislav”, 4 contratorpiloare numite: „Zwonky”, „Zorky”, „Zevjetny” și „Zavidni”, 8 vedete, submarinele „Karas” și „Karp” și mai multe nave transportoare⁴². Prin ordinul primit, escadra rusă avea misiunea de a instala posturi de observare pe litoral, un baraj de mine format din 1000 mine mecanice ancorate la o distanță de 10 mile marine în larg și de a înființa baterii de coastă și antiaeriene la Constanța⁴³.

Drept urmare, escadra rusă a instalat la Constanța o baterie anti-aeriană, o stațiune T.S.F. și plăși antisubmarine la intrarea în port. Personalul român al apărării portului Constanța aflat sub comanda cpt. comandor Frunzianescu Angelo a trecut sub ordinele amiralului Patton. Înainte însă de a trece sub comanda rusă, acesta a avut de îndeplinit o misiune dificilă. La 13 august 1916, la ora 19 s-a primit ordinul telegrafic de a se instala două baraje de mine în portul Constanța care s-a încredințat remorcherului „Ovidiu” utilizat ca puitor de mine. A doua zi, la 14 august 1916, la ora 6 dimineata, remorcherul „Ovidiu” a plantat 37 mine în barajul de sud, și 33 de mine în barajul de nord. La ora 14, remorcherul avînd la bord pe locotenentul Stoicescu și 7 marinari, a ieșit în mare pentru a opri o corabie turcească, care intrase în baraj⁴⁴.

Dînd dovadă de umanism, locotenentul Stoicescu a încercat să salveze corabia turcească, dar în această încercare, remorcherul s-a lovit de mină și s-a scufundat. În acțiunea aceasta și-au pierdut viața locotenentul Stoicescu, 2 fochiști și un marinar civil din echipajul remorcherului „Ovidiu”.

După căderea Turtucaiei, cînd armatele inamice au început să înainteze în Dobrogea, guvernul român a hotărît să pună la dispoziție guvernului rus, în baza unui contract de închiriere, un număr de nave grupate la Galați și Măcin, și care formau așa numitul „Parc R”⁴⁵.

În urma aprobării Consiliului de Miniștri, exprimată în ședința din 30 septembrie 1916, au fost închiriate guvernului rus prin contractele încheiate cu S.M.R. și Societatea „România” 5 vapoare de pasageri pentru a fi transformate în crucișătoare auxiliare ale Flotei ruse din M. Neagră și 9 vapoare de marfă pentru a fi întrebuințate de Serviciul Transporturilor al acestei flote⁴⁶.

Divizia de crucișătoare a executat numeroase misiuni în M. Neagră în timpul cărora navele au angajat dueluri de artilerie cu bateriile turcești, au bombardat depozitele de muniții inamice, au instalat mine la intrarea în Bosfor au executat transporturi de trupe. Pentru transporturi militare, au fost folosite și navele „Iași”, „București”, „Durostor” și „Carpați”, cu echipajele respective.

Cu forțele Diviziei de mare românești, cu sediul la Constanța, care a fost desființată, a fost alcătuită Apărarea maritimă a sectorului II Sulina, compusă din echipajul crucișătorului „Elisabeta”, comandat de cpt. comandor Kirîțescu Nicolae, Grupul Sulina condus de lt. comandor Nedelcu Octav și torpilorul „Smeul” aflat sub comanda lt. Gonța Nicolae. Torpilorul „Smeul”, singura navă maritimă capabilă de luptă, a făcut siguranța a numeroase nave care efectuau transporturi în M. Neagră, navigînd spre Odesa, Sevastopol și spre alte porturi rusești. La 30 septembrie 1916, torpilorul „Smeul” a înfruntat direct inamicul,

reuşind să avarieze un submarin german. Din raportul lt. Gonţa, comandantul torpilorului, datat 30 septembrie 1916 şi adresat Apărării Maritime Sectorul II aflăm că în dimineaţa acestei zile, torpilorul a ieşit în mare, pentru a îndeplini o misiune de patrulare şi protejare a unor şalupe dragă-mine împotriva atacului vreunui submarin inamic. În acest timp, la circa 5-600 m distanţă de torpilor, a apărut un submarin, care a lansat o torpilă în direcţia navei noastre. Reuşind să evite torpila Smeul a deschis focul asupra submarinului inamic, avariindu-i periscopul. Urmărind în continuare submarinul german, torpilorul „Smeul” a deschis din nou focul asupra navei inamice, lovindu-i turela⁴⁷. Apreciind comportarea echipajului în timpul acestei acţiuni, comandantul navei afirma în acelaşi raport că, „. . . echipajul şi-a păstrat calmul şi singele rece. Urma lăsată de torpilă, care a trecut la circa 15 m de pupa noastră şi a fost observată de o bună parte din echipaj, i-a lăsat indiferenţi, fiecare văzându-şi de rolul său”⁴⁸.

În urma acestei acţiuni, comandantul Apărării Maritime a sectorului II Sulina a luat măsura ca împreună cu torpilorul „Smeul” să iasă în mare pentru protecţia vaselor dragă-mină şi torpilorul rus nr. 6. Dar deşi s-a mai semnalat prezenţa unor submarine inamice, nu s-a mai ajuns la acţiuni de luptă.

Situaţia grea creată prin atacurile navale şi aeriene inamice a determinat flota rusă ca la 8 octombrie 1916 să părăsească portul Constanţa şi să retragă spre Odesa şi Sevastopol, renunţând astfel la apărarea litoralului românesc din zona portului Constanţa. Grupul torpiloarelor ruşesti „Zaventi”, „Jarki”, „Baranovski” şi „Jivoi” a rămas la Sulina, încadrându-se în Apărarea Maritimă a sectorului Sulina⁴⁹. La 9 octombrie 1916, Constanţa a fost ocupată de inamic, iar după această dată flota germano-turcă a început să instaleze baraje de mine la nord de intrarea în port şi să bombardeze Sulina şi Chilia cu hidroplane. Astfel, la 25 octombrie 1916, două hidroplane germane venind dinspre sud, s-au îndreptat către Sulina lansând bombe asupra oraşului şi provocând pagube umane şi materiale. Unul dintre hidroplane a fost lovit de tirul uneia din bateriile din Sulina, fiind apoi capturat de vedetele ieşite în mare. În aceeaşi zi, câteva ore mai târziu a mai fost capturat un hidroplan, care bombardase un loc în care inamicul presupunea că s-ar fi aflat un depozit de muniţii.

Într-un alt raport cu nr. 666 din 3 noiembrie 1916, adresat Comandamentului Marinei Militare, c-pt. c-dor. Kirişescu, comandantul Apărării Maritime Sectorul II releva „conduita de laudă chiar prea temerară a întregului personal, atît de pe vase, cît şi de la baterii în timpul bombardării”⁵⁰. Aşadar, chiar în condiţiile în care flota rusă aliată a lipsit litoralului românesc de apărare, efectivele Apărării noastre maritime, concentrate în zona Sulina, şi-au îndeplinit misiunea cu cinste, obţinînd succese remarcabile în confruntarea cu forţele inamice.

Cît priveşte operaţiunile executate în scopul apărării Dunării, care au constat din instalări de baraje, lansări de mine şi de torpile, toate aceste lucruri efectuate pe sectoare, aprecierile lt. c-dor Negulescu Aurel, comandantul sectorului Zimnicea, cuprinse într-un raport adresat Marelui Cartier General sînt edificatoare: „Atît oamenii, cît şi ofiţerii, care în special îşi dădeau seama de slaba eficacitate a mijloacelor ce aveau la îndemînă, au lucrat cu tragere de inimă, sacrificîndu-şi unii viaţa, dove-

dind că nu curajul, ci mijloace la înălțimea acelorale inamicului le-au lipsit, ca sacrificiul lor să fie încununat cu scufundarea vaselor. S-a făcut tot ce se putea face cu aceea ce ni s-a dat”⁵¹.

★

După retragerea flotei în aval pe fluviu, la mijlocul lunii octombrie 1916, navale noastre au continuat să execute recunoașteri în zona ocupată de inamic, prilej cu care au fost întreprinse, din proprie inițiativă și o serie de acțiuni meritorii, cum au fost de pildă cele de recupere a unor localități din Dobrogea.

Astfel, în ziua de 26 octombrie, monitorul „Lahovari”, aflându-se în gardă la km 231 și observând un incendiu în Hirșova și satele învecinate, cere permisiunea să execute o recunoaștere pînă la Hirșova. Obținînd aprobarea din partea contraamiralului Negrescu, comandorul Toescu, comandantul monitorului „Lahovari” a luat inițiativa de a ocupa Hirșova cu trupe din marină și din armata de uscat de la Giurgiu, întrebunțînd pentru aceasta vedetele nr.3, nr.4, nr.6 și nr.7, pe care le avea la dispoziție, 3 remorchere și 17 oameni din echipajul monitorului⁵². În această operațiune, de pe vedete au fost debarcate patrurile în Hirșova și satul Varos, care au pus în siguranță, așa după cum arată comandorul Toescu, în raportul nr.157 din 29 octombrie — cîteva depozite cu cereale și oficialii căpităniei. O contribuție deosebită a avut-o vedeta nr. 4, „Dimitrie Giurăscu”, care a transportat de la Giurgeni la Piuța Pietrei un detașament de 17 husari ruși, conduși de un ofițer, pe care i-a debarcat la Hirșova, iar în cursul nopții a ambarcat și trecut peste Dunăre 2 companii românești din Regimentul 27 infanterie, 2 detașamente de ruși și 2 escadroane din Regimentul 8 de husari ruși⁵³.

În ziua de 28 octombrie 1916, navele Escadrei urmărind inamicul, au înaintat spre Topalu pe care l-au eliberat. Din ordinul comandurului Negru Nicolae, comandantul Escadrei, monitorul „Catargiu” comandat de cpt. cdor Sion a alungat cu tunurile sale inamicul, care se afla pe versantul de sud al văii Cighirgana. În această acțiune, monitorul „Catargiu” a fost ajutat de vedeta nr.4, comandată de lt. Niculescu Gheorghe, care a debarcat primii soldați în Topalu și vedeta nr.3 comandată de lt. Steriopol, care a făcut o recunoaștere pînă la Calachioi, unde a fost primită cu focuri de mitralieră de inamic. Populația rămasă a adus mulțumiri comandantului monitorului, precum și comandantul vedetei nr. 4. Canoniera „Bistrița” comandată de cpt. Ciornei Titus și ea la ocuparea satului Topalu. În raportul cu nr.50 adresat Escadrei de Dunăre, căpitanul Ciornei arăta că a debarcat la Topalu cu o patrulă de 16 oameni înarmați” izgonind prin focuri de armă pe ultimii soldați bulgari, care se dedau la jaf și distrugere”⁵⁴. Marinarii au menținut Topalu pînă la sosirea companiilor Regimentului 36 Siberian. Pentru modul prompt în care flota română a sprijinit trupele ruse conduse de generalul Aliev, aceasta a fost citată prin ordin de zi.

În cursul lunii noiembrie 1916, situația generală a României devenind din ce în ce mai grea prin înaintarea inamicului spre capitală din trei direcții, trupele din Dobrogea au acționat printr-o contraofensivă în scopul recuceririi pozițiilor pierdute. Monitoarele „Kogălniceanu” și „Brătianu”, care au luat parte la această acțiune, timp de trei zile au tras continuu asupra trupelor de uscat inamice, consumînd și muniția de rezervă destinată luptei de întîlnire cu flota inamică. Deși au fost deseori

încadrate de schijele obuzelor inamice, totuși echipajele monitoarelor au rămas la posturile de luptă zi și noapte⁵⁵. Apreciind vitejia echipajelor românești, comandantul Corpului 4 siberian, generalul Sirelius, se adresa comandantului flotei române într-o telegramă din 20 noiembrie 1916, în următorii termeni :

„Vă rog să binevoiți a primi multe mulțumiri din toată inima pentru operațiile flotei dumneavoastră în lupta Corpului la 17 și 18 noiembrie⁵⁶.”

La 6 decembrie, flota a demontat podul de la Giurgeni — Vadul Oii și s-a retras spre Galați. Intrînd pe canalul Măcin, flota a primit misiunea de a susține flancul drept al trupelor din Dobrogea. La 8 decembrie 1916, monitoarelor li se ordonă să execute trageri de artilerie asupra Satului Nou, unde erau cartiruite rezervele inamice⁵⁷. Cea mai importantă acțiune a flotei din această perioadă, a fost însă cea de la Turcoaia sau Muntele Iacob. Aici, flota, prin atacuri îndrăznețe, a sprijinit trupele regimentelor ruse 242 și 243 din Brigada condusă de col. Crayton. Apoi vedetele flotei au continuat să facă incursiuni pe fluviu, spre spatele frontului inamic⁵⁸.

O acțiune de acest fel a avut loc la 22 decembrie 1916, cînd vedetele „Călinescu” și „Romano” au fost trimise spre Ghecet pentru a transporta răniții din această localitate și pentru a evita în acest mod luarea lor în captivitate de către inamic. Ajungînd la Ghecet vedetele au debarcat un detașament de marinari, care găsind localitatea ocupată de trupe germane, a angajat-o în luptă violentă cu dușmanul. În această acțiune, marinarii debarcați au fost susținuți de focul artileriei de pe cele două vedete. În ciuda superiorității numerice a inamicului, marinarii români au reușit să facă 11 prizonieri dintre militarii germani, pe care i-au transportat la bordul navelor. La apelul de seară, comandantul escadrei a felicitat echipajele celor două vedete pentru curajul și devotamentul pe care-l dovediseră. Din cele două grupe de debarcare au fost decorați cu „Crucea Sfîntul Gheorghe” și medalia „Virtutea militară” mai mulți marinari. La propunerea amiralului Neniucoff au fost decorați și comandanții celor două vedete, cpt. Schiflers Aurel și lt. Steriopol Nicolae, cu ordinul „Sf. Stanislav” cls. a III-a pentru faptul că „din inițiativă proprie la Ghecet au atacat viguros și au pus pe fugă inamicul ce înainta pe mal și au debarcat și luat prizonieri”⁵⁹. La 22 februarie 1917 celor doi comandanți li s-a conferit din partea guvernului român ordinul „Steaua României” cu spade în grad de cavalier, iar mai tîrziu la 14 mai 1918 li s-a acordat și panglica de „Virtute militară”.

Deși s-au luat aceste măsuri de prevenire a acțiunilor flotei inamice pe cursul inferior al Dunării, după căderea Tulcei sub ocupație inamică, la 9 decembrie 1916, navigația spre mare fiind mult îngreuiată, flota este trimisă la Isaccea, iar de aici pe brațul Chilia, cu misiunea de a proteje acțiunea de evacuare a convoaielor de nave fluviale. Printr-un ordin circular din 18 decembrie 1916 se organizează apărarea regiunii Chilia, sub comanda cpt. cdor. Gavrilescu Mihail. Ordinul prevedea ca trupa de marină, formată din Companiile Depozitelor Generale și compania de depozit a Diviziei de Mare (aproximativ 800 de oameni) să fie trimisă pe rîurile Chilie, iar canonierele și șalupele să fie pregătite pentru a putea fi folosite oricînd pentru trageri de artilerie. Celelate nave ale flotei rămîneau să-și facă datoria în continuare în timpul operațiunii de evacuare.

Înfringerile suferite de armata română în toamna anului 1916, au determinat retragerea acesteia în Moldova, pentru refacere, la adăpostul liniei de apărare de pe Siret. Punându-se problema aprovizionării cu alimente a armatei și populației din Moldova, era necesară evacuarea a 52 de șlepuri încărcate cu cereale. Se impunea de asemenea să se evacueze remorcherile disponibile ale N.D.R., S.R.D. și S.N.D. franceze, ca și elevatoarele, pentru care se făcuse în prealabil un aranjament cu guvernul rus, odată cu închirierea vaselor de pasageri ale S.M.R., pentru adăpostirea acestora la Odesa. La 11 decembrie 1916, în urma ordinului Armatei a VI-a, escadra de monitoare și vedete pleacă la Isaccea, pentru a escorta convoaiele de vase care plecau din Galați ⁶⁰.

În preîntâmpinarea unui eventual atac al flotei austro-ungare și pentru buna desfășurare a retragerii trupelor și evacuării convoaielor, contraamiralul Negrescu a ordonat ca vedetele nr. 7 și nr. 3. să rămână în amonte la Brăila, având ca bază, acest port, pentru a putea primi inamicul cu un prim atac de torpile. Comandamentul Diviziei de Dunăre, cu monitoarele „Catargiu” și „Brătianu”, precum și restul de 6 vedete urmau să aștepte mersul evenimentelor la Galați, iar monitoarele „Lahovari” și „Kogălniceanu” să supravegheze Dunărea de jos ⁶¹.

Odată cu executarea acestui ordin, începe evacuarea vaselor marinei și ale statului. Sint evacuate la adăpostul flotei între 11 și 25 decembrie, șlepuri cu muniții, șantierul naval mobil, tancuri cu păcură și benzină, administrația mainei și mașinile docurilor, atelierele „Fernic” din Galați, Depozitele Generale, nave aparținând centrului de aprovizionare.

Totalul vaselor expediate la Chilia, împreună cu podurile pe șlepuri a fost de circa 355, iar pe Prut de 40. La Galați au rămas câteva pontoane ale Serviciului Hidrografic, 2 șalupe tip „Argeș”, 1 torpilor pentru legătura cu Chilia și Prutul, 2 remorchere, 1 tanc de petrol și 4 ceamuri de lemn pentru orice eventualitate ⁶².

În ultimele zile ale lunii decembrie, evacuarea a avut loc în condiții foarte dificile, din cauza acțiunii bateriilor inamice de la Isaccea.

Buletinele de operații semnaleză pentru aceste zile repetate dueluri de artilerie între batcriile inamice care stînjeneau evacuarea convoaielor și monitoarele „Kogălniceanu” și „Catargiu”. Acesta din urmă, fiind atacat la 30 decembrie de bateriile dușmane, a răspuns focului, în timpul acțiunii, monitorul avînd 2 morți și 8 răniți ⁶³. Cu toate aceste greutăți, scurgerea șlepurilor cu cereale și a celorlalte vase a fost asigurată, reușindu-se apoi ca întregul parc de nave al marinei să fie pus la adăpost la Odesa.

Se încheia în acest mod campania din 1916. Deși marina română a acționat prompt și cu hotărîre, îndeplinind misiuni de luptă din cele mai dificile și mai îndrăznețe, în fața superiorității inamicului a fost nevoită în cele din urmă să se retragă. Marina ca și întreaga armată trebuia să-și refacă forțele pentru o nouă înfruntare cu inamicul.

Prima parte a anului 1917 a fost destinată refacerii armatei române și dotării ei cu armament modern, pentru ca în cea de a doua parte a anului, ostașii români să zdrobească ofensiva germano-austro-ungară și printr-un șir de acțiuni contraofensive să zădărnicească planul operativ al inamicului. Încadrîndu-se în efortul general al poporului român, marina și-a adus o contribuție importantă la apărarea pămîntului patriei.

Misiunea marinei militare a fost aceea de a contribui alături de armata terestră, la apărarea frontului de pe Dunăre, bombardând cu artileria navelor bateriilor inamice de la Tulcea, precum și aceea de a asigura transporturile pe apă între Galați, porturile Ismail, Chilia, Vilcov și gurile Dunării. Pentru pregătirea monitoarelor în vederea îndeplinirii misiunilor de luptă ce-i reveneau în condițiile anului 1917, căpitanul Nicolae Steriopol, având studii de specialitate în Germania, a fost însărcinat să introducă la monitoare metoda germană a tirului indirect, cu ajutorul planșetei. În acest scop, începând de la 8 ianuarie 1917 și până la 15 februarie 1917, când a luat comanda vedetei nr. 4. Steriopol a experimentat noua metodă pe monitorul „Kogălniceanu”, împreună cu ofițerii de artilerie ai monitoarelor.

În primăvara anului 1917, în această zonă a Dunării nu s-au mai înregistrat acțiuni ofensive, inamicul menționându-se pe pozițiile cucerite până la sfârșitul anului 1916. În martie 1917, Divizia de monitoare, Divizia Ușoară și Apărările sub Apă au primit ordin de a părăsi Chilia și de a veni la Ismail⁶⁴, pentru a se pregăti în vederea unor noi acțiuni de luptă.

Metoda germană a tirului indirect, experimentată pe monitoare a fost adaptată metodei franco-engleze, aduse de misiunea de marină franceză, care s-a dovedit a fi mai eficace. A fost numit un nou comandant de tir al monitoarelor, în persoana comandorului Bucholtzer Corneliu.

Ocazia unei noi înfruntări s-a ivit la 11 iulie 1917, când armata a doua, sub comanda generalului Averescu a spart frontul german la Măraști, reușind să elibereze un teritoriu de aproximativ 500/km². La 10 iulie 1917, bateriile române au executat o tragere de distrugere asupra lucrărilor inamice din mijlocul ostrovului Chiciu, trăgându-se cu succes de către bateria „Căpitan Bratu,” 15 obuze brizante de 120 mm. În ziua următoare, bateriile marinei au efectuat un tir de distrugere asupra unei redute inamice din ostrovul Chiciu, trăgându-se 19 proiectile de 120 mm și 12 de 75 mm. Rezultatul acestor trageri a fost caracterizat de colonelul rus Golejevski ca fiind „magnifique”⁶⁵, întrucât în urma acestui tir trupele germane au abandonat poziția deținută.

După aceea, bateriile marinei au mai executat o tragere de încercare cu 4 obuze de 120 mm, asupra podului inamic din punctul numit „Lățime”.

La 12 iulie s-a primit la Ismail ordinul nr. 19 al Comandantului Forțelor fluviale și al Deltei, viceamiralul Neniucov ca vasele rusești și românești să întreprindă în ziua următoare o demonstrație, îndreptată împotriva Tulcei, bombardând bateriile grele și ușoare ale căror poziții fuseseră stabilite prin recunoașteri aeriene și informații culese de la dezertori și prin spioni.

Ținând seama de forța și calibrul tunurilor inamice, divizia de monitoare a fost repartizată pentru a executa trageri de artilerie asupra bateriilor inamice grele nr. 5 și nr. 4. O canonieră rusească împreună cu o barje urmau să bată bateriile bulgare nr. 8 și nr. 6., iar o altă canonieră și o barje românească, rămăneau în rezervă pentru a interveni la nevoie.⁶⁶ Secția de obuziere trebuia să tragă asupra bateriei nr. 1 din Tulcea Veche. Comandantul Flotei de operațiuni, comandorul Scodrea urma să se găsească în tot timpul acțiunii proiectate la Pătlângeanca, unde aștepta informații și rapoarte. În ziua de 13 iulie, la ora 8,30 a.m., bateria nr. 5. deschizând focul asupra canonierelor rusești, monitoarele „Kogălniceanu” și „Lahovari” au început tragerea asupra acesteia, continuând tirul până

la ora 11,45 a.m. cînd a primit ordin din partea comandorului Scodrea de a încheia acțiunea⁶⁷. În timpul operațiunii, o altă baterie a lovit cu un obuz de 105 mm, puntea monitorului „Kogălniceanu” fără a-i cauza însă nici o avarie.⁶⁸

Într-o dare de seamă asupra operațiunilor executate în această zi se arată că „cu toate avariile ușoare care au survenit la piesele lui „Lahovari” în timpul tragerii, monitoarele au ținut un foc foarte bine nutrit asupra inamicului, reducîndu-l la tăcere. Tragerea a fost bine condusă și destul de precisă, probă că vasele au rămas pe poziție pînă noaptea, iar inamicul a lăcut încă de la orele 11 dimineata”.⁶⁹

În aceeași zi, o baterie de 120 mm a marinei a tras 8 lovituri împotriva unei coloane de cavalerie inamice. În a doua jumătate a lunii iulie, bateriile marinei au continuat tragerile asupra podului inamic de la Bugeac, asupra lucrărilor executate de inamic în ostrovul Chiciu și asupra bateriei germane din Bugeac. Rezultatele tragerilor din aceste zile au fost calificate ca „perfecte” întrucît s-a reușit să se încadreze țintele respective⁷⁰

În luna august, monitoarele au reluat tragerile asupra bateriilor inamice din Tulcea, în condițiile în care la Mărășești se desfășura cea mai mare bătălie de pe frontul românesc din tot cursul războiului, soldată cu una dintre cele mai strălucite izbînzii, iar la Oituz armata română obținea o nouă victorie, reușind să joace planul strategic al inamicului, privind străpungerea munților pe valea Trotușului. Conform ordinului general primit de la comandamentul forțelor fluviale și al Deltei, de a face demonstrații de artilerie și chiar mici incursiuni cu forțe de infanterie pînă la o companie, s-a ordonat monitoarelor „Lahovari” și „Kogălniceanu” de a ocupa poziții la Ceatalchioi.

Misiunea monitoarelor era aceea de a executa trageri de artilerie asupra materialului plutitor, care după informațiile primite de la ruși se găsea după ostrovul Salcia, iar apoi de a dirija tirul asupra bateriei nr. 5. Tragerea trebuia să o înceapă „Lahovari”, „Kogălniceanu” urmînd să rămînă în rezervă. În ziua de 1 august 1917 s-a început tirul asupra malului dobrogean, tir care a fost reluat în ziua de 5 august, în baza aceluiași ordin. Monitoarele „Lahovari” și „Kogălniceanu” au ocupat aceleași poziții de tragere ca și în ziua de 1 august, cînd tirul a durat numai o oră din cauza timpului nefavorabil. Monitorul „Lahovari” a deschis focul asupra Tabiei cu cota 52, trăgînd 100 obuze și obiectivul fiind complet încadrat. În consecință s-a ordonat încetarea tragerii.

În urma inspecției artileriei Comandamentului Forțelor fluviale și al Deltei, făcută de către generalul rus Webel, în seara zilei de 8 august, s-a ordonat monitoarelor să ocupe pozițiile de tragere de la Ceatalchioi și de la km 111, fiind pregătite pentru executarea unui tir de artilerie în ziua următoare, asupra obiectivului indicat de către generalul Webel. În seara de 9 august la ora 18, generalul Webel însoțit de viceamiralul Neniucov, de contraamiralul Trubetskoi și de generalul Milostanov, șeful artileriei forțelor fluviale, a debarcat în Pătlăgeanca unde împreună cu comandorul Scodrea a mers observatorul sectorului⁷¹.

La ora 18,25 Diviziunea I de monitoare de la Ceatalchioi, respectiv monitorul „Brătianu” și monitorul „Catargiu” au deschis focul asupra uneia dintre bateriile inamice, care a fost imediat încadrată și a primit 36 de lovituri de obuze fără a răspunde. Schimbînd apoi obiectivul, a mai tras 10 obuze asupra unei alte baterii de 75 mm. Din primele lovituri ținta a fost încadrată. Această a doua tragere a fost puțin întîrziată de apariția

a trei hidroplane inamice de bombardament, care decolind de la Tulcea, căutau să descopere pozițiile navelor noastre. Deși hidroplanele au lansat bombe asupra monitoarelor de la Ceatalchioi, nici unul din ele nu a fost atins. Paralel cu tirul monitoarelor, au executat trageri asupra diferitelor obiective ordonate de generalul Webel și bateriile 75 mm din Pătlăgeanca, precum și o barje rusească. În urma acestei demonstrații, generalii Webel și Milostanov, viceamiralul Neniucov și contraamiralul Trubetskoi, așa după cum se spune în darea de seamă asupra tragerilor monitoarelor de la 1—9 august 1917, au adus vii mulțumiri Comandamentului Flotei de operațiuni „pentru promptitudinea și preciziunea cu care monitoarele noastre au executat tragerile ordonate.”⁷²

Referindu-se la toate aceste trageri, executate de monitoare asupra bateriilor inamice de la Tulcea, din iulie și pînă în octombrie 1917, contraamiralul Emanoil Koslinski scria în lucrarea manuscrisă „Extras din jurnalul de operațiuni al flotei și note personale ” că „Tragerile au fost conduse de la bordul fiecărui monitor și rezultatele au fost excelente.”⁷³

În afara acestor acțiuni ale celor două divizii de monitoare, care s-au soldat cu rezultate foarte bune, au mai avut loc și alte activități ale navelor escadrei, urmărind obiective diferite, cum au fost recunoașterile în ostrovul Chiciu sau instalarea unor baraje de mine.

La 27 decembrie 1917 flota a primit ordin să intre la iernat pe canalul Tătaru, încetind acțiunile împotriva inamicului. În acest al doilea an de război pentru România, marina, prin misiunile îndeplinite a facilitat acțiunile operative ale armatei române și a împiedicat trecerea Dunării de către inamic, aducându-și astfel o contribuție însemnată la victoria finală.

La începutul anului 1918, Flota de operațiuni se găsea aproape în întregime grupată la Chilia Veche, cu misiunea de a apăra parcul de nave comerciale al marinei, în timp ce batalionul de debarcare și batalionul de pontonieri se aflau pe front, constituind apărarea dinspre sud a Deltei Dunării.

După semnarea la Focșani a protocolului de prelungire a armistițiului dintre România și Puterile Centrale, austro-ungarii au trimis la 24 februarie, o delegație la Galați, care trebuia să ia contact cu autoritățile marinei române. În urma tratativelor, în timpul cărora s-a discutat problema curățirii de mine a căii navigabile, românii și-au rezervat dreptul de a-și ridica barajele proprii, precum și pe cele rusești, în acest scop aducind de la Chilia o secție de mine⁷⁴. În ceea ce privește dragajul la mare, s-a hotărît ca această operațiune să fie executată de navele aflate sub pavilionul Puterilor Centrale.

Ca primă măsură s-a hotărît ridicarea barajelor de pe brațul Sulina⁷⁵, astfel încît printr-o telegramă din 26 februarie 1918 se putea comunica la Buftea, viceamiralului Hopmann că brațul Sulina era în întregime curățat de mine.⁷⁶

În primăvara anului 1918 s-au continuat lucrările de dragaj pe Dunăre, prin scoaterea minelor din barajele de la Galați, Reni și Pătlăgeanca. Dintr-un raport al comandantului Apărărilor sub Apă, cpt. dor. Bărbu-neanu Petre către Flota de operațiuni, din data de 25 aprilie 1918, aflăm că potrivit ordinului nr. 352 din 25 februarie 1918 al Marelui Cartier General, lucrările de dragaj au început în ziua de 9 martie, la Galați, pentru scoaterea barajului din această zonă.⁷⁷ Încheindu-se operațiunea de dragaj de la Galați la 29 martie, s-a trecut la 30 martie la Reni unde s-a lucrat pînă

la 6 aprilie, iar de la 7 aprilie, întregul material scos din regiunea Galați — Reni, a fost debarcat și depozitat în magazia de mine a atelierului de torpile și de la Țiglina. Printr-o telegramă din 8 aprilie 1918, cpt. cdor. Bărbuneanu comunica Comandantului Marinei următoarele : „Terminat scoaterea barajelor de fund Galați-Reni. Ridicat 15 mine și circa 14 mii metru cablu armat. Miine plec Ceatal Ismail pentru continuarea operației în acea regiune ⁷⁸.

La 9 aprilie, navele de dragaj se îndreaptă spre Pătlăgeanca unde încep imediat lucrările, care durează pînă la 16 aprilie inclusiv, după care se îndreaptă spre Chilia. Descriind în raportul mai sus menționat condițiile în care s-au efectuat aceste lucrări, cpt. cdor. Bărbuneanu aprecia că în general lucrările au mers încet la toate barajele, din cauza faptului că atît minele cit și cablurile au fost împotmolite. Unele cabluri fiind incurcate sau chiar tăiate, a fost necesară pescuirea lor cu ghiare de piscică (ancore), iar la barajul de la Gura Siretului 3 mine nu s-au putut scoate și au fost în cele din urmă explodate ⁷⁹. În barajul de la Reni-Prut de asemenea au fost aruncate în aer 3 mine care n-au putut fi scoase. În aval de barajul de la Pătlăgeanca, se găsea o estacadă executată de ruși, formată din scinduri de brad legate între ele cu lanțuri și ancorate travers pe curentul apei, care împiedica navigația, mai ales în timpul nopții. Navele de dragaj românești au ridicat și această estacadă, depozitînd scindurile la mal, iar ancorele și parîmele, împreună cu materialul scos din barajul de la Pătlăgeanca, transportîndu-le la Chilia. Prin executarea acestor lucrări într-un timp relativ scurt, în ciuda greutăților întîmpinate, s-a reușit să se evite amestecul austrieicilor, care își manifestară intenția de a efectua dragajul și pe Dunăre. În acest mod, materialul din aceste baraje a rămas în posesia marinei române, pentru a putea fi folosit cu alte ocazii.

Odată cu semnarea tratatului de pace cu Puterile Centrale de la Buftea, din 24 aprilie 1918, marinarii Flotei de operațiuni pe Dunăre sînt demobilizați, încetînd orice fel de acțiuni cu caracter militar pe fluviu.

Nu putem încheia prezentarea acțiunilor marinei române în timpul primului război mondial, fără însă a aminti și de cea de-a doua mobilizare decretată la 28 octombrie 1918, în condițiile în care guvernul Coandă a anulat tratatul încheiat cu Puterile Centrale la — București și a adresat trupelor de ocupație inamice un ultimatum de părăsire a teritoriului

În urma acestei mobilizări, navele militare românești au îndeplinit misiuni de capturare a materialului navigabil german și austro-ungar de pe Dunăre și de alungare a echipajelor inamice. A doua zi însă, se semnează la Compiègne armistițiul dintre Puterile Aliate și Germania, care marchează încetarea ostilităților în primul război mondial.

Concluzionînd trebuie să arătăm că în ciuda dovezilor de înalt eroism ale marinarilor români, în ciuda faptului că ofițerii și soldații flotei noastre și-au pus tot curajul și toată priceperea în slujba îndeplinirii misiunilor de luptă, primul an de război s-a încheiat cu retragerea armatei din fața inamicului. Reorganizată după retragere în cursul anului 1917, flota a obținut noi succese în confruntarea cu inamicul, facilitînd acțiunile terestre și împiedicînd înaintarea trupelor dușmane în teritori liber. În ultimul an de război, marina a contribuit la consolidarea victoriilor obținute pe cîmpul de luptă de armata română și a creat prin lucrările de dragaj condițiile necesare unei navigații normale pe Dunăre, pregătînd în acest mod reluarea activității pe fluviu în timp de pace.

Aducându-și contribuția sa de sînge, care s-a cifrat la 17 ofițeri, 73 maiștri, subofițeri și elevi și 340 de soldați, alături de întreaga armată, de întregul popor, marinarii au demonstrat înaltele virtuți ale românului în lupta pentru apărarea pămîntului țării, în numele idealului de libertate, unitate și independență.

NOTE

- ¹ Arh. M.Ap. N., fond Comandamentul Marinei militare, dosar, 163 f. 19.
- ² Ibidem dosar 151 1917, f. 105.
- ³ Ibidem. dosar 175, f. 2.
- ⁴ Ibidem, f. 3.
- ⁵ Ibidem, f. 1.
- ⁶ Ibidem, dosar 163 f. 19.
- ⁷ Ibidem, dosar 175, f. 3.
- ⁸ Ibidem, dosar 165/1916—1918 f. 1.
- ⁹ Ibidem, dosar 175, f. 6
- ¹⁰ I. Cupșa *Armata română în campaniile din anii 1916, 1917*, București, Edit. militară 2976 p. 312.
- ¹¹ Ibidem.
- ¹² A.M.Ap.N., fond Comandamentul Marinei militare, dosar 175 f. 6.
- ¹³ Ibidem, f. 7.
- ¹⁴ I. Cupșa, *Armata română în campaniile din anii 1916, 1917*, p. 312.
- ¹⁵ Ibidem p. 314.
- ¹⁶ *România în războiul mondial 1916—1919*, București, 1934, vol. I, p. 550.
- ¹⁷ Ibidem, p. 551.
- ¹⁸ A.M.Ap.N., fond Marele Cartier General, dos. 162/1916 f. 6—7.
- ¹⁹ *România în războiul mondial 1916—1919* vol. I p. 549.
- ²⁰ A.M.Ap.N., fond Comandamentul Marinei militare dosar 192/1916—1920 f. 5 v
- ²¹ AN. C.C. al P.C.R. fond 50 dos 3965 f. 449 și 450.
- ²² *România în războiul mondial 1916—1919* vol. I p, 551.
- ²³ Ibidem p. 552.
- ²⁴ „Baionete”, București, 1 noiembrie 1937, p. 27.
- ²⁵ A.M.Ap.N., fond Marele Cartier General dos. 162/1916 f. 19—22.
- ²⁶ A.M.Ap.N., fond Comandamentul Marinei militare, dos. 165, f. 7.
- ²⁷ Loc. cit. fond Marele Cartier General, dos 162/1916. f. 22
- ²⁸ *România în războiul mondial 1916—1919*, vol. I p. 638.
- ²⁹ I. Cupșa, *op. cit.*, p. 316.
- ³⁰ A.M.Ap.N., fond Marele Cartier General, dos. 162/1916. f. 46.
- ³¹ Ibidem f. 119—120.
- ³² Ibidem, f. 121.
- ³³ Loc. cit. fond. Comandamentul Marinei militare dos. 149/1916—1917 f. 885
- ³⁴ N. Birdeanu, D. Nicolaescu *Contribuții la istoria marinei române*, Edit. științifică și enciclopedică București, 1979, p. 294.
- ³⁵ A.M.Ap.N., fond Marele Cartier General. dosar 162/1916. f. 133.
- ³⁶ Ibidem f. 208.
- ³⁷ „Marina noastră de război în mare război”: Cuvîntarea amiralului Gavrilescu M. comandantul Liviziei de Dunăre, rostită la Cernavodă la 27 mai 1931.
- ³⁸ *România în războiul mondial 1916—1919* vol. II, p. 54.
- ³⁹ Ibidem, vol. II. p. 58.
- ^{39bis} N. Birdeanu, D. Nicolaescu *op. cit.* p. 290
- ⁴⁰ A.M.Ap.N. fond Comandamentul Marinei militare, dosar 136/1916 f. 95.
- ⁴¹ Ibidem, f. 93v.
- ⁴² Frunzianesco Angelo, Note de război (manuscrite) fond documentar al M.M.R. (M - zeul Marinei Române)
- ⁴³ A.M.Ap.N., fond Divizia de Mare dosar 3/1915—1920 f. 1—3.
- ⁴⁴ A.M.Ap.N., fond Comandamentul Marinei militare dosar 112/1914—1918 f. 127.
- ⁴⁵ Carmen Atanasiu. *A acțiunile marinei comerciale române în timpul primului război mondial în M. Neagră* (Comunicare Sesiunea Pontica 1978).
- ⁴⁶ Ibidem.
- ⁴⁷ A.M.Ap.N. fond Marele Cartier General, dosar 162/1916 f. 94—94v.

- 48 Ibidem.
- 49 N. Birdeanu, D. Nicolaescu, *op. cit.* p. 293.
- 50 A.M.Ap.N. fond Marele Cartier General, dosar 172/1916, f. 216—219.
- 51 Ibidem, dosar 257/1916, f. 348.
- 52 Fond documentar al MMR ordin de zi nr. 429 din 6 nov. 1916, manuscris.
- 53 A.M.Ap.N. fond Comandamentul Marinei militare, dosar 162/16 f. 268 v.
- 54 A.M.Ap.N. fond Marele Cartier General, dosar 162/1916 f. 187.
- 55 N. Bârdeanu, D. Nicolaescu, *op. cit.* p. 299.
- 56 A.M.Ap.N. fond Comandantul Marinei militare, dosar 149/1916 f. 965
- 57 Ibidem, dosar 192/1916, f. 26.
- 58 N. Birdeanu, D. Nicolaescu, *op. cit.* p. 300.
- 59 A.M.Ap.N. fond Comandantul Marinei militare, dosar 176/1916—1917, f. 637.
- 60 Ibidem, dosar 149/1916—1917 f. 1008.
- 61 Nicolae Steriopol, Memorii manuscrite p. 13—14, fond M.M.R.
- 62 A.M.Ap.N. fond Comandamentul Marinei Militare dosar 1917 f. 99.
- 63 Ibidem, f. 1031.
- 64 Ibidem, dosar 149/1916—17 f. 1082.
- 65 Ibidem, dosar 161/1917, f. 112.
- 66 Ibidem dosar 209/1917 f. 66.
- 67 Ibidem, dosar 192, f. 33, 34.
- 68 N. Negrescu, *Criza marinei militare*, București, 1922 p. 65—67.
- 69 A.M.Ap.N. fond Comandament Marinei militare dos. 209/1917, f. 75—76.
- 70 Ibidem, dosar, 151/1917, f. 112—122.
- 71 Ibidem, dosar 209/1917, f. 85.
- 72 Ibidem, f. 85 v.
- 73 N. Birdeanu, D. Nicolaescu, *op. cit.* p. 305.
- 74 Cpt. Cdr Bălan Iacob, „*Intrebuințarea mijloacelor de luptă în râzboaiete fluvial*” studiu din fondul documentar al M.M.R.) p. 70.
- 75 A.M.Ap.N. fond. Comandamentul Marinei militare, dos. 250/1918 f. 7.
- 76 Ibidem, f. 40.
- 77 Ibidem, dosar 248/1918—1919, f. 141.
- 78 Ibidem, dosar 240/1917—1918, f. 62.
- 79 Ibidem, dosar 248/1918, f. 141.

CONTRIBUTIONS AUX ACTIONS DE LA MARINE ROUMAINE PENDANT LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE

Résumé

L'étude décrit les principales missions de lutte de la marine roumaine pendant la première guerre mondiale.

Dans la première année de guerre, la marine a rempli notamment les missions suivantes: l'attaque contre la flotte austro-hongroise de Roustchouk, l'appui aux troupes roumaines dans la bataille de Turtucaia, l'appui aux troupes de Dobroudja, la participation à l'opération d'évacuation de l'armée en Moldavie.

En 1917, la marine militaire eu la mission de défendre aux côtés de l'armée terrestre, le front du Danube et d'assurer le transport naval entre les ports du Danube et la Mer Noire. Par les actions entreprises au cours de la deuxième année de la guerre, la marine a empêché l'ennemi de franchir le Danube, facilitant les actions opérationnelles de l'armée roumaine.

Dans les conditions de la cessation des opérations militaires sur le front roumain, pendant l'année suivante les actions militaires se sont limitées à des opérations de dragage du Danube pour neutraliser les mines des barrages de Galați, Reni et Pătlăgeanca pour reprendre les opérations sur le Danube après la rentrée de la Roumaine en guerre à l'automne 1918.

DATE PRIVIND POPULAȚIA ORAȘULUI BUCUREȘTI ÎN ANII RĂZBOIULUI DE ÎNTREGIRE A ROMÂNIEI (1916—1918)

Ș. RĂDULESCU-ZONER, IRINA GAVRILĂ

După cum se subliniază într-o recentă monografie cu caracter multi-disciplinar, evoluția populației Bucureștiului „este strins legată de istoria politică, socială și economică a orașului și împrejurimilor sale”, reflectând transformările, sub diverse aspecte pe care le-a cunoscut de-a lungul vremii capitala României¹. Printre sursele de primă mână, ce stau la îndemâna istoricilor preocupați de studierea populației bucureștene se numără, evident, datele furnizate de recensămintele efectuate pînă în prezent, la diferite intervale începînd din anul 1860, după ce domnitorul Alexandru Ioan Cuza înființase primele oficii românești de statistică.

Din această categorie de izvoare, publicațiile de specialitate nu menționează, iar statisticienii nu iau în considerare recensămîntul efectuat curînd după ocuparea orașului București de către trupele germane, în vremea primului război mondial.

Neomologarea acestui recensămînt de către statistica românească este explicabilă, deoarece el a fost efectuat într-un moment de excepție, pe cînd o parte a populației capitalei României, ca și autoritățile centrale ale țării, se refugiaseră în Moldova, iar majoritatea bucureștenilor de sex bărbătesc, apți pentru serviciul militar, se afla sub arme încă de la izbucnirea războiului. Ca atare, datele furnizate de amîntitul recensămînt sînt puțin concludente pentru statisticieni. Totodată rezultatele acestuia nu se cunosc decît în limita cîtorva date statistice publicate, la acea vreme, în presă, căci actele recensămîntului au intrat în posesia organelor germane de ocupație, care avuseseră, dealtfel, și inițiativa recenzării populației capitalei României.

Pentru ancheta istoriografică contemporană, chiar și puținele cifre cunoscute ale respectivului recensămînt constituie un izvor ce nu poate fi neglijat, deoarece acestea dau posibilitatea cercetătorului de a evalua participarea bucureștenilor la războiul pentru întregirea României cît și dimensiunea refugiului spre Moldova a populației civile din capitala țării care, potrivit unei bogate și colorate literaturi memorialistice, ar fi avut pentru o vreme caracterul unui adevărat exod.

Mai întîi entuziasm general la aflarea veștilor îmbucurătoare privind eliberarea unei serii de localități din Transilvania de către armata română, dar și grija celor care aveau pe unii de-ai lor pe front, apoi temerea crescîndă a populației odată cu invadarea țării de către inamic, dar și speranța într-o reușită a ostașilor români de a respinge pe dușman, constituie trăsăturile generale ale evoluției opiniei publice, în primele luni ale războiului. Tot mai multe spitale militare amenajate în școli și alte

instituții publice, spitale în care lucrau numeroase surori de caritate înrolate voluntar și unde își făceau adesea apariția actori, cîntăreți și instrumentiști de renume cu speranța de a mai alina durerea celor suferinzi și organizarea de colecte, cu mare audiență, pentru a se veni, cu obiecte și bani, în sprijinul armatei de pe front și al răniților din spitale; prezența în gări, în hoteluri și în case particulare a numeroși refugiați din zonele ocupate de inamic; bombardamentele aeriene, soldate cu nu prea multe pagube materiale dar, cîteodată cu un număr relativ mare de victime; asaltarea pe străzi a vinzătorilor de ziare de către un public nerăbdător de a afla ultimile știri de pe front; toate acestea constituie unele aspecte ale peisajului bucureștean din toamna anului 1916².

Cînd inamicul a făcut prima încercare de forțare a Carpaților, reușind, printre altele, să cucerească localitatea Predeal (10/23 octombrie 1916), situată la aproximativ 150 km depărtare de București, unii din cei mai bogați locuitori ai Capitalei, situați în virful ierarhiei sociale, au început să părăsească orașul punîndu-și la adăpost familiile și avutul, în Moldova sau chiar în străinătate. Conform celor consemnate, în acele zile, de Vasile Th. Cancicov, „bulevardul Colței, cartier boieresc, demenajează în întregime”, iar „Calea Griviței vinuește de vehicule ce trec spre gară”³. Tot atunci, pentru a nu fi luat prin surprindere de o eventuală spargere a frontului de către inamic, guvernul a recurs la evacuarea din București a unor servicii ministeriale și a principalelor arhive și valori patrimoniale, ceea ce a alarmat evident populația, încît a fost necesar publicarea în presă a unui comunicat în vederea liniștirii opiniei publice⁴. Dar peste aproximativ o lună, mai precis după trecerea Dunării, la Zimnicea, de către unitățile armatei feldmaresalului von Mackensen (10/23 noiembrie 1916), acestea îndreptîndu-se, de la mică distanță, spre București, pe cînd în nord trupele generalului Falkenhayn reușiseră să forțeze și liniile de apărare din văile Oltului și Dimboviței, părăsirea Capitalei de către populație ar fi luat proporții îngrijorătoare (mai ales în timpul bătăliei de pe Neajlov și Argeș), după cum rezultă din amintita literatură memorialistică. Potrivit mărturiei aceluiași V. Th. Cancicov, citat mai sus, „Gara de Nord ar fi ajuns să fie de-a dreptul asediată” căci „multă lume fuge cu trăsurile și căruțele” iar „cei mai mulți pleacă pe jos”⁵. Descrieri asemănătoare întîlnim la Constantin Bacalbașa⁶, Constantin Kirițescu⁷, și Anibal Stoenescu⁸, iar repetatele apeluri la calm și îndemnuri de a rămîne pe loc, adresate populației în presa vremii⁹, constituie dovezi că, în acele zile, la București începuse să se răspîndească panica.

Pe lîngă cei care au părăsit atunci Capitala din ordin, odată cu evacuarea guvernului și a autorităților centrale la Iași, sau a numeroșilor tineri încă neincorporabili, care s-au îndreptat spre Moldova spre a se înrola voluntari în armată¹⁰, în sfîrșit, pe lîngă cei ce se temeau de represalii din partea invadatorilor (diverși oameni politici și publiciști, apoi mulți români transilvăneni), o parte din cei ce s-au refugiat au căutat să-și salveze averile iar alții fuseseră pur și simplu înspăimîntați de zvonuri. În acele zile — după cum scrie C. Kirițescu, martor al evenimentelor — „imaginația populară rătăcea înspăimîntată, fără nici un frîu, prin șirul tuturor cruzimilor posibile: masacre, silurii, mutilări”¹¹. În plus, convoaiele de care și căruțe ce traversau Capitala de la sud spre nord, ducînd mai departe pe bătrîinii, femeile și copiii ce se refugiau din satele de la Dunăre și împrejurimi, invadate de dușman sau chiar distruse de focul războiului, nu puteau liniști populația bucureșteană, pe cînd tunurile se auzeau tot mai deslușit¹².

De ce ordin a fost numărul locuitorilor care au părăsit Capitala după invadarea țării de către inamic? Stabilirea chiar și cu aproximație a unei cifre dimensionează, într-o anumită măsură, și gradul amintitei panici a populației bucureștene la care se referă memorialistica și presa vremii. Care a fost numărul locuitorilor orașului București care au rămas atunci pe loc? Raportul dintre acesta și cifrele crescute de mortalitate ne dau o dimensiune cu care putem măsura suferința populației bucureștene, pe vremea severului și apăsătorului regim de ocupație, suferință ce face parte integrantă din sacrificiul națiunii în lupta pentru desăvârșirea unității statului din cursul anilor 1916—1918¹³.

În sprijinul găsirii unui răspuns la aceste întrebări vin datele statistice ale recensământului efectuat, din ordinul așa numitului „Guvernământ imperial” din România (Das Kaiserliche Gouvernement), la 6 ianuarie 1917 st.n.¹⁴, deci exact la o lună după intrarea în București a primelor unități din armata feldmareșalului August von Mackensen.

Respectivul recensământ ar fi fost efectuat „für die Lebensmittelversorgung”, adică „pentru aprovizionarea cu alimente” a populației, după cum se menționează în cotidianul „Bukarester Tageblatt”, ce apărea și în versiune românească cu titlul „Gazeta Bucureștilor”¹⁵. De fapt autoritățile germane de ocupație au vrut să aibă o situație clară asupra numărului de locuitori ai orașului și a structurii populației, nu numai în vederea raționalizării alimentelor și a combustibilului ci și din alte motive, atât economice cât și politice.

Unele rezultate ale recensământului au fost publicate, în menționatul ziar, la 11 ianuarie 1917 st.n. Acestea reflectă de fapt, cu un coeficient minim de eroare, situația din momentul intrării trupelor germane în București. Desigur că unii dintre locuitori, poate într-o proporție mai mare decât în alte asemenea ocazii, s-au sustras recensământului. Credem totuși că numărul real al acestora nu a putut fi de un ordin care să modifice concluziile noastre. Odată ce se cunosc și cifrele de natalitate și mortalitate din cursul anilor 1916—1918, acestea fiind de mai mult publicate în anuarele românești de specialitate, datele statistice avute la dispoziție, ale recensământului din ianuarie 1917 sînt suficiente pentru a ajunge la unele concluzii privind dimensiunea refugiului din Capitală a locuitorilor în toamna anului 1916 cit și a impactului campaniei din același an și a ocupației ulterioare a orașului, cu menționatele semnificații ale respectivului proces.

La 6 ianuarie 1917 st.n. au fost recenzați 308 987 locuitori, din care 119 960 (38,82%) bărbați și 189 027 (61,17%) femei, ceea ce înseamnă că la acea dată existau 63 bărbați la 100 femei.

Conform recensământului din 1912, deci cu patru ani în urmă (acesta, spre deosebire de cel din anul 1917, fusese efectuat în luna decembrie), populația Bucureștilor fusese de 341 321 suflete, din care 173 362 bărbați (50,8%) și 167 959 femei (49,2%), adică 103 bărbați la 100 femei¹⁶. Într-un articol din „Universul”, Alexandru C. Bacaloglu aprecia, în martie 1914, numărul locuitorilor Capitalei în jur de 360 000¹⁷. În fine, conform calculelor noastre, pe baza rezultatelor din 1912 și 1930, precum și a datelor statistice privind sporul natural anual, cifra probabilă a populației bucureștene, către finele anului 1916, ar fi trebuit să se ridice la 395 979 locuitori, din care 197 955 bărbați și 198 024 femei¹⁸, ceea ce înseamnă 99,9 bărbați la 100 femei. Din compararea acestor cifre cu cele ale amintitului recensământ efectuat la o lună după ocuparea orașului de trupele germane, rezultă (luîndu-se evident în considerare și sporul natural) că în

timpul campaniei din anul 1916, Capitala a fost 1 ărsită de 86 992 locuitori, deci într-o proporție de 21,96^o. Dar aceste cifre includ nu numai numărul refugiaților ci și pe cel al bărbaților chemați sub arme, în urma izbucnirii războiului. Este foarte concludentă comparația numărului de bărbați care au părăsit orașul, respectiv 77 995 (39,40% din totalul acestora), cu cel al femeilor de numai 8 997 (4,54^o), ceea ce înseamnă 867 bărbați la 100 femei. Odată ce, înainte de izbucnirea războiului, raportul dintre numărul bărbaților și cel al femeilor era cât se poate de echilibrat (103 bărbați la 100 femei în 1912 și respectiv 99,9 în 1916), cum cifra bărbaților neincorporați ce s-au refugiat din București, lăsându-și în schimb familiile acasă, nu poate fi decât neglijabilă (excepție făcând doar tinerii porniți spre Moldova pentru a se înrola ca voluntari în armată sau a activa în spatele frontului ca cercetași), rezultă că diferența mare dintre numărul femeilor și cel al bărbaților se datorește deci, în cea mai mare parte, plecării pe front a acestora din urmă, în momentul decretării mobilizării. În consecință, refugiul populației din București, cu prilejul invadării țării de către trupele inamice, în toamna anului 1916, a fost de proporții cu mult mai reduse decât s-ar putea crede parcurgându-se relațiile, uneori foarte colorate, ale contemporanilor. Faptul că, la un moment dat, o parte a locuitorilor Capitalei intrase în panică este incontestabil. Amintitele apeluri ale autorităților adresate populației o atestă. Ea a fost însă de scurtă durată iar efectele acesteia, sub raportul părăsirii orașului a fost de dimensiuni reduse.

În urma efectuării amintitului recensământ, s-au dat atunci publicității și cifrele privind cetățenia celor recenzați : 267 524 cetățeni români și 41 463 cetățeni străini, din care 25 099 supuși austro-ungari, 5 406 greci, 2 732 germani, 1 644 italieni, 1 233 turci, 1 126 bulgari, 739 sirbi, 428 ruși, 394 francezi, 124 britanici și 2 538 cu alte cetățenii. Militarii aparținând celor patru puteri ocupante nu au fost, evident, incluși în cifrele recensământului ¹⁹.

Din „Înștiințarea” nr. 152899/30 dec. 1916 st.n., adresată populației Capitalei de către prefectul poliției, Al. Tzigara-Samurcaș, și publicată în „Gazeta Bucureștilor” din 1 ianuarie 1917 st.n., rezultă că recenzorii urmau să înregistreze totodată vârsta și profesia locuitorilor. Cunoașterea rezultatelor obținute la recensământ, sub aceste două aspecte, ne-ar fi dat posibilitatea să stabilim, pentru începutul anului 1917, structura socială cât și pe grupe de vîrstă a populației Capitalei, care a suferit și a înfruntat atunci regimul ocupației. Respectivele date statistice n-au fost însă, la acea vreme, publicate iar investigațiile noastre, în speranța de a le găsi la Arhivele Statului, nu au dat rezultatul scontat.

În cursul anului 1916, populația Bucureștilor a scăzut nu numai prin părăsirea orașului de către o parte a acesteia ci și pe cale naturală, căci numărul deceselor a întrecut pe cel al nașterilor, o situație ce nu a mai fost întilnită din 1880. Acest fapt s-a datorat exclusiv creșterii cifrei de mortalitate, care a atins în anul 1916 valoarea de 10 557, față de valoarea medie a anilor 1912—1915 de numai 7 994, și se explică prin pierderile de vieți omenеști datorate războiului. Unele cauze ale deceselor au fost specifice războiului, deoarece 414 locuitori ai Bucureștilor au căzut pe front, în cursul campaniei din 1916, iar 510 au fost uciși în oraș de bombardamentele aeriene ale inamicului ²⁰. Observăm că tributul de sînge al populației civile, în perioada amintită, a fost chiar mai mare decât al bucureștenilor ce și-au dat viața pe front. Cele de mai sus confirmă și totodată di-

menșionează afirmația contelui de Saint-Aulaire, în acea vreme ministrul Franței în România, că orașul București „a fost, pe departe, cea mai încercată capitală de către aviația inamică”²¹.

Creșterea mortalității s-a datorat și unui număr mai mare al cazurilor de tuberculoză pulmonară și pneumonie, respectiv 2 814 în anul 1916, față de 2 190 în anul 1915²². Această situație s-a datorat, în ultimă instanță, tot războiului. Curînd după izbucnirea acestuia, alimentele și lemnele de foc, după cum rezultă din presa vremii, au început să dispară de pe piață. Acestea s-au comercializat într-o măsură crescîndă la bursa neagră, la prețuri de speculă, ceea ce a afectat condițiile de viață ale păturilor nevoiașe agravînd cazurile de tuberculoză pulmonară și înmulțind pe cele de pneumonie cu efecte fatale. Situația s-a înrăutățit, cu atît mai mult în 1917, deci în primul an al durului regim de ocupație impus Bucureștilor. Astfel numărul deceselor s-a ridicat la 11 448, din care 3 745 cazuri s-au datorat tuberculozei pulmonare și pneumoniei, iar tifosul exantematic a făcut 425 victime, față de numai două în 1916²³. În cursul anului 1917, pe cînd numărul de locuitori ai Capitalei trebuie să fi fost foarte apropiat celui stabilit prin amîntitul recensămînt efectuat din ordinul autorităților germane de ocupație²⁴, deci cu aproximativ 80 000 mai mic decît în anul precedent, a scăzut simțitor și natalitatea, cifra celor născuți fiind de numai 5 932 față de 10 289 în 1916²⁵. Diferența este atît de mare încît singura explicație o constituie efectele războiului, în primul rînd părăsirea masivă a orașului de către bărbați, în a doua parte a anului 1916, după cum am demonstrat mai sus. Acest fapt a provocat, dealtfel, și o scădere concludentă a numărului de căsătorii încheiate în 1917, respectiv de numai 714, față de cifra medie pe ultimii cinci ani de 3 283. Din compararea cifrelor de natalitate și mortalitate rezultă că, în 1917, numărul de locuitori ai Capitalei a scăzut pe cale naturală cu 5 516 suflete, față de numai 268 în 1916.

În urma înființării de către autoritățile germane de ocupație a unui serviciu de evidență a populației, au fost înregistrați, la 1 noiembrie 1917, 287 583 locuitori²⁶. Rezultă că, în afara scăderii populației pe cale naturală, au părăsit Capitala, în cursul primelor 10 luni ale anului 1917, în jur de 15 888 persoane.

În ultimul an al ocupației și al războiului situația s-a agravat. Populația orașului a ajuns să scadă pe cale naturală cu 9 700 suflete deoarece natalitatea a continuat să descrească, atîngînd cifra de numai 3 931 suflete, pe cînd cifra de mortalitate a crescut la 13 631²⁷. Au fost înregistrate mult mai multe cazuri mortale de tifos exantematic, tuberculoză pulmonară și pneumonie²⁸. Respectivul cifre ca și numărul total al deceselor (cu 2183 cazuri mai mare decît în anul precedent)²⁹ sînt însă mai puțin concludente deoarece, după semnarea vremelniceului tratat de pace de la București, din 24 aprilie/7 mai 1918, care prevedea, printre altele, și obligația demobilizării celei mai mari părți a armatei române, pe cînd trecerea liniei de demarcație, dintre teritoriul aflat sub controlul inamicului și cel neocupat, a devenit posibilă, foarte mulți dintre cei demobilizați sau refugiați s-au întors la căminele lor. Ca atare, la București s-a petrecut un proces invers celui din ultimele luni ale anului 1916 încît populația orașului a crescut simțitor pe această cale, dar într-o măsură pe care, de astă dată, nu o mai putem stabili deoarece atunci nu s-a mai efectuat un recensămînt care să ne furnizeze datele statistice necesare.

Populația Bucureștilor n-a fost recenzată nici după victorie, după reîntoarcerea autorităților în Capitală, pe cînd la Alba Iulia se decidea

unirea cu „țara” a provinciilor românești de peste Carpați. Ca atare, nu se știe cu precizie numărul de locuitori ai orașului București în momentul în care acesta a ajuns capitala României întregite. Este cunoscut faptul că primul recensământ, după sfârșitul războiului, a avut loc abia la 29 decembrie 1930, când au fost recenzați, în Capitală și comunele suburbane, 639 040 locuitori iar în vechiul perimetru al orașului 570 881. Comparându-se această ultimă cifră cu totalul locuitorilor recenzați în anul 1912, se constată un spor absolut al populației bucureștene, în perioada respectivă, de 229 560. Din calculele noastre rezultă că, în perioada 1912—1930, sporul natural mediu anual este de 817 persoane, în timp ce cifra medie a celor veniți anual și rămași în București este de aproximativ 12 070 persoane, față de numai 2 649 pentru perioada 1899—1912.

Cele de mai sus demonstrează forța tot mai mare de atracție a Capitalei, drept urmare a creșterii importanței sale pe plan economic, social-politic și cultural, după desăvârșirea unității statului național.

NOTIȚE

¹ *București*, coord. N. Croitoru și D. Tîrcob, București, Edit. Sport-Turism, 1985, p. 116.

² Pentru detalii vezi S. Rădulescu-Zoner, *Bucureștii în ajunul desăvârșirii statului național unitar*, în manuscris la biblioteca Muzeului de istorie și artă a Municipiului București, p. 359—451.

³ V. Th. Cancicov, *Impresiuni și păreri personale din timpul războiului României. Jurnal zilnic, 13 august 1916 — 31 decembrie 1916*, vol. 1, București, 1921, p. 101; vezi și Al. Marghiloman, *Note politice*, vol. 2, București, 1927, p. 235 — 250; de asemenea Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei I. C. Brătianu, Războiul 1914—1919*, București, 1937, p. 12 — 13. Cele arătate de Sabina Cantacuzino s-ar fi petrecut imediat după lupta de la Turlucaia (19 aug./1 sept. — 24 aug./6 sept. 1916), ceea ce este puțin probabil căci în acea vreme circulația trenurilor de persoane era încă interzisă, conform dispozițiilor din 15/28 aug. 1916.

⁴ „Universul”, XXXIV, nr. 273, 2/15 oct. 1916, ed. de scară.

⁵ *Op. cit.*, vol. 1, p. 179.

⁶ C. Bacalbașa, *Capitala sub ocupația dușmanului 1916—1918*, Brăila, 1921, p. 20 — 21.

⁷ C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, ed. II, vol. 2, București, 1926, p. 314 — 315; idem, *O viață, o lume, o epocă. Memorii*, București, Edit. Sport-Turism, 1979, p. 214.

⁸ A. Stoescu, *Din vremea ocupației*, București, 1927, p. 8.

⁹ „Epoca”, XXIII, nr. 317, 15 nov. 1916 (st. v.); „Universul”, XXXIV, nr. 315, 13/26 nov. 1916, ed. de scară; „Adevărul”, XXIX, nr. 10666 și 10669, 16 și 19 nov. 1916 (st. v.).

¹⁰ V. Th. Cancicov, *op. cit.*, vol. 1, p. 181 — 185; de asemenea „Epoca”, XXIII, nr. 317, 15 nov. 1916 (st. v.).

¹¹ C. Kirițescu, *op. cit.*, vol. 2, p. 315.

¹² Vezi Th. Cancicov, *op. cit.*, vol. 1, p. 185 și 195 și 205; de asemenea A. Stoescu, *op. cit.*, p. 8; C. Kirițescu, *O viață, o lume, o epocă*, p. 214; vezi și A. Marghiloman, *op. cit.*, vol. 2, p. 315.

¹³ În ceea ce privește rezistența activă pe care o parte din populația Bucureștilor a depus-o față de regimul de ocupație, vezi numeroasele referiri din lucrarea lui A. Deac și I. Toacă, *Lupta poporului român împotriva coterpitorilor (1916—1918)*, București, Edit. Militară, 1978, p. 1 — 184; de asemenea C. Căzănișteanu, *Mișcarea de rezistență a populației din București împotriva ocupației străine, 1916—1918*, în „București Materiale de istorie și muzeografie”, București, f. 2., 1969, p. 109 — 121; vezi și I. Toacă, *Lecuri și case memoriale care evidențiază rezistența maselor populare românești împotriva regimului de ocupație (decembrie 1916 — noiembrie 1918)*, în „Revista de istorie”, 20 (1977), nr. 1, p. 115 — 122.

¹⁴ Recensământul a fost efectuat de autoritățile românești locale. Echipele de recenzori, alcătuite din diverși funcționari publici au fost înscrise la Ministerul de Interne, în ziua de 21 decembrie 1916/3 ianuarie 1917 („Gazeta Bucureștilor”, XXXVIII, nr. 211, ed. de război sub ocupație germană, nr. 18, 1 ian. 1917 st.n.), iar datele culese ulterior pe teren de către acestea au fost centralizate la serviciul de statistică al Ministerului de Domenii (cf. A. Stoescu, *op. cit.*, p. 38).

¹⁵ „Bukarester Tageblatt”, XXXVIII, 8. Kriegsausgabe nr. 23, 11 Januar 1917

¹⁶ Cf. *București*, coord. N. Croitoru și D. Tîrcob, București, Edit. Sport-Turism, 1985, p. 116

¹⁷ „Universul”, XXXII, nr. 66, 19 mart. 1914 (st. v.).

¹⁸ Pe baza datelor furnizate de recensămintele din anii 1912 și 1930 precum și a numărului anual de nașteri și decese s-a calculat populația probabilă a anului 1916 după formula :

$$P_{t_{i+1}} = P_{t_i} + (N-D)_{t_{i+1}} + (I-E)_{\text{anual}}$$

unde :

N = număr anual de nașteri

D = număr anual de decese

I = număr de imigranți

E = număr de emigranți

Cantitatea $(I-E)_{\text{anual}}$, reprezentînd numărul mediu de persoane care au venit și au rămas anual în București în perioada 1912-1930, se poate estima după cum urmează :

1. calculăm diferența $P_{1910} - P_{1912}$

2. calculăm suma $\sum_{1913}^{1930} (N-D)$

3. calculăm diferența $(P_{1930} - P_{1912}) - \sum_{1913}^{1930} (N-D) = I-E$

4. calculăm $(I-E)_{\text{anual}}$ împărțind cantitatea $I-E$ la numărul de ani care separă cele două recensăminte, în cazul nostru 18.

Deci, dacă $P_{1912} = 341321$ și $P_{1930} = 570881$ (fără populația din comunele suburbane, respectiv 68159 : vezi *Recensămîntul general al populației României, 29 dec. 1930*, vol. 1, 1938, p. 129, atunci $P_{1930} - P_{1912} = 229560$.

$$\text{Disponînd de numărul anual de nașteri și decese, rezultă } \sum_{1913}^{1930} (N-D) = \\ = (N-D)_{1913} + \dots + (N-D)_{1929} + (N-D)_{1930} = 12292$$

$$\text{În consecință, } I-E = 229560 - 12292 = 217268, \text{ iar } (I-E)_{\text{anual}} = \frac{I-E}{18} = \frac{217268}{18} \\ = 12070$$

Din aproape în aproape, utilizînd formula dată anterior pentru calculul populației probabile obținem :

$$P_{1913} = P_{1912} + (N-D)_{1913} + (I-E)_{\text{anual}} = 341321 + 2032 + 12070 = 355423$$

$$P_{1914} = P_{1913} + (N-D)_{1914} + (I-E)_{\text{anual}} = 355423 + 2309 + 12070 = 369802$$

$$P_{1915} = P_{1914} + (N-D)_{1915} + (I-E)_{\text{anual}} = 369802 + 2305 + 12070 = 384177$$

$$P_{1916} = P_{1915} + (N-D)_{1916} + (I-E)_{\text{anual}} = 384177 - 258 + 12070 = 395979$$

Întrucît cele două recensăminte ne furnizează și numărul de locuitori al Capitalei pe sexe, s-a putut calcula și numărul de bărbați și cel al femeilor folosindu-se aceeași metodă.

¹⁹ Vezi nota 15.

²⁰ Cf. *Anuarului statistic al orașului București pe anii 1915-1923*, XXI-XXIX, București, 1924, p. 61.

²¹ A. comte de Saint-Aulaire, *Confessions d'un vieux diplomate*, Paris, 1953, p. 337.

²² *Anuarul statistic al orașului București pe anii 1915-1923*, p. 65-71.

²³ *Ibidem*.

²⁴ În acel timp Bucureștii erau un oraș practic închis.

²⁵ Cf. *Anuarul statistic al orașului București, 1963*, București, 1963 p. 52 - 53.

²⁶ Cf. *Ein Jahr Militär-Polizeimeister der Festung Bukarest*, București, 1917, p. 100.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Față de anul 1917, numărul cazurilor mortale de tifos exantematic a crescut cu 206, iar cel al cazurilor de tuberculoză pulmonară și pneumonie cu 539 ; vezi nota 22.

²⁹ În anul 1918 au fost înregistrate 13 631 decese și numai 3 931 nașteri încît populația a scăzut pe cale naturală cu 9 700 locuitori ; vezi nota 25.

DONNÉES CONCERNANT LA POPULATION DE LA VILLE DE BUCAREST PENDANT LA GUERRE POUR LE PARACHÈVEMENT DE L'UNITÉ NATIONALE DE LA ROUMANIE (1916-1918)

Résumé

L'étude se propose de présenter une image de la population de Bucarest sur la base du recensement effectué par les troupes allemandes, peu après l'occupation de la capitale roumaine au cours de la première guerre mondiale.

Bien qu'effectué à un moment particulier, comprenant donc des données moins concluantes pour les statisticiens, le recensement permet à l'enquête du chercheur d'évaluer la participation des bucarestois à la guerre pour le parachèvement de l'unité nationale de la Roumanie, de même que la dimension du refuge vers la Moldavie de la population civile de la capitale du pays.

La comparaison des données obtenues par ordinateur, sur la base des recensements des années 1912 et 1930 avec ceux du recensement du 6 février 1917 effectué par les autorités allemandes de l'occupation ainsi que des considérations sur la natalité et la mortalité durant la période 1916—1918, ont permis aux auteurs d'évaluer les fluctuations de la population de Bucarest, comme suite de l'accroissement de son importance sur le plan économique, socio-politique et culturel, après parachèvement de l'unité de l'Etat national.

FRANȚA ȘI SITUAȚIA DE PE FRONTUL ROMÂNESC ÎN VARA ANULUI 1917 (I)

NICOLAE DASCĂLU, DANIELA BUȘĂ

Din considerente militare, politice și economice, Franța a urmărit îndeaproape evoluția situației din România în tot timpul desfășurării primului război mondial. Acest interes, al cercurilor oficiale dar și al opiniei publice franceze, pentru situația din România a atins un moment de vîrf în 1917, în vara aceluși an mai ales, datorită efectului cumulat al mai multor evenimente. Parisul era informat direct pe două canale principale — legația Franței și Misiunea militară franceză, iar opinia publică prin intermediul corespondenților de presă aliați aflați în țara noastră ca și prin acțiunile Biroului român de presă din Franța. Existența acestor multiple surse asigură și o informație amplă și în bună parte corectă asupra situației politice, militare și economice din România neocupată în vara anului 1917.

Interesul Franței pentru România avea origini mai adînci decît cele legate de evoluția războiului. Ministrul Franței la Iași, Saint-Aulaire analizează pe larg situația de pe frontul românesc la sfîrșitul lunii februarie 1917 și o considera satisfăcătoare mai ales pentru că frontul din Moldova era menținut. În acest sens decisivă era prezența armatei române, întrucît forțele ruse de pe front, deși numeroase, erau total pasive. Saint-Aulaire considera că serviciile și mai ales sacrificiile României pentru cauza Antantei sînt indispensabile. Situația României era, din unele puncte de vedere, mai tragică, mai emoționantă chiar, decît a altor țări ocupate, ca Belgia sau Serbia, aprecia diplomatul francez. Aceasta deoarece România era izolată de adevărații ei prieteni, care nu o puteau ajuta, depinzînd mult de Rusia cu care raporturile nu erau prea bune din cauza unor probleme teritoriale și a punctelor diferite în legătură cu regimul Strîmorilor după război¹.

Saint-Aulaire considera că Franța nu are nici un drept să abandoneze România care a rezistat presiunilor germane, care a găsit forța de a înfrunta marile dificultăți din ultima vreme și care manifestă admirație față de cultura și idealurile franceze. „Nu este vorba numai de dreptate, umanitate și sentimente. Este vorba și de interesele noastre: politice, care cer să menținem și să fortificăm o Românie independentă și puternică ca un factor de echilibru indispensabil în sistemul menit a preveni orice nouă tentativă de hegemonie, de la oricine ar veni; interese economice pentru această piață latină unde comerțul, industria și finanțele noastre pot găsi un vast cîmp de activitate și o excelentă bază pentru expansiunea în țările vecine”².

Pierderea acestor perspective, considera același diplomat, s-ar datoră numai erorilor Franței. Cum pe viitor sentimentul național va fi acela care va ghida acțiunea României era necesar să se intensifice sprijinul

francez pentru această țară în atât timpul războiului cît și la negocierea păcii, prin acordarea unor garanții politice și economice pregătite din timp sub forma unui program adecvat. România de după război va fi mai mare, cu un puls nou dat de românii din Transilvania care reprezintă „elementele cele mai pure și mai viguroase ale națiunii române”. Toțmai acești români transilvăneni vor reprezenta, în opinia lui Saint-Aulaire „un factor de energie, de moralitate și de ordine”. Prin întărirea armatei române Antanta obține o garanție a succesului pe frontul Oriental, iar pentru viitor o garanție a echilibrului în zonă. Românii vedeau în participarea la viitoarele ofensive cel mai bun argument al susținerii justelor lor revendicări naționale. Aliații trebuiau să aibă în vedere toate aceste elemente și să acționeze pe diverse căi, cea mai importantă fiind cea reprezentată de Mișcarea militară franceză³.

Documentul diplomatic mai sus prezentat expune, așadar, cauzele profunde, reale, ale interesului prezent și de viitor al Franței pentru situația din România, de unde și valoarea sa deosebită. Argumente similare, așa cum vom arăta, vor fi invocate și de alți oficiali francezi din România. *Situația politică* din România neocupată a evoluat în 1917, în vara acestui an mai ales, în jurul crizei guvernamentale legată de adoptarea unor reforme, cea agrară și electorală, precum și de raporturile cu puterile Antantei.

Încă de la începutul lunii aprilie 1917, primul-ministru Brătianu a anunțat că regele a acceptat sugestia convocării unei adunări constituante care să discute modificarea unor articole din Constituție pentru a realiza reformele agrară și electorală⁴. De la proiectul reformei agrare în special s-a declanșat o criză de guvern care a impus intervenția directă a regelui. La ultima ședință a Consiliului de Miniștri s-a adoptat decizia înfăptuirii programului de reforme, cea agrară presupunînd exproprierea a 2—3 milioane de hectare din marea proprietate. Prin inițierea acestei măsuri, aprecia Saint-Aulaire, Brătianu urmărea și consolidarea poziției personale deoarece spera ca miniștrii conservatori cît și deputații Partidului Conservator să se opună, ceea ce ar fi dus la compromiterea lor. Dar miniștrii conservatori au aprobat proiectul reformei agrare, ceea ce „este foarte bine pentru Franța”, sublinia Saint-Aulaire. Aceasta deoarece din rîndul conservatorilor, mulți cu studii la Paris, se recrutau cei mai fervenți francofili. Menținerea conservatorilor în guvern consolida și monarhia, aprecia diplomatul francez, ceea ce coincidea și cu interesele Franței.⁵

La 6 mai 1917, într-un ordin de zi către Armată, Ferdinand anunța decizia de aplicare a reformei agrare după război⁶. Iar la începutul lunii iunie a fost convocat Parlamentul pentru a discuta modificarea articolelor 19, 57 și 67 din Constituție impusă de înfăptuirea reformelor agrară și electorală. Prevederile proiectului de lege agrară interesau în cea mai mare măsură pe Aliați, aprecia Saint-Aulaire, deoarece în România postbelică pămîntul și petrolul vor fi garanția plății datoriei de război a țării. Dincolo de acest aspect, în joc erau și capitalurile aliate în industria petroliferă precum și posibilitatea unui cîmp de acțiune pentru tehnicienii francezi. Nu lipseau nici interese strategice, care impuneau grijă pentru ca petrolul românesc să nu ajungă sub control german. Chiar dacă o parte din conservatori erau iritați de limitele radicale ale proiectului agrar, Franța avea de cîștigat, indiferent de rezultatele scrutinului, prin clarificarea situației⁷.

Adunarea Deputaților a votat, la 14 iunie 1917 (cu 130 voturi pentru și 14 contra), iar Senatul la 20 iunie (cu 79 pentru și 5 contra) legea pentru

modificarea unor articole din Constituție⁸. După scrutin însă cei patru miniștri conservatori din guvern și-au dat demisia argumentând că sînt dispuși a acționa pentru interesele țării dar nu și pentru lărgirea autorității Partidului Liberal⁹. La începutul lunii iulie, deci în ajunul marilor lupte de pe frontul românesc, criza de cabinet nu era încă soluționată. În aceste condiții Saint-Aulaire a considerat necesar a interveni. Formula aleasă : o corespondență de la Iași pentru ziarul „Petit Parisien” care urma a publica un articol, „util pentru interesele franceze”, care să sugereze semi-oficial că Franța dorea formarea unui guvern românesc de uniune națională, reunind reprezentanți ai liberalilor, conservatorilor și ai partidului muncii¹⁰. În urma unor negocieri intense, în cursul cărora Partidul Conservator a solicitat o reprezentare sporită¹¹ la 23 iulie 1917 criza de cabinet a fost soluționată : era publicat decretul regal privind componența guvernului. Față de structura anterioară, interven modificări importante : liberalii pierd portofoliul de la Finanțe, încredințat lui Nicolae Titulescu, discipol apropiat al lui Take Ionescu, care devine vice-președinte al Consiliului, Victor Antonescu este schimbat, la Finanțe, la Interne este numit Constantinescu ; la conducerea Ministerului de Război e numit un general, care-l înlocuiește astfel pe V. Brătianu, pentru care s-a creat totuși un nou portofoliu, Ministerul munițiilor.¹² Pe marginea structurii guvernului nou format Saint-Aulaire aprecia : „Acest cabinet poate fi considerat ca favorabil intereselor noastre în măsura în care partidul d-lui Take Ionescu este consolidat”¹³.

Cauzele și efectele posibile ale reformelor preconizate de guvernul român în vara anului 1917 au fost pe larg analizate de ministrul Franței la Iași. Acesta aprecia, pe bună dreptate, că reforma electorală era doar corolarul reformei agrare care putea avea implicații politico-economice și sociale dintre cele mai importante. „Această dublă reformă reprezintă o revoluție politică și socială care, în această țară și în momentul în care se realizează, aprecia Saint-Aulaire, se dovedește a fi mai profundă și mai necesară ca în altă parte”. Era profundă deoarece dincolo de aspectele exterioare, moderne, viața politică românească avea multe anacronisme chiar în comparație cu Puterile Centrale. „Nicăieri inegalitățile sociale, intelectuale și economice nu sînt atît de sesizabile ca aici. În toată Europa Orientală România deține dublul record al culturii elitei, aproape integral formată la Paris sau prin metode franceze, ca și al numărului analfabeților . . . Se remarcă același contrast între opulența unui număr de familii multimilionare și mizeria poporului redus la un adevărat servaj”¹⁴.

Reformele erau necesare, sublinia diplomatul francez, deoarece răul necesita un remediu cu atît mai radical cu cît era mai adînc. Pe de altă parte, poziția României în război a impus reforma : influența revoluției ruse, dorința de conciliere cu trupele rusești aflate în Moldova și care se opuneau oricărui simbol al plutocrației, ca și necesitatea concilierii populației din Transilvania și Bucovina, ce reprezenta o bună parte din viitoarea Românie Mare și care putea solicita condiții de dreptate și egalitate cel puțin egale cu cele de pînă atunci. Cu toate că era dificil a se face un pronostic exact, considera Saint-Aulaire, se putea anticipa că spiritul latin predominant ca și incontestabila elasticitate specifică națiunii, va permite adaptarea rapidă și fără dificultăți a românilor la situația generată de reforme. Acestea fuseseră preconizate de liberali înainte de 1917, dar fără influența revoluției ruse, sau mai exact fără teama urmării exemplului rus de către români, guvernul nu ar fi obținut majoritatea necesară în scrutinul parlamentar. Reformele agrară și electorală, însoțite de măsuri

administrative, financiare și școlare, vor putea asigura grandoarea României postbelice prin stimularea valorii individuale, cultivarea gustului pentru efort și prevedere ca și a patriotismului¹⁵.

Cît despre efectele economice ale reformei agrare, Saint-Aulaire aprecia eronat că restrîngerea mării proprietăți funciare va afecta negativ asupra agriculturii românești. Pe plan social însă erau de așteptat modificări importante mai ales în condiția țaranului român. Chiar dacă unii țărani tot nu vor primi pămînt, ei se vor putea orienta spre industrie și comerț, care necesitau forță de muncă, după cum despăgubirile ce vor fi incasate de mării proprietari vor fi probabil investite cu un real folos pentru economia națională.¹⁶

Dincolo de chestiunea reformelor, cu impactul lor asupra stabilității guvernamentale, viața politică din România în etapa care ne interesează a fost dominată de relațiile cu puterile Antantei. Încă din ianuarie 1917 Saint-Aulaire informa Parisul că rușii insistau pentru evacuarea completă a Moldovei de către armata română deoarece urmăreau a obține cîmp liber de acțiune în zonă, a îndepărta Misiunea militară franceză și a prelua materialul de război aliat trimis României. Guvernul român, în acord cu legația Franței și cu Misiunea militară franceză, se opunea energic intențiilor rusești¹⁷.

Știrea revoluției ruse din februarie a sosit într-un moment considerat a premerge modificări importante pe frontul românesc avînd în vedere rezultatele pozitive ale reorganizării armatei române în pofida carentelor de armament, echipament și alimente¹⁸. Guvernul român era vădit îngrijorat de declanșarea revoluției ruse, manifestînd teama că exemplul rus va fi urmat. Din considerente politice, nota Saint-Aulaire la 5 aprilie, guvernul român, va pregăti probabil pentru finalul războiului o reformă agrară care nu va avea decît efecte salutare. „Din acest punct de vedere, aprecia diplomatul francez, România se poate bucura pentru schimbările de la Petrograd”¹⁹. Pe de altă parte, trupele rusești de pe frontul din Moldova au început să se agite. La Galați, la 12/25 martie unități rusești au manifestat pe străzi iar la 1 mai la Iași a avut loc o mare demonstrație care a speriat cercurile din jurul Palatului regal²⁰. La începutul lunii mai Saint-Aulaire aprecia că armata rusă era integral influențată de propaganda pacifistă dar trebuia făcut orice pentru ca spiritul revoluționar să fie orientat pe un canal belicos²¹.

La jumătatea lunii mai 1917 comandantul trupelor ruse din Moldova, generalul Scerbacev precum și primul-ministru român, Brătianu au plecat la Petrograd pentru a obține aprobarea Cartierului general pentru declanșarea unei ofensive în vară. Aceasta era indispensabilă pentru a ameliora legăturile României cu Aliații, pentru a împiedica inamicul să adune recolta din teritoriul românesc ocupat și să reorganizeze exploatarea petrolului după cum putea restabili ordinea în armata rusă²².

În același moment la Paris, în prezența președintelui Republicii, avea loc o ceremonie cu o semnificație deosebită: remiterea steagului lui Ștefan cel Mare găsit de trupele franceze la o mănăstire de pe Muntele Athos. Steagul a fost predat ministrului plenipotențiar al României la Paris, Lahovary, și trimis în țară, via Arhanghelesk²³. După primire regele Ferdinand a adresat președintelui Franței o scrisoare de mulțumire în care sublinia semnificația deosebită a gestului în acel moment istoric²⁴.

Un alt eveniment care a subliniat importanța acordată de Antanta, României a fost vizita de trei zile, la sfîrșitul lunii mai, în Moldova, a mi-

nistrului francez al armamentelor, A. Thomas. Încă înainte de a sosi în țară, ministrul francez a acordat un interviu presei, subliniind, între altele, că este unanim cunoscută cauza intrării României în război: realizarea aspirațiilor naționale a căror legitimitate a fost recunoscută și de Antanta²⁵. O sinteză a vizitei demnitarului francez este alcătuită de un membru al Ambasadei Franței la Petrograd care l-a însoțit pe ministru. Diplomatul constata că vizita a relevat argumente puternice în favoarea prieteniei româno-franceze, fiind manifestată dorința deliberată de a rupe și în viitor legăturile cu Puterile Centrale. Cadre universitare române au studiat chiar proiectul unei uniuni intelectuale cu Franța. Marea surpriză a vizitei a fost însă refacerea armatei române, renăscută impresionant. În urma inspecției unor unități și a discuției cu membri ai Misiunii militare franceze, A. Thomas aprecia că soldații români sint decși și chiar doritori a-și perfecționa pregătirea de luptă fiind însuflețiți de idealul național. Văzută la manevre²⁶, Divizia 13 infanterie a făcut o impresie excelentă, în opinia generalului Berthelot fiind egală în valoare cu orice divizie franceză de elită. Data fiind această situație era absolut necesar, aprecia ministrul francez, a se accelera trimiterea de armament din Franța, artilerie grea în special. În discursurile rostite, Thomas a insistat asupra armoniei intime dintre aspirațiile naționale ale românilor și principiile eliberării popoarelor inspirate de Aliți. „Consider că este de mare interes pentru Franța, sublinia în final autorul raportului, de a cultiva prin toate mijloacele prietenia românilor”²⁷.

Vizita lui A. Thomas a prilejuit manifestări entuziaste de prietenie față de Franța, demonstrând interesul acesteia pentru situația României și având deci efecte morale pozitive²⁸. Spre sfârșitul lunii iunie 1917 situația politică din România era apreciată de atașatul naval francez la Iași ca fiind complexă. Familia Brătianu, extrem de activă și înainte de război, era cea care domina, deși după eșecul primei campanii militare și mai ales după iarna grea a anului 1916/1917, numărul adversarilor ei a crescut foarte vizibil. Tocmai pentru a reface creditul liberalilor a fost convocat Parlamentul, cu statut de adunare constituantă, pentru a revizui Constituția în vederea înfăptuirii programului de reforme. Regele era acela care-l susținea insistent pe I.I.C. Brătianu, așa încît poziția acestuia era fermă. Interesele Franței, considera căpitanul de Belloy, erau ca România să dispună de stabilitate politică internă pentru a apuca sfârșitul războiului fără mari schimbări²⁹.

Influența misiunilor diplomatice Aliate de la Iași era importantă în deciziile guvernului român. În iunie 1917 reprezentanții Franței, Rusiei, Angliei și Italiei au decis transformarea Biroului interaliat pentru pașapoarte într-un birou comun de informare a legațiilor din Iași ale marilor puteri aliante. S-a elaborat chiar un program de activitate al noului organism care urma a analiza situația politică, militară, economică și morală a României, relațiile acesteia cu Antanta, ca și statutul cetățenilor neutri sau inamici aflați în țară. Biroul nu a reușit însă a-și cîștiga autoritatea necesară pentru a deveni un organ de informare eficace³⁰. Saint Aulaire a fost consultat de rege în chestiunea crizei de guvern, intervenind apoi pe lângă Take Ionescu pentru a adopta o poziție conciliantă sau, pentru a da un alt exemplu al influenței sale ca reprezentant al Franței, a relevat lui I.I.C. Brătianu pericolul pentru secretul ofensivei din vară al aplicării acordului româno-german, îndelung negociat, de a realiza un schimb de internați civili peste linia frontului³¹. În august 1917, cînd

Sfântul Scaun a înaintat guvernului român o propunere de pace insipată de Puterile Centrale, exact în momentul în care Consiliul de Miniștri al României analiza proiectul creării unei legații la Vatican pentru a negocia un Concordat (statutul catolicilor din țară) Saint Aulaire a apreciat că cele două aspecte ar putea fi neplăcut asociate, așa încît intenția din urmă se cerea a fi lăsată pentru mai târziu ³².

La sfîrșitul lunii mai 1917 la Iași a sosit știrea, neconfirmată oficial, că Rusia cerea revizuirea tratatelor care stabileau condițiile intrării diverselor țări aliate în război ³³. Brătianu s-a arătat neliniștit de această perspectivă și totodată s-a plîns lui Saint Aulaire de atitudinea presei franceze, în special a ziarului „Echo de Paris”, care nu releva dimensiunea reală a efortului de război al României. Ministrul francez a depus eforturi serioase pentru a liniști spiritele, evidențiind maniera în care se puteau pune în acord revendicările naționale române și scopurile democratice ale războiului. „Este important să menținem încrederea acestui mic popor, sublinia Saint Aulaire, care face în acest moment un efort real și care se găsește în situația cea mai dificilă între Rusia și inamic !” ³⁴.

Neliniștea cercurilor politice românești în legătură cu proiectul revizuirii tratatelor de alianță era sesizabilă și la sfîrșitul lunii iunie mai ales în legătură cu revendicarea sîrbă pentru întreg Banatul. Ministrul Franței la Iași constata că România nu-și putea oferi luxul unei rupturi cu Serbia de care o legau multe interese comune, inclusiv menținerea frontierelor postbelice. Blocul româno-sîrb putea fi un factor de echilibru în fața eventualelor pretenții ale Ungariei. Franța nu avea decît de cîștigat dacă se va realiza sub egida sa o alianță româno-sîrbă. Saint-Aulaire considera că „situația generală, simpatia naturală, rolul nostru în război, sprijinul acordat României și Serbiei, le vor transforma pe acestea, dacă vom reuși, în colonii morale și economice ale Franței, în factori docili ai politicii noastre”. Cu această perspectivă era necesar ca, în acord cu Londra eventual, să se acționeze energic pentru prevenirea unui eventual conflict româno-sîrb ³⁵.

În acest context trebuie menționat că primul ministru român, Brătianu, a decis organizarea propagandei în Occident pentru cauza națională, prin reorganizarea birourilor de presă de la Londra, Paris și Berna, tipărirea unor broșuri, în cite 30.000 exemplare, privind drepturile istorice ale românilor asupra vechilor teritorii aflate în imperiile vecine și difuzarea unor hărți etnografice. Cea a Banatului, în 100 exemplare, a fost trimisă legației române din Paris prin intermediul aceleia din Petrograd ³⁶. După cum este bine știut, problemele teritoriale româno-sîrbe au fost soluționate pe cale amiabilă între cele două părți care au semnat apoi tratatul de alianță ce pune bazele Micii Întelegeri.

Atitudinea trupelor rusești de pe frontul românesc, aflate în continuă agitație, supuse unei puternice propagande pacifice, a determinat guvernul român să ceară, prin intermediul Ambasadei Franței la Petrograd, intervenția directă a lui Kerensky pentru adoptarea măsurilor necesare ³⁷. Intervenția a fost tardivă. Ofensiva Armatei I române, declanșată și dusă cu mult succes în ziua de 11/24 iulie 1917 a fost prematur oprită ca urmare a ordinului generalului Scerbacev : pe frontul din Bucovina și Galiția ofensiva germană declanșată simultan a dus la retragerea masivă a trupelor rusești care s-au repliat rapid. Ca urmare, aripa nordică a frontului românesc a rămas descoperită periclitînd întreaga Moldovă. „Această situație inspiră guvernului român și populației o vie neliniște” ³⁸.

Guvernul român a solicitat imediat la Paris și Londra intervenții la Petrograd pentru restabilirea frontului din Bucovina și Galiția. Ambasa-

dorul francez la Petrograd discuta deja la 30 iulie chestiunea cu șeful guvernului provizoriu ³⁹. În ciuda situației generale brusc agravate, regele Ferdinand i-a declarat lui Saint Aulaire că România va rămâne fidelă până la capăt alianței cu Antanta și că se opune proiectului rus de evacuare a Moldovei. Brătianu a repetat declarația regelui și, oarecum surprinzător, a adăugat că era preocupat în acel moment de faptul că României i se rezervase doar un vot consultativ la viitoarea conferință de pace, în pofida grelelor sacrificii și a problemelor importante ce se cereau soluționate. Ca urmare Saint Aulaire aprecia că era necesar a se da României asigurări în termeni categorici, chiar garanții, în ce privea drepturile asupra teritoriilor naționale, pentru a risipi ezitățile și a obține menținerea angajamentelor sale.⁴⁰

Șeful guvernului român comunica la Paris, Londra și Roma, la 1 august, că armata română se opunea proiectului retragerii în Rusia și dorea a continua lupta pe teritoriul național. În consecință guvernele aliate erau solicitate a interveni diplomatic la Petrograd, pentru adoptarea măsurilor cerute de menținerea frontului din Moldova ⁴¹. Împotriva acestui deziderat acționa cu multiple mijloace și propaganda germană. „Grație minunatului spirit al armatei române, se sublinia într-un document diplomatic francez nesemnăt, toate aceste eforturi ale inamicului au rămas zadarnice. O excelentă impresie au făcut reformele electorală și agrară prezentate de guvern” ⁴². Însărcinatul cu afaceri al S.U.A. la Iași transmitea, la 4 august, prin intermediul legației franceze care dispunea de mijloace de comunicație necesare, solicitarea lui Brătianu ca Departamentul de stat să insiste la Petrograd pentru întărirea armatei ruse din Moldova și salvarea frontului ⁴³.

În aceste momente dificile situația politică din țară, înregistra două elemente noi : iminenta înlocuire a ministrului român la Paris, Lahovary, învinuit de inerție în materie de propagandă. Succesorul urma a fi fostul ministru de finanțe, Victor Antonescu. Plecarea lui Lahovary aprecia Saint-Aulaire, era regretabilă pentru Franța, care dorea ca reprezentantul României să nu fie prea strâns legat de un singur partid, cum era V. Antonescu de liberali. Franța trebuia să aibă o atitudine egală față de toți politicienii români, ceea ce nu s-ar putea realiza în cazul în care legația română de la Paris urma a fi condusă de un personaj devotat unui singur partid. „Pe de altă parte, sublinia Saint Aulaire, am explicat adesea de ce concepția îngust naționalistă a partidului liberal în ceea ce privește rolul capitalurilor noastre în reconstituirea și valorificarea resurselor României Mari nu este în acord cu intențiile noastre de viitor” ⁴⁴. Un alt aspect al crizei politice era legat de criticarea cabinetului Brătianu în ședința Camerei deputațiilor din seara zilei de 7 august. S-au cerut explicații primului ministru asupra politicii sale și asupra eventualei evacuări a armatei române în Rusia. Consemnând această situație, generalul Berthelot informa Ministerul de război din Paris că în ultimele zile au avut loc dese întrevederi între rege și generalul Prezan, dar nu s-a aflat conținutul discuțiilor care apar deci ca „suspecte” ⁴⁵.

În fapt lucrurile s-au clarificat chiar a doua zi, la 9 august. Regele l-a informat pe Saint Aulaire că guvernul român era ferm hotărât a continua lupta pe teritoriul național. Ministrul francez încheia depeșa cu aprecierea : „Anarhia și trădarea rusă riscă a rupe de cauza noastră chiar și vechii suporteri ai Antantei” ⁴⁶. Decizia guvernului român a fost însoțită, la 10 august, de cererea lui Brătianu adresată reprezentanților marilor

puteri de a se intensifica ajutorul acordat României în condițiile în care ofensiva inamică era extrem de violentă pe trei direcții vulnerabile, relevând intenția ocupării integrale a țării. Proiectul evacuării în Rusia, a precizat șeful guvernului, era plin de riscuri și ar fi generat o imensă catastrofă morală în tabăra Aliată, iar armata română ar pierde o parte din forța sa combativă. În consecință se solicita declanșarea unei ofensive aliate pe frontul din Macedonia și trimiterea urgentă de materiale de artilerie și de transport pentru cele trei divizii române de infanterie din rezervă care au imperios nevoie de ele. Materialele necesare, sugera Brătianu, puteau fi furnizate de armata rusă care oricum nu le folosea ⁴⁷.

După numai două zile șeful guvernului român a convocat din nou pe miniștrii Franței, Italiei și Marii Britanii și le-a comunicat că situația din Rusia nu permite formarea speranței că trupele ruse pot da un ajutor eficace așa încât guvernele aliate trebuiau să exercite presiuni diplomatice la Petrograd pentru întărirea frontului românesc, între altele și prin autorizarea unui număr mai mare de prizonieri români din armata austro-ungară de a se înrola voluntari în armata română ⁴⁸. Totodată Brătianu a declarat că guvernul român era decis a nu precupeți nici un efort pentru îndeplinirea obligațiilor asumate față de Aliați care erau însă datori a-și manifesta sprijinul și a intensifica trimiterea de materiale de război, artilerie și aviație în special ⁴⁹.

Ministerul de război francez răspundea în seara zilei de 12 august că intervențiile pe lângă guvernul rus trebuiau rezervate unor chestiuni mai importante decât autorizarea formării de unități de voluntari din rândul prizonierilor români din armata austro-ungară ⁵⁰. Ministerul de externe al Franței era de acord cu această poziție ⁵¹. Iar la 14 august, sub semnătura generalului Foch, Ministerul de război aprecia că situația din România nu era atât de gravă precum declara Brătianu, deoarece armata rusă continua lupta iar ofensiva inamică avea obiective limitate de vreme ce nu au fost dislocate noi mari unități de pe alte fronturi. În caz de forță majoră se putea realiza retragerea pe noi aliniamente, dar fără a evacua complet Moldova. S-a cerut Înalțului comandament rus a consolida frontul din Moldova, iar Franța a decis a face efortul pentru a înarma 15 divizii române. În același timp pe frontul de Vest urmau a se declanșa acțiuni ofensive locale, ca o dovadă a solidarității Aliate cu România și cu scopul de a preveni dislocarea de unități germane în Est. Ministrul Franței la Iași era solicitat a cere guvernului român să orienteze toată energia spre consolidarea frontului și deci pentru menținerea Moldovei ⁵².

Miniștrii Franței, Italiei, Marii Britanii și Rusiei ca și însărcinatul cu afaceri al S.U.A., au fost convocați din nou de Brătianu la 17 august. Primul ministru declară că în urma luptelor violente și prelungite armata română are nevoie de tot sprijinul Aliat, pentru reorganizare. Ca urmare se solicita concursul fără rezerve al marilor puteri. Chiar și S.U.A. putea trimite materiale de război via Vladivostok. Diplomații prezenți au omagiat eroismul armatei române și au recunoscut valoarea sacrificiilor sale actuale pentru cauza națională și pentru cea comună a Antantei ⁵³. Răspunzând cererii României pentru ajutor aliat în reorganizarea armatei române greu încercată în lupta pe care o ducea victorios, Ministerul de război al Franței sublinia în telegrama de răspuns interesul Antantei pentru reorganizarea, completarea și dotarea armatei române. Ca urmare ajutorul material și moral urma a se acorda în continuare, unicul obstacol fiind insuficiența de tonaj și funcționarea deficitară a căilor ferate rusești. ⁵⁴

Guvernul britanic, a decis de asemenea, de a studia posibilitatea furnizării de materiale de artilerie și aviație pentru armata română⁵⁵. Totodată, guvernul britanic era decis a sprijini diplomatic, la Petrograd în comun cu Franța și Italia, cererea românească de consolidare a trupelor rusești din Moldova⁵⁶.

Guvernul francez a decis a accelera acordarea sprijinului prin luarea hotărârii de a nu mai lansa nici un împrumut Rusiei pentru achiziționarea de materiale de război dacă nu va consolida frontul din Moldova⁵⁷. Efectele presiunilor aliate la Petrograd nu au întârziat a apărea. La 24 august ambasadorul rus la Paris anunța hotărârea guvernului său de a face totul pentru întărirea forțelor din Moldova. Transmitând această informație, Ministerul de externe francez cerea lui Saint Aulaire să comunice guvernului român că Antanta și S.U.A. vor lua toate măsurile necesare pentru aprovizionarea României cu materiale de război⁵⁸. Sintetizând răspunsurile guvernelor aliate, Saint Aulaire și colegii săi din Iași constatau că Antanta a promis sprijin financiar României pentru proiectul extern al retragerii în Rusia și intensificarea aprovizionării cu arme, muniții și alimente. Saint Aulaire sublinia că „astăzi armata română consolidată dă toată tăria acestui front”⁵⁹.

Ministerul de externe francez a adresat primului ministru Brătianu, la 29 august, o telegramă în care se sublinia că România a intrat în război alături de Aliați împotriva celor care contestau dreptul completării unității naționale. „Franța salută în națuneia română sora curajoasă care arată în mijlocul dificultăților virtuți eroice, garanții ale victoriei. . . Rog pe excelența voastră să creadă că guvernul francez se asociază mai mult ca oricând speranțelor unei României Mari de mâine și are cea mai deplină încredere în apropiata ei realizare”⁶⁰.

Brătianu solicita la 31 august, din nou, intervenția urgentă a guvernelor aliate pentru reglementarea problemei aprovizionării, în condițiile în care resursele limitate ale Moldovei erau folosite de trupele române și ruse ca și de populația civilă. Inamicul, a declarat șeful guvernului, menținea dorința de a ocupa Moldova, tatonând tot frontul pentru a găsi un punct slab. Trupele ruse s-au retras în mare parte iar cele românești, greu încercate, erau insuficiente pentru oprirea unei noi ofensive de amploare. Se cerea din nou autorizarea formării de unități din voluntari din rîndul prizonierilor români din armata austro-ungară, precum și trimiterea pe frontul din Moldova a diviziilor de voluntari cehi și sirbi formate în Rusia⁶¹. Miniștrii aliați au sprijinit demersul șefului guvernului român⁶².

Situația s-a ameliorat însă, pentru moment cel puțin, inamicul epuizându-și forțele în fața opoziției înverșunate a trupelor române. Generalul Berthelot comsemna la 30/12 septembrie 1917: „Cîmpul de luptă de la Mărășești a devenit calm, evidențiind gravul eșec suferit de dușman în ofensiva sa de pe Siret. Ultima tentativă de a rupe frontul în fața Diviziei 124 ruse, ce ținea un sector la est de Ivești, a fost zădărnicită prin strălucita intervenție a diviziilor 9, 11 și 16 române”⁶³.

Așa cum s-a putut ușor constata, viața politică din România neocupată a fost intim influențată de conjunctura generală, de *situația militară* așadar. Se poate chiar afirma că evoluția războiului, pe plan militar, a jucat rolul determinant asupra celorlalte laturi ale existenței sociale, respectiv politică și economică. Din punctul de vedere al Franței aspectele militare ale situației din România din vara lui 1917 sînt strîns legate de prezența Misiunii militare condusă de generalul Berthelot. Pentru pregă-

tirea sosirii acesteia și a analizei situației din România, Ministerul de război al Franței l-a trimis în România, încă de la începutul lunii august 1916, pe colonelul Despres, care a rămas în țară pînă la sfîrșitul anului, desfășurînd o activitate rodnică⁶⁴. În luna septembrie acordul guvernamental privind activitatea Misiunii era încheiat. Ministrul Franței la București aprecia ca șeful Misiunii trebuia să aibă ca sarcină de serviciu și contactul strîns cu legația, pentru informare reciprocă și unitate de acțiune⁶⁵.

În fine, la 16 octombrie 1916 nucleul de bază al Misiunii militare franceze sosea la Cartierul general român, generalul Berthelot fiind imediat informat de primul-ministru asupra situației politice și militare⁶⁶. De la 50 de militari, inițial, Misiunea va avea în vara anului 1917 un număr de 800 membri, care au activat în România pînă la 9 martie 1918 cînd a fost retrasă în condițiile negocierii păcii cu Puterile Centrale⁶⁷. La plecarea Misiunii, nota atașatul militar francez la Iași, s-a văzut emoția cauzată de acest gol subit. „Victoria finală a Antantei apare armatei române ca ultima șansă de salvarea țării, așa încît toată lumea are ochii ațintiți asupra frontului occidental”⁶⁸.

În intervalul octombrie 1916 — martie 1918 Misiunea militară franceză a jucat un rol important în reorganizarea armatei române, în planificarea și ducerea operațiilor de luptă. De la bun început generalul Berthelot a dobîndit un rol important în luarea deciziilor la Marele Cartier General al armatei române⁶⁹. Rolul Misiunii era astfel fixat de ministrul de război al Franței reprezenta, prin șeful ei, Ministerul de război francez și acționa pentru reorganizarea armatei române, avînd în subordine tot personalul francez aflat în România⁷⁰. Saint Aulaire, martor ocular al activității Misiunii, considera chiar ca legația Franței la Iași să fie desființată și înlocuită cu o secție diplomatică din cadrul aceleiași Misiuni. Oricum, diplomatul sublinia din nou necesitatea unei strînse colaborări între legație și Misiune⁷¹. La sfîrșitul lunii aprilie se aprecia la Paris că principala sarcină a Misiunii, reorganizarea armatei române, era încheiată așa încît generalul Berthelot era rechemat în Franța⁷².

Informat încă de la începutul lunii martie de posibilitatea rechemării sale, generalul Berthelot înainta la Paris un raport în care analiza componența Misiunii și rolul îndeplinit de unii ofițeri : colonelul Pétin, șeful de Stat Major al Misiunii, maiorul Germain, detașat la Biroul organizare al Marelui Cartier General român, maiorul Parfait, la Ministerul de Război, maiorul Odone și căpitanul Cartier pe lângă Serviciul de informații și maiorul Vaulchier însărcinat cu reorganizarea cavaleriei române⁷³. Cum rechemarea efectivă a lui Berthelot întîrzia, cu ocazia vizitei ministrului armamentelor, A. Thomas, la Iași, s-a vădit din nou rolul important al Misiunii care a condus cu un succes deplin reorganizarea armatei române și a contribuit la creșterea prestigiului Franței în România.⁷⁴ Ca urmare a acestei aprecieri Ministerul de război decide ca Berthelot să rămînă la post pînă la noi ordine. Saint Aulaire anunță că generalul își luase deja rămas bun de la oficialii români, fusese declarat de Parlament cetățean de onoare al României și dorea a fi rechemat. Ministrul de război decide însă ca Berthelot, decorat totodată cu Legiunea de Onoare, în rang de mare ofițer, să rămînă în România.⁷⁵ El va fi într-adevăr șeful Misiunii pînă la plecarea acesteia în țară, deși o bună parte din personalul francez se va schimba mereu⁷⁶. La sfîrșitul lunii august 1917 guvernul

român inițiasse de altfel o lege pentru acordarea de pensii personalului militar și civil (medical mai ales) francez care fuseseră răniți în timpul stagiului în România ⁷⁷.

Atașatul naval francez, căpitanul de Belloy, considera și el că Misiunea militară era foarte necesară și că trebuia profitat de această nevoie „... pentru binele comun al alianței și al nostru” ⁷⁸ În acest context trebuie subliniat că atașatul naval se mai afla încadrat și ca șef al Misiunii navale franceze în România înaintînd rapoarte ca atare ministrului Marinei de la Paris. Personalul francez de aviație era însă subordonat generalului Berthelot.

NOTE

¹ Arhivele Statului, microfilme Franța, rola 89, c. — 165 170, Légation de France, Jassy, le 27 février 1917, rapport no. 86, Saint-Aulaire.

² Ibidem, c. 171 — 172.

³ Ibidem, c. 173 — 174.

⁴ Ibidem, c. 47 — 48, Légation de France, Jassy, le 10 Avril 1917, telegramme (mai departe tel.) no. 33, Saint-Aulaire.

⁵ Ibidem, c. 69 — 70, Légation de France, Jassy, le 28 Avril 1917, tel. no. 44, Saint-Aulaire.

⁶ Ibidem, c. 99 — 103, Légation de France, Jassy, 11 Mai 1917, rapport no. 58, Saint-Aulaire.

⁷ Ibidem, c. 151 — 152, Légation de France, Jassy, le 1 er Juin 1917, rapport no. 70, Saint-Aulaire.

⁸ Idem, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 29/1917, f. 1-10, actele legate de promulgarea legii pentru revizuirea Constituției.

⁹ Idem, microfilme Franța, rola 90, c. 6, Légation de France, Jassy, le 5 Juillet 1917, tel. no. 353, Saint-Aulaire.

¹⁰ Ibidem, c. 13, Légation de France, Jassy, le 6 Juillet 1917, tel. no. 356, Saint-Aulaire.

¹¹ Ibidem, c. 23 — 25, Légation de France, Jassy, le 19 Juillet 1917, rapport no. 94, Saint-Aulaire.

¹² Arh. St. microfilme Franța, rola 90, c. 71 — 72, Légation de France, Jassy, le 24 Juillet 1917, rapport no. 102, Saint-Aulaire.

¹³ Ibidem, c. 73, Légation de France, Jassy, le 25 Juillet 1917, tel. no. 380, Saint-Aulaire.

¹⁴ Ibidem, c. 41, Légation de France, Jassy, le 21 Juillet 1917, rapport no. 96, Saint-Aulaire.

¹⁵ Ibidem, c. 42 — 44.

¹⁶ Ibidem, c. 48—70, Légation de France, Jassy, le 23 Juillet 1917, rapport no. 99, Saint-Aulaire.

¹⁷ Ibidem, rola 89 c. 72—74, Légation de France, Jassy, le 31 Janvier 1917, tel. no. 65, Saint-Aulaire.

¹⁸ Ibidem, c. 231—232, Légation de France, Jassy, le 27 Mars 1917, le capitaine de vaisseau de Belloy, chef de la Mission Navale Française, attaché naval, à M. le Ministre de la Marine.

¹⁹ Ibidem, c. 27—29, Légation de France, Jassy, le 5 Avril 1917, rapport no. 28, Saint-Aulaire.

²⁰ Ibidem, c. 33—35, Légation de France, Jassy, le 7 Avril 1917, rapport no. 29, Saint-Aulaire.

²¹ Ibidem, c. 76—77, Légation de France, Jassy, le 2 Mai 1917, tel. no. 231, Saint-Aulaire.

²² Ibidem, c. 78, Légation de France, Jassy, le 2 Mai 1917, tel. no. 232, Saint-Aulaire.

²³ Ibidem, c. 97, Légation de France, Jassy, le 10 Mai 1917, tel. no. 249, Saint-Aulaire.

²⁴ Arh. St., microfilme Franța, rola 89, c. 109—112, Maison de la Presse, Paris, le 14 Mai 1917, Lerroy à Ministère des Affaires Etrangères, (mai departe M.A.E.)

²⁵ Ibidem, rola 90, c. 96 — 97, Légation de France, Jassy, le 31 Juillet 1917, tel. no. 403—404, Saint-Aulaire.

²⁶ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (mai departe Arh. M.A.E.) fond Paris, presă, P-3, vol. 370, f. 60—62, telegramă de presă, Iași, 30 aprilie 1917, nesemnată.

²⁷ Pentru desfășurarea unor asemenea manevre vezi: Arh. St., fond Casa Regală, Ferdinand, dosar 63/1917, 19 f., Dosarul exercitiului Diviziiei a 5-a în ziua de 19 iunie 1917.

- ²⁷ *Idem*, microfilme Franța, rola 89, c. 156—160, Ambassade de la France, Péetrograd le 3 Juin 1917, tel. no. 826—829, Doulcet.
- ²⁸ *Ibidem*, c. 146. Légation de France, Jassy, le 31 Mai 1917, tel. no. 297, Saint-Aulaire.
- ²⁸ *Ibidem*, c. 192—194, Légation de France, Jassy, le 21 Juin 1917, rapport no. 105, de Belloy, attaché naval.
- ³⁰ *Ibidem*, c. 195—199, Légation de France, Jassy, le 21 Juin 1917, rapport no. 81, Saint-Aulaire.
- ³¹ *Ibidem*, c. 201, Légation de France, Jassy, le 22 Juin 1917, tel. no. 341, Saint-Aulaire.
- ³² *Ibidem*, rola 90, c. 181, Légation de France, Jassy, le 17 Août 1917, rapport no. 117, Saint-Aulaire; în final Concordatul a fost semnat exact peste un deceniu, la 10 mai 1927, vezi textul în „Monitorul Oficial”, 1, no. 126, 12 iunie 1929, p. 4478—4489.
- ³³ Pentru conținutul acordului dintre România și Antantă vezi: Arh. St., microfilme Franța, rola 90, c. 135—136, Texte du Protocole signé le 11 Août 1916 avec M. Lloyd George, A. Briand.
- ³⁴ *Ibidem*, rola 89, c. 141, Légation de France, Jassy, le 29 Mai 1917, tel. no. 287, Saint-Aulaire.
- ³⁵ *Ibidem*, c. 215—221, Légation de France, Jassy, le 30 Juin 1917, rapport no. 87, Saint-Aulaire.
- ³⁶ Arh. M.A.E., fond Paris, presă P-3, vol. 370, f. 70—71, Iași, 20 iunie/3 iulie 1917, circulară semnată de I.I.C. Brătianu, către toate legațiile României. *Ibidem*, f. 72, Legația română, Petrograd, 13/26 august 1917; C. Diamandy către Legația din Paris; *Ibidem*, f. 107, Legația română, Londra, 18 octombrie 1917, Duca către prof. Drăghicescu, la Paris.
- ³⁷ Arh. St., microfilme Franța, rola 90, c. 45, Ambassade de la France, Péetrograd, le 23 Juillet 1917, tel. no. 1074, Noulens.
- ³⁸ *Ibidem*, c. 74, Légation de France, Jassy, le 25 Juillet 1917, tel. no. 382, Saint-Aulaire.
- ³⁹ *Ibidem*, c. 94, Ambassade de la France, Péetrograd, le 30 Juillet 1917, tel. no. 1099, Noulens; *Ibidem*, c. 98—99, telegramele nr. 1103 și 1105 din 30—31 iulie 1917.
- ⁴⁰ *Ibidem*, c. 78—82, Légation de France, Jassy, le 28 Juillet 1917, tel. no. 385—389, Saint-Aulaire.
- ⁴¹ *Ibidem*, c. 100—110, Légation de France, Jassy, le 1 er Août 1917, tel. no. 397, Saint-Aulaire.
- ⁴² Arh. St., microfilme Franța, rola 90, c. 111, Légation de France, Jassy, 1 er Août 1917, Propagande allemande en Roumanie, nesemnat.
- ⁴³ *Ibidem*, c. 117, Légation de France, Jassy, le 4 Août 1917, tel. no. 364, Saint-Aulaire.
- ⁴⁴ *Ibidem*, c. 120—121, Légation de France, Jassy, le 7 Août 1917, rapport no. 108, Saint-Aulaire.
- ⁴⁵ *Ibidem*, rola 176, c. 499, Général Berthelot, le 8 Août 1917, tel. no. 385—391, à M. le Ministre de la Guerre.
- ⁴⁶ *Ibidem*, rola 90, c. 126, Légation de France, Jassy, le 9 Août 1917, tel. no. 415, Saint-Aulaire.
- ⁴⁷ *Ibidem*, c. 127—128, Légation de France, Jassy, le 10 Août 1917, tel. no. 417—418, Saint-Aulaire.
- ⁴⁸ *Ibidem*, c. 9—12, Légation de France, Jassy, le 5 Juillet 1917, rapport no. 90, Saint-Aulaire: circa 50,000 de români transilvăneni fuseseră deja recrutați ca voluntari pentru armata română, primul contingent de 1.500 soldați sosind la Iași la începutul lunii iulie 1917.
- ⁴⁹ *Ibidem*, c. 139—147, Légation de France, Jassy, le 12 Août 1917, tel. nos. 419—427, Saint-Aulaire.
- ⁵⁰ *Ibidem*, c. 150, Ministère de la Guerre, Paris, le 12 Août 1917, tel. no. 5449, indiscifrabil, à M.A.E.
- ⁵¹ *Ibidem*, c. 172, M.A.E., Paris, le 15 Août 1917, tel. no. 1267, Ph. Margherite à Ministre de France, Jassy.
- ⁵² *Ibidem*, c. 157—159, Ministère de la Guerre, Paris, le 14 Août 1917, tel. no. 5556, Foch à M.A.E.
- ⁵³ Arh. St., microfilme Franța, rola 90, c. 177, Légation de France, Jassy, le 17 Août 1917, tel. no. 450, Saint-Aulaire.
- ⁵⁴ *Ibidem*, c. 204—205, Ministère de la Guerre, Paris, le 28 Août 1917, tel. no. 6300, Foch, à M.A.E.
- ⁵⁵ *Ibidem*, c. 183, British Embassy, Paris, August 18 th 1917, Note, nesemnată.
- ⁵⁶ *Ibidem*, c. 188, M.A.E., Paris, le 21 Août 1917, tel. no. 5346, Ph. Margherite, à M. Ambassadeur français, Péetrograd.
- ⁵⁷ *Ibidem*, c. 195, M.A.E., Paris, le 22 Août 1917, tel. no. 1707, Ph. Margherite à M. Ambassadeur français, Péetrograd.
- ⁵⁸ *Ibidem*, c. 193—194, M.A.E., Paris, le 24 Août 1917, tel. no. 338, Ph. Margherite, à Ministre de France, Jassy.

- ⁵⁹ Ibidem, c. 207—208, Légation de France, Jassy, le 29 Août 1917, tel. no. 472, Saint-Aulaire.
- ⁶⁰ Ibidem, c. 210, M.A.E., Paris, le 29 Août 1917, tel. no. 2624, nesemnată, a SE.. Brătiano, President du Conseil des Ministres.
- ⁶¹ Ibidem, c. 214—216, Légation de France, Jassy, le 31 Août 1917, tel. no. 474 475, Saint-Aulaire.
- ⁶² Ibidem, c. 219—220, Légation de France, Jassy, le 31 Août 1917, tel. no. 481, Saint-Aulaire.
- ⁶³ Ibidem, rola 176, c. 569, Mission Militaire Française en Roumanie (mai departe M.M.F.) rapport no. 20, le général Berthelot à M. le Ministre de la Guerre.
- ⁶⁵ Arh. St., microfilme Franța, rola 316, c. 49—70, Paris, le 4 Février 1917, le colonel Despres à M. le Ministre de la Guerre, Compte-rendu de mission.
- ⁶⁵ Ibidem, rola 89, c. 9—11, M.A.E., Paris, le 3 Octobre 1916, tel. no. 412, indescrifabil.
- ⁶⁶ Ibidem, rola 314, c. 867, Légation de France, Bucarest le 16 Octobre 1916, tel. no 539, Saint-Aulaire.
- ⁶⁷ Ibidem, rola 322, c. 28—53, M.M.F., Petrograd, le 28/13 Mars 1918, Rapport resumant les evenements qui ont margué la fin de la Mission Militaire Française en Roumanie, 31 Janvier — 9 Mars 1918, fără semnătură.
- ⁶⁸ Ibidem, rola 81, c. 367—368, Jassy, par Moscou, le 14 Juin 1918, Attaché militaire à M. le Ministre de la Guerre, tel. nos. 172—178, Lafont.
- ⁶⁹ Ibidem, rola 317, c. 238—247, Légation, de France, Bucarest, le 31 Octobre 1916, rapport no. 48, Saint-Aulaire.
- ⁷⁰ Ibidem, rola 104, c. 12, Ministère de la Guerre, Paris, le 20 Avril 1917, tel. no. 381, Painlevé, à Chef de M.M.F.
- ⁷¹ Ibidem, c. 17—21, Légation de France, Jassy, le 25 Avril 1917, rapport no. 43, Saint-Aulaire.
- ⁷² Ibidem, c. 26 — 27, Ministère de la Guerre, Paris, le 9 Mai 1917, Pétain à M.A.E.
- ⁷³ Ibidem, rola 317, c. 699—703, Mission Militaire Française en Roumanie, 27/12 Mars 1917, général Berthelot.
- ⁷⁴ Arh. St., microfilme Franța, rola 104, c. 35, Légation de France, Jassy, le 30 Mai, 1917, tel. no. 63, A. Thomas à M.A.E.
- ⁷⁵ Ibidem, c. 37; 39—40; 47; schimbul de mesaje Paris — Iași în această chestiune.
- ⁷⁶ Ibidem, c. 48—52; 57—133, acte legate de schimbarea componenței M.M.F., plata soldelor, acordarea unor decorații etc.
- ⁷⁷ Ibidem, rola 174, II, c. 845—853, Légation de France, Jassy, le 26 Août 1917, rapport no. 643, Saint-Aulaire.
- ⁷⁸ Ibidem, rola 104, c. 53—55, Légation de France, Jassy, le 10 Juin 1917, rapport no. 95, Belloy.

LA FRANCE ET LA SITUATION SUR LE FRONT ROUMAIN À L'ÉTÉ 1917 (I)

Résumé

La situation de la Roumanie inoccupée à l'été 1917 est dominée par les grandes batailles de Mărășești, Mărăști et Oituz qui ont relevé l'héroïsme et la résistance particulière de l'armée roumaine. Pour des considérations d'ordre politique, militaire et économique, la France a suivi de près les événements de la zone du front roumain. A cet égard, le gouvernement français disposait de deux canaux d'information de première portée : la légation et la mission militaire. Les rapports provenant des deux sources, la correspondance avec Paris et celle de missions diplomatiques d'autres pays (la Russie, l'Angleterre etc.) nous permettent de reconstituer un ample tableau d'ensemble concernant l'optique sur la situation politique, militaire et économique. A noter également les commentaires de la presse française ainsi que divers aspects de la propagande.

La vie politique de la Roumanie inoccupée a été dominée à l'été 1917 par la réalisation des préliminaires des réformes agraire et électorale de l'époque d'après guerre. Les origines et les effets de la réforme agraire sont largement examinés par le ministre plénipotentiaire de France à Jassy, Saint-Aulaire. Celui-ci a suivi également les implications immédiates de l'adoption de la législation nécessaire à l'application des réformes, implications qui ont revêtu la forme d'une crise gouvernementale solutivée par suite d'un compromis entre libéraux et conservateurs. Ces aspects de la vie politique sont dominés par les rapports avec l'Entente, surtout avec la Russie, car la position de celle-ci avait subi des modifications importantes par suite de la Révolution de février 1917.

Sur le plan militaire, le principal aspect de la position de la France se rattache à l'arrivée de la Mission militaire placée sous le commandement du général Berthelot qui a contribué pleinement à la réorganisation de l'armée roumaine.

MISIUNEA GENERALULUI HUGH SCOTT ȘI ROMÂNIA ÎN VARA ANULUI 1917

ION STANCIU

Dacă, în raport cu aspirația istorică spre unitate națională a popoului român, anul 1918 reprezintă anul împlinirii, 1917 este anul celei mai grele încercări care a premers și a anunțat această împlinire.

În urma eșecului campaniei militare din toamna lui 1916, în lunile ianuarie-iunie 1917 a avut loc în Moldova, după cum se cunoaște, refacerea armatei, în vederea confruntării așteptate a avea loc în vară cu forțele Puterilor Centrale. Se știe, de asemenea, că printr-un efort de-a dreptul impresionant, care a concentrat energiile întregii populații, armata română a fost reorganizată și dotată, cu sprijinul material al aliaților, mai ales al Franței în special, cu concursul direct al misiunii militare conduse de generalul N. Berthelot.

În același timp, acțiunea politică și diplomatică a guvernului român, care a însoțit etapele acestei reorganizări, în vederea unei rezistențe hotărâte, a fost îndreptată și ea spre obținerea ajutorului material și financiar necesar României pentru a face față gravei amenințări reprezentate de situația militară în care se afla țara. În acest context nu a lipsit chiar intenția de a asigura totodată mijloacele viitoarei reconstrucții de după război.

Într-o perioadă de numai câteva luni, România a trecut, odată cu acestea, printr-un adevărat proces de refacere morală, hrănit din patriotismul întregului popor, alimentat de încrederea în victorie nu numai a românilor din teritoriul încă liber al vechiului regat ci și de acțiunile tot mai vii ale românilor de peste Carpați. Evenimentele internaționale, în-deosebi cele ce se petreceau în Rusia, favorizau, în primăvara lui 1917, speranțele României de a face față viitoarei campanii, în vreme ce guvernele Antantei puneau un accent sporit pe România și armata ei, în perspectiva ofensivei programate a se întreprinde contra centralilor pe frontul româno-rus. De aici și atenția mai mare arătată unei cunoașteri directe a situației din această zonă a frontului oriental, pentru a putea sonda părerile și intențiile guvernului din Iași, cu care contactele fuseseră foarte dificile în vremea operațiunilor militare anterioare. Cu o asemenea misiune se deplasase în România, în luna mai 1917, ministrul francez al armamentelor, Albert Thomas, vizită ce avusese un ecou puternic la Iași. Acest episod, ale cărui aspecte și urmări sint bine cunoscute, datorită unor mențiuni mai numeroase în lucrările consacrate perioadei, a fost urmat de o a doua vizită memorabilă pentru contemporani, dar mai puțin amintită în cercetările istorice, aceea a generalului american Hugh Scott. Analizată pe baza unor surse referitoare numai la primirea publică prilejuită de sosirea generalului american, episodul a scăpat atenției autorilor care l-au înregistrat pînă acum,¹ atît sub raportul dimensiunii lui reale, integrat

momentului în care s-a produs, al contribuției lui la cunoașterea situației României și a preocupării guvernului din Iași, cât și sub cel al rolului lui în evoluția relațiilor bilaterale româno-americane.

Existența unor noi surse, între care în primul rând arhiva personală a generalului american, ne permite astăzi o reconstituire aproape completă a întregului episod, cu desprinderea aspectelor lui necunoscute, cu o mai bună așezare în contextul evenimentelor majore care l-au încadrat, cu dezvăluirea informațiilor directe ce ni le oferă asupra situației României înaintea mult încercatei sale campanii militare din vara lui 1917.

Ideea vizitei unei misiuni americane în România a aparținut, în condițiile în care în aprilie 1917 Statele Unite intraseră și ele în război și se alăturaseră Antantei, guvernului român. La aflarea veștii despre venirea în Rusia a unei importante misiuni diplomatice, în frunte cu senatorul Elihu Root, trimis de președintele Woodrow Wilson pentru a studia situația politică din Rusia și a aprecia starea frontului oriental al Antantei, guvernul român, prin Diamandy, a adresat la Petersburg misiunii americane, încă din mai, o „cerere urgentă” de a vizita și România². Deși un asemenea obiectiv nu intrase în planurile inițiale ale misiunii, Root a găsit potrivit să sugereze la 17 iunie 1917 Departamentului de Stat ca unul din membrii cei mai importanți ai misiunii sale, generalul Hugh Scott, să facă un detur și prin România, profitând de faptul că acesta tot trebuia să se deplaseze, prin Kiev și Odesa, spre frontul din Galiția.³

Era util ca Scott, observa Root, să poată observa astfel și condițiile militare de pe frontul româno-rus, cu atât mai mult cu cât românii aveau nevoie în acel moment „de încurajare și de ajutor”.

Root a mai sugerat de asemenea acceptarea unei invitații similare făcute misiunii de către guvernul Chinei și o alta de către Japonia. Departamentul de Stat, care tocmai se afla în fața luării unei decizii în legătură cu sprijinirea materială a României, dar care ducea o lipsă acută de informații pe care să-și bazeze acțiunea a fost de acord cu vizitarea României, prin detașarea doar unei părți a misiunii, dar a respins sugestia lui Root pentru extinderea programului misiunii și în celelalte două țări, China și Japonia.⁴

Misiunea ce trebuia să se îndrepte spre România avea deci să fie condusă de generalul Hugh Scott care, în calitate de șef al Statului major al Armatei S.U.A., era însoțit de un grup de 4 ofițeri superiori de stat major : colonelul W.V. Judson, colonelul R.E.L. Michie, locotenent colonel Bentley T. Mott și F.L. Parker, ultimul fost membru al corpului de observatori americani pe frontul român în 1916. Misiunea avea prin urmare drept obiectiv principal un contact cu situația reală din România, dar și transmiterea unui mesaj de încurajare, din partea Statelor Unite, lucru nu lipsit de dificultate având în vedere faptul că guvernul american cunoștea deja atât marile speranțe pe care românii și le puneau acum în obținerea unui ajutor în materiale de război și bani din Statele Unite cât și insistența guvernului român în legătură cu recunoașterea revendicărilor sale naționale asupra teritoriilor româncști din Austro-Ungaria, pe care Washingtonul întârzia să o acorde.

În aceste împrejurări, după ce a asistat în Galiția la bătălia de la Tarnopol, ce avea loc în cadrul „ofensivei lui Kerensky”, începută la 1 iulie, misiunea generalului Scott s-a îndreptat direct spre Iași, trecând prin Cernăuți. Sosirea a avut loc la 3 iulie, ora 6 dimineața, pe peronul gării din Iași misiunea fiind primită de Șeful Statului major al Armatei

române, generalul Prezan, ministrul de război, Vintilă Brătianu, I.G. Duca, ministru al instrucțiunii publice, colonelul Bodoc și colonelul Corbeanu, prefectul de Iași⁵.

Deși a durat doar o singură zi, Scott fiind nevoit să ajungă repede la Petrograd și să se alăture restului misiunii americane, care trebuia să plece spre Statele Unite, vizita delegației militare americane la Iași a cuprins contacte și manifestări de cea mai mare însemnătate. Scott era, de altfel, cea mai înaltă personalitate militară americană care vizitase vreodată România și vizita sa constituia primul contact politico-militar direct româno-american la acest nivel, după ce România și Statele Unite deveniseră parteneri de război.

La ora 8, misiunea a fost condusă de Vintilă Brătianu la Palatul Mitropoliei din Iași, unde a fost primită mai întâi de Mitropolitul primat Pimen⁶. Apoi, la ora 10, generalul Scott a fost primit în audiență de însuși primul ministru., Ion I.C. Brătianu, întrevedere care, sub raportul celor discutate, a fost cea mai importantă, cum era și firesc.

La ora 11 generalul Prezan l-a condus apoi pe Scott la generalul Scerbacev unde, desigur, a avut loc o discuție asupra situației generale de pe frontul româno-rus. A urmat o întrevedere neoficială între Ion I. C. Brătianu și generalul american, în prezența colonelului Mott, care traducea în engleză cuvintele premierului român.

Așa cum rezultă din memorandumul întocmit cu privire la această întrevedere, primul ministru român și-a exprimat de la început nu numai dorința ca cooperarea militară româno-americană să fie rodnică ci și speranța ca, după război, România să dezvolte relații în condiții de „strînsă prietenie” cu Statele Unite. Brătianu și-a bazat această afirmație mai întâi pe un considerent politic: el era convins că după război legătura dintre cele două țări va fi „mai puternică decît era sau fusese pînă atunci” deoarece, în opinia sa, influența Statelor Unite în Europa va fi și ea mai mare decît în trecut⁷. Brătianu a insistat, spre exemplificare, doar asupra influenței pe care, după părerea sa, S.U.A. o vor avea după război în Mediterana și în strîmtorile Mării Negre. Chestiunea cine va „stăpîni Constantinopolul prezenta, în același timp, mărturisirea el, un imens interes” și pentru România⁸.

Ion I. C. Brătianu socotea însă că România avea și un interes mai larg în stabilirea unor ample și strînse relații cu S.U.A. în viitor, un interes de natură economică, izvorit din nevoile continuării războiului de către România și bazat pe constatarea că Antanta nu putea să acopere aceste necesități. În acest punct, premierul român a menționat interlocutorului său existența angajamentelor aliaților față de România, înscrise în convenția militară, modul în care ele nu fuseseră ținute. Brătianu încerca evident să dovedească faptul că România intrase în conflict la insistențele Antantei și pe temeiul acestor angajamente. Acum, din moment ce și S.U.A. intrase în război, posibilitatea de a pune relațiile româno-americanе „pe bază mai fermă”, ca aceea a unor puternice schimbări economice, dobîndea cea mai bună șansă și în acest sens Ion I. C. Brătianu a și înmînat generalului Scott un „*memorandum privind situația financiară a României în prezent*”. Documentul⁹ însumează 5 pagini și prezintă un tablou succint al modului în care guvernul român asigurase finanțarea războiului pînă atunci, a nevoilor sale financiare pentru continuarea războiului și a intenției guvernului de a apela la aliații săi pentru acoperirea acestor nevoi printr-un împrumut de 300 milioane

dolari din care S.U.A. ar fi trebuit să ofere un „împrumut imediat” de 200 milioane iar Anglia și Franța restul. În continuarea conversației, Ion I. C. Brătianu și-a exprimat nădejdea că S.U.A. vor fi de asemenea țara care va asigura României, după război, și utilajul agricol și petrolier de care ea va avea nevoie pentru reluarea rapidă și în condiții bune a activității sale economice în agricultură și industrie. O notă asupra „*nevoilor României de mașini agricole*, pe care premierul român a înmînat-o de asemenea interlocutorului său, argumenta pe larg cauzele și necesitățile detaliate în acest sens¹⁰. Chestiunea trebuia desigur reluată în discuțiile pe care urma să le aibă misiunea specială pe care guvernul român intenționa să o trimită în S.U.A. Brătianu dorea însă să știe dinainte ce primire se va face acestor cereri, la care a mai adăugat și un material privind nevoile de utilaje miniere, după război¹¹.

Primul ministru român nu a scăpat de asemenea ocazia ivită pentru a discuta și despre problema aspirațiilor naționale, furnizînd imediat generalului Scott și o notă „tratînd cu chestiunea unor anumite teritorii ale Austro—Ungariei la care noi simțim că avem dreptul. În tratatele noastre cu aliații — explică Ion I. C. Brătianu conform memorandumului de conversație al cărui text pare a fi fost stenografiat — noi am cerut părți ale Austro—Ungariei care sunt locuite de către poporul nostru”. Premierul român se grăbește de asemenea să-l asigure pe generalul Scott că dacă va face un efort să citească cît de curînd acest document „noi credem că el ne va compensa pentru nedreptatea pe care ne-o face scurta dumneavoastră ședere” . . .¹² Scott, care nu avea împuternicirea să abordeze aspectul atît de delicat al tratatului României cu Antanta, din care Brătianu era gata să nu-i facă nici un secret, a evitat însă să se lase antrenat în discuție, promițînd doar să citească „fiecare cuvînt” al documentului primit și să-l transmită de asemenea și celorlalți membri ai misiunii. „Vă asigur, s-a simțit el dator să completeze, ca o încurajare — că veți afla în America toată simpatia pentru cauza dumneavoastră”. Problema cea mai importantă i se părea însă, mărturisirea el schimbînd subiectul discuției, chestiunea transporturilor. Brătianu, după cum subliniasse deja mai înainte, aștepta de la S.U.A. armamentul și materialele necesare viitoarei ofensive, dînd asigurări că armata română „este la fel de eficientă ca oricare alta dintre armatele de pe acest front și va lupta la fel de bine ca alte armate dacă va fi corespunzător echipată”¹³. Ideea care trebuia să-l seducă pe generalul Scott și prin el guvernul american, idee pe care Brătianu a insistat, era că „pentru banii pe care i-ar lua echiparea corespunzătoare și trimiterea unei armate americane în Europa, ar putea fi furnizat echipament unei armate (adică celei române) de zece ori mai numeroasă, care deja există aici și este antrenată”¹⁴. Dacă era vorba de o problemă a transporturilor, aceasta era doar a transporturilor în Rusia, remarca premierului român. În acest punct al discuției, generalul Scott a ținut să declare categoric că „America dorește să vă ajute”, explicînd intenția de a se adapta planul misiunii americane de îmbunătățire a transportului prin Rusia și la nevoile României. Discuția apropiindu-se de sfîșit, Ion I.C. Brătianu a dat asigurarea că S.U.A. „nu face, din nici un punct de vedere, o greșală ajutînd România, nu numai în timpul războiului ci și după ce el se va termina”, la care Scott s-a scuzat însă că nu era în măsură să discute deocamdată nici un aspect comercial, insistînd apoi asupra ideilor și nu intereselor care ar fi motivat intrarea S.U.A. în război.

Pentru a preciza lucrurile înaintea despărțirii, Ion I. C. Brătianu a mai observat că înțelege și apreciază scopurile de război ale Statelor Unite, dar și-a exprimat convingerea că, desigur, atitudinea rezervată pe care Scott o arăta cu privire la chestiunea discutării relațiilor financiare și comerciale de după război „nu vă va determina să credeți că nu va trebui să discutăm și nevoile noastre pentru continuarea războiului”. „Deloc”, a remarcat în final generalul american¹⁵.

Discuțiile au continuat apoi între Scott, regele Ferdinand și regina Maria la prinzul oferit la ora 13 de către aceștia din urmă în onoarea oaspetelui¹⁶, unde nu s-au mai abordat însă chestiunile în toate detaliile lor.

În după amiaza aceleiași zile a urmat primirea misiunii americane la Parlament. Evenimentul a avut loc într-o atmosferă dintre cele mai optimiste. După cum observa un corespondent al Associated Press, care s-a aflat la fața locului, dar al cărui nume, din păcate, nu poate fi desprins din documente, veștile despre înaintarea cu succes a rușilor la Tarnopol, cu două zile mai înainte, „înlăturaseră neliniștea cu privire la condițiile existente de-a lungul frontului rus” iar „mica țară (adică România) fusese foarte mult încurajată de intrarea Americii în război și aștepta ajutorul material american pentru antrenata și experimentata sa armată de aproape un sfert de milion de oameni care erau nerăbdători să răzune (înfrângerea anterioară) și dornică să izbească”¹⁷. Întreaga presă din Iași, reluând cuvintele lui N. Iorga în „Neamul românesc”, vedea în generalul Scott, ca șef al statului major și consilier militar al președintelui Wilson, cum era considerat, un mesager care prezenta „toată încrederea guvernului, armatei și publicului” american. Sprijinul unui om cu o asemenea poziție, scria tot N. Iorga, „va fi de acum înainte încă o garanție că jertfa noastră nu va fi uitată”¹⁸.

În această atmosferă, sosirea misiunii americane, însoțită de însărcinatul cu afaceri al S.U.A. Andrews, în fața Parlamentului convocat într-o sesiune solemnă în onoarea oaspeților, s-a bucurat, după cum o indică toate referirile, de o primire deosebit de entuziastă. În sala Teatrului care servea de sală de ședințe a parlamentului, pe scena decorată cu steagurile tuturor statelor aliante, în prezența membrilor guvernului, ai membrilor diferitelor organizații civile și militare, care umpleau auditoriumul până la refuz, prezența misiunii americane a căpătat proporții pe care doar puterea de a spera a întregii Româнии în acel moment le puteau explica: La intrarea misiunii, parlamentarii, în picioare „izbucnesc în urale frenetice”, relatează V. Bianu în *Însemnările sale*¹⁹.

A fost „unul din momentele cele mai solemne” din istoria parlamentului român, după cum comenta presa²⁰. Printr-o „admirabilă coincidență”, primirea delegației americane avea loc exact citeva minute după ce senatul votase reforma constituțională²¹.

De la tribuna aflată pe scenă au vorbit apoi Ion I. C. Brătianu în calitate de prim ministru, Take Ionescu, ca vicepreședinte al Consiliului de miniștri, Emil Porumbaru în numele senatului, I. Mîrzescu în numele camerei și în final generalul Scott, în numele misiunii americane. Dintre aceste discursuri primele două și ultimul rețin atenția. Cel dintîi, al lui Ion I. C. Brătianu, s-a remarcat prin concizie și fermitate, prin convingerea că între politica României și cea a S.U.A. nu există nici o deosebire, subliniindu-se că „România va găsi în aceste principii de drept și emancipațiune (ale politicii președintelui Wilson) condițiile necesare legitimei

sale dezvoltări”²². Deși S.U.A. nu declaraseră război Austro—Ungariei, Premierul român atrăgea luarea aminte asupra faptului că situația dublei monarhii vădea toate elementele descompunerii ei în state naționale, iar în final el își exprimă speranța în dezvoltarea relațiilor româno—americane în viitor²³.

În contrast cu acest discurs, cuvântul lui Take Ionescu, mai amplu, plin de elogii la adresa politicii Statelor Unite, degaja un optimism nereținut, insistând în special asupra procesului firesc și inevitabil al destrămării Austro—Ungariei și realizării unității statelor a țărilor și celorlalte naționalități asuprite²⁴.

Discursul generalului Scott conținea mai întâi un mesaj de „fraternitate și simpatie al Americii către România”, oprindu-se doar fugitiv asupra scopurilor intrării țării sale în război, care erau, după exprimarea sa, de „a menține dreptul și justiția”. La dorința audienței de a auzi un răspuns concret la aluziile privind destimarea Austro—Ungariei, generalul Scott a dat doar o asigurare că Statele Unite vor lupta până la capăt, adăugând apoi că „ele doresc să vă sprijine prin toate mijloacele”²⁵.

Se preciza în discurs că era vorba de satisfacerea necesităților militare urgente ale României, despre care misiunea culesese deja informații, generalul Scott înșirând apoi cifrele sonore, impresionante, ale uriașei mobilizării militare și economice cu care Statele Unite promiteau să vină cât mai curînd în sprijinul tuturor aliaților lor europeni. Discursul concis al generalului american a avut asupra ascultătorilor un efect deosebit de încurajator, fiind interpretat, așa cum o făcea senatorul Dimitrie Drăghicescu, chiar mult dincolo de adevăratele intenții ale vorbitorului. Într-un articol tipărit în „L'indépendance roumaine” din 5 iulie 1917, Drăghicescu găsea în cifrele și spusele generalului Scott o promisiune clară că americanii „ne vor trimite tot ceea ce lipsește bravilor noștrii soldați, tot ce ne trebuie încă pentru a elibera teritoriul invadat și pentru a elibera pe frații noștri oprimați, înăbușiți de tirania feudală din Austro—Ungaria. Suntem, cert — continua aceleași comentariu — o generație privilegiată, care poate trăi asemenea zile și asemenea speranțe garantate de oameni ca generalul Scott”. Discursul acestuia, primit „cu urale și ovații nesfîrșite”, după o altă însemnare a lui V. Bianu²⁶, fusese în schimb, după părerea mai reținută totuși a lui N. Iorga, o lecție de sobritate la adresa lui Take Ionescu, în măsură în care „în cuvinte scurte, energice, de fapte, Hugh Scott, bătrînul general, pare a respinge bogata retorică a lui Take Ionescu”²⁷.

După entuziasta primire din parlament, generalul Scott a trecut apoi în revistă regimentele 2 și 26 din Divizia a 2-a română precum și un batalion de voluntari transilvăneni; timpul scurt n-a mai permis însă și inspectarea trupelor de pe front.²⁸

După un dîneu oferit la ora 8 seara misiunii americane la reședința primului ministru, în prezența lui Take Ionescu, I.G. Duca, generalul Prezan, la ora 11 misiunea americană s-a urcat în trenul cu care a plecat spre Cernăuți și Moscova, pentru a se alătura restului misiunii Root, gata de a se întoarce în Statele Unite.

Deși atît de scurtă, efectul moral al vizitei misiunii generalului Scott în România fusese deosebit. După cum observa același corespondent al Associated Press-ului, misiunea se bucurase de o primire „regească” și avusese drept rezultat, după o remarcă a însărcinatului cu afaceri al S.U.A.

la Iași, „nașterea ideii că el (Scott) le-a promis că Statele Unite le va da orice vor cere.”²⁹

Este evident că, într-adevăr, vizita lăsase, în bună măsură, această impresie. Cei care, asemeni primului ministru, nu avuseseră prilejul să constate și limitele angajării generalului Scott în promisiuni, nu rămăseseră cu o impresie exagerată dar, în general, ceea ce reține atenția este importanța unanimă acordată în acel moment unei apropieri de Statele Unite. Sub imperiul necesităților, al convingerii că Antanta nu răspundea suficient așteptărilor privind ajutorul financiar, material și militar dar și cu gândul la nevoile reconstrucției postbelice, cercurile conducătoare românești acordau astfel, în iulie 1917, în planurile lor de acțiune politică, un rol neașteptat de însemnat și unei stringeri a raporturilor cu Statele Unite. Efortul de război, cu scopul realizării statului național întregit, era motivul principal al acestei orientări. Ce reținea însă guvernul american din constatările misiunii Scott despre situația României în acel moment?

Scott lua cu sine în Statele Unite, în afara documentelor ce-i fuseseră înmăinate de Ion I.C. Brătianu, despre care am amintit, și concluziile unei conversații avute cu generalul Berthelot asupra necesităților feroviare urgente ale României, o lungă listă de materiale militare, de asemenea de urgență necesar a fi procurate, 3 broșuri asupra Bucovinei, a Dobrogei și asupra chestiunii țărănești și un memorandum asupra problemei evreiești în România, urmare a unei convorbiri speciale pe această temă avute tot cu Ion I.C. Brătianu.

Importanța ce avea să fie acordată tuturor acestor documente, îndeosebi celor legate de nevoile de materiale și mijloace financiare, depindea însă în primul rînd de părerile și recomandările generalului Scott însuși. Poziția sa în cadrul ierarhiei militare a Statelor Unite și faptul că era acum singura înaltă personalitate a administrației care luase contact direct cu situația României, în legătură cu care administrația americană trebuia să hotărască cit mai repede o atitudine, dădeau, indiscutabil, recomandărilor generalului Scott o greutate deosebită. Ele sînt cuprinse în raportul său către Secretarul de război al S.U.A., datat 25 iulie 1917, întocmit în cursul traversării Pacificului, la bordul navei *U.S.S. Buffalo*, pe ruta de revenire a misiunii Root.

Pe lângă rolul foarte influent pe care-l puteau avea, constatările și recomandările generalului Scott, așa cum reiese din acest interesant document, pot fi socotite și o mărturie grăitoare, expertă, asupra situației în care se afla România înaintea memorabilei campanii din iulie — august 1917. După cum reiese din chiar partea introductivă a raportului, autorul lui era preocupat să dea impresiilor sale asupra acestei situații cea mai strictă obiectivitate, pentru a evita astfel orice eroare în luarea deciziilor politico-militare vizînd frontul româno-rus. Înainte de a preciza unele sugestii, generalul Scott ținea, de pildă, să sublinieze că „mă voi strădui să omit toate aspectele sentimentale și toate motivele bazate pe compasiunea pentru un popor care, în iarna ce vine, dacă nu va fi ajutat, după toate probabilitățile va pieri din cauza lipsei de hrană, îmbrăcăminte și medicamente”³⁰; „voi omite — continua el — toate calculele avînd ca bază recunoștința națiunii române pentru ajutorul dat, cu eventualele avantaje comerciale decurgînd din aceasta pentru industria noastră după ce războiul se va încheia; doresc să examinez chestiunea doar strict ca una

militară, în ideea de a vedea în ce măsură banii și materialele furnizate României vor ajuta la înfringerea Germaniei și la grăbirea acestui eveniment.”³¹

Punctul de plecare al oricărei evaluări trebuia să fie, observa generalul Scott, evoluția situației din Rusia; „Soarta României este indisolubil legată de aceea a Rusiei. Nimic nu se poate face în această privință decât de către sau peste teritoriul Rusiei. Absolut nimic nu poate ajunge la hotarele ei (ale României — n.n.) decât după un drum de mai multe mii de mile prin teritoriul rusesc și pornind dintr-un port rusesc”.³² Aceasta ridică o serie de întrebări prealabile, de cea mai mare însemnătate, căci de răspunsul ce urma să li se dea avea să depindă, remarca Scott, considerarea sugestiilor lui: „Dacă Rusia iese din război printr-o acțiune deliberată sau prin simpla evaporare a puterii sale ofensive și defensive, România trebuie să facă la fel”, credea el. „Chestiunile care se pun mai întâi sînt: va veni America în ajutorul Rusiei?”, cu bani, muniții, ingineri? „Toate acestea, odată făcute, o vor păstra în război? Dacă răspunsul la aceste întrebări este *da*, atunci întreaga acțiune necesară și sugerată în privința Rusiei trebuie de asemenea întreprinsă și în privința României. Dacă răspunsul este *nu*, atunci, indiferent ce alte avantaje ar exista, cu siguranță că împrumutînd bani și dîndu-i României ajutoare nu se va obține totuși nici un avantaj militar”. „Dacă decidem să nu sprijinim financiar Rusia — continua Scott — Rusia iese din război, România dispăre din Europa pînă în momentul în care un tratat general de pace îi va restaura, într-o anumite formă, existența”.³³

În fața acestor grave alternative, Scott rămînea, pînă la urmă, încrezător totuși: „Cred, însă, că răspunsul la întrebările de mai sus trebuie să fie afirmative; motivele mele sînt pe scurt prezentate în raportul meu asupra situației din Rusia și cred că ele întrunesc sprijinul celorlalți membri ai misiunii”³⁴. Pornind de aici, esențial era să se determine, insistă generalul Scott, „în ce măsură o anumite sumă de bani ce se va cheltui în și pentru România va da rezultate mai bune decât s-ar folosi în altă parte”. Din acest punct de vedere, prima concluzie era că „Armata română mobilizată în prezent este compusă din 450.000 de oameni. S-au organizat 15 divizii, fiecare cu o tărie de 22.000 oameni; din acestea, 10 sînt aproape complet înarmate și echipate, sînt bine instruite și, cred, bine comandate”.³⁵ În sprijinul acestor afirmații, Scott amintește că armata română, aceeași care trecuse prin campania din 1916—1917, era totuși alta: „Acești soldați au fost căliți și formați în cursul unei lungi, dacă nu și victorioase, campanii; ofițerii au fost triași și se poate lua drept un fapt cert că au rămas numai cei mai buni; ei au avut avantajul să dispună, în cursul ultimelor 6 luni, de serviciile unui strălucit comandant francez ca generalul Berthelot drept instructor, ajutat de 400 de ofițeri francezi aleși; ei luptă (ofițerii și soldații români — n.n.) pe propriul lor pămînt, pentru eliberarea fraților lor oprimați și chiar spiritele cele mai lovite de campania trecută au avut posibilitatea să se refacă”.

Scott arăta în continuare că, după părerea sa, s-a dat acestei armate o atenție deosebită. „Lipsa de timp m-a împiedicat să vizitez aceste trupe, excepțînd cele două regimente care erau la Iași. Pe acestea le-am inspectat și ele mi-au făcut o impresie excelentă. Cred că se poate considera că întreaga armată va face față în chip onorabil în următoarea campanie, că va fi dirijată cu îndeminare în operațiuni de amploare și că unitățile vor fi bine conduse”.

www.dacoromanica.ro

Impresia aceasta fusese confirmată, remarca Scott și de generalul Berthelot, într-o conversație, colonelului Mott, cu care se cunoștea de mulți ani. Scott punea un mare preț pe opiniile generalului francez, a cărui franchete era, de altfel, garantată de însuși faptul că viitoarea comportare a armatei române angaja întreg prestigiul personal al conducătorului misiunii militare franceze.³⁶

Semnănd apoi organizarea și nivelul dotării cu armament al armatei române, pentru fiecare divizie, aspecte detaliate și în materialul special anexat raportului,³⁷ generalul Scott observa că în privința materialului uman „aceste 15 divizii pot ține frontul de o manieră eficientă într-o campanie de lungă durată, dacă nu cumva vreun dezastru de natură excepțională nu le dă peste cap”. Dar „resursele militare actuale ale României în afara acestor 490 000 de oameni sînt practic nule”, se conchidea, înainte de a se aborda aspectul asistenței urgente necesare menținerii lor în stare de luptă. În acest sens, generalul Scott trecea în revistă cauzele care făcuseră ca ajutorul Franței, al Angliei și Rusiei să fie insuficient, nesigur, pentru a putea apoi ridica problema dacă Statele Unite avea să-și asume, acum, ele sarcina menținerii României în război, pînă la sfîrșit.

„Nu trebuie să ne facem iluzii în legătură cu ce înseamnă aceasta”, arăta generalul Scott, semnănd complexitatea întregii chestiuni, de la comandarea materialelor, finanțarea achiziționării, asigurarea transporturilor pînă în și prin Rusia și „aici, din nou, problema României devine inseparabil împletită cu aceea a Rusiei”. El recomanda ca aspectele legate de livrarea prin intermediul Rusiei să fie date, spre studiu, colonelului Judson; Scott era convins, de altfel, că materialele date pe credit României nu trebuiau lăsate pe mîna altor agenți decît cei americani. „Avînd în vedere dificultățile la care m-am referit mai sus, nu ezit să recomand ca Statele Unite să acționeze așa cum este necesar pentru a face astfel ca cele 15 divizii românești să devină o forță de luptă cît mai eficientă posibil și de a o menține în stare de luptă pînă la sfîrșitul războiului”,³⁸ conchidea generalul Scott, înainte de a trece la invocarea mijloacelor financiare ce trebuiau mobilizate.

Ca și Ion I.C. Brătianu, Scott aprecia nevoile financiare generale ale României, militare și civile, la 300 milioane dolari, din care 200 milioane ar fi trebuit acoperite de S.U.A.³⁹ Presupunînd însă că întreaga sumă de 300 milioane avea să fie avansată de Statele Unite, „merită, din punct de vedere militar”, să se facă acest efort?, se întreba generalul Scott. Două rînduri de argumente veneau să dea, după părerea sa, un răspuns afirmativ. Pe de o parte, observa el, reluînd, evident, argumentația oficialilor români cu care avusese contact, echiparea, antrenarea și finanțarea unei forțe americane cu același efectiv ca armata română „va costa de mai multe ori 300 de milioane de dolari”⁴⁰. Pe de altă parte, o acțiune pe frontul românesc era din mai multe motive mai eficientă decît acțiunea unei forțe americane similare pe frontul francez. În vreme ce o acțiune pe frontul occidental ar fi avut efecte minime, dată fiind densitatea mijloacelor militare, o acțiune a armatei române putea produce foarte probabil, argumenta Scott, o recucerire a Dobrogei și a teritoriului românesc pînă la București, o sporire a resurselor României de a-și continua, astfel, efortul militar, deschiderea unei breșe militare spre Ungaria, punctul slab al centralilor și chiar menținerea în stare de luptă a trupelor rusești de pe frontul românesc, amenințate de spiritul disoluției.⁴¹ Misiunea pe care primul ministru român promisesă să o trimiță în Statele Unite cit mai cu-

...rind avea să ofere posibilitatea discutării în detaliu, cu oficialii americani, a modalităților de acordare a acestei asistențe financiare, mai adăuga generalul Scott, după ce coincidea, pe marginea întregii sale argumentații că, dacă urma ea în final Rusia să fie sprijinită și finanțată, „ar trebui să facem același lucru și pentru România”; cit despre această sumă, de 300 milioane de dolari, cu care trebuia să înceapă întreaga operație de asistență, „din punct de vedere militar, nu se putea găsi acestei sume de bani o întrebuintare mai folositoare decât împrumutarea ei acestei țări”, scria Scott în finalul raportului său, la care erau anexate toate documentele cu caracter informativ ce-i fuseseră înmânate în timpul vizitei sale la Iași.

După cum o dovedesc și alte documente americane, odată ajuns în Statele Unite, generalul Hugh Scott avea să-și susțină în continuare vederile privind necesitatea sprijinirii efortului României, pornind de la valoarea lui. Evenimentele, care în timpul scurtei sale vizite la Iași, la 3 iulie 1917, îl conduseseră la aceste convingeri, mai întâi au confirmat aprecierile sale. Victoriile trupelor române din a doua jumătate a lunii iulie și din august 1917, la Mărăști și Mărăsești, au venit să dovedească în chipul cel mai limpede tăria militară și morală a poporului român în lupta pentru idealul întregirii național statale. Evenimentele de după aceea, care au dus la armistițiul cu puterile centrale și ieșirea temporară a României din război, în primăvara lui 1918, au subliniat fragilitatea situației generale pe frontul oriental și au determinat renunțarea guvernului american la planurile de sprijinire a Rusiei și implicit, a României, planuri aflate în faza pregătirii lor. Aceste probleme depășesc, desigur, limitele ce ni le-am impus prin tratarea condițiilor și urmărilor misiunii șefului statului major al Armatei Statelor Unite în România. Efectului ei asupra moralului românilor, exact înaintea mării campanii militare din 1917, i s-a adăugat, am putea spune astăzi, mărturia autorizată a generalului Scott asupra circumstanțelor care explică sublimna încordare a românilor, în pofida unor adversități ce păreau că pe moment îi covârșiseră, pentru a da viață idealului lor național.

NOTE

¹ Boris Rangheț, care în lucrarea sa *Relațiile româno-americane în perioada primului război mondial* (Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1975), s-a oprit asupra acestui aspect, îi dedică totuși mai puțin de o pagină (p. 75). Un spațiu la fel de restrâns îi acordă și istoricul american V. Mamatey, în lucrarea sa *The U.S. and the East central Europe, 1914—1918*, Princeton University Press, Princeton, 1957.

² *Papers Relating to the Foreign Relations of the U.S., 1917*, Supplement 2, vol. I, p. 146, din raportul misiunii Root, din 14 mai 1917. (Sursă citată în continuare FRUS).

³ Ibidem, p. 120, Root către Lansing, tel. din 17 iunie 1917.

⁴ Philip C. Jessup, *Elihu Root*, vol. II, New York, Dodd, Mead & Co, 1937, p. 363.

⁵ După notele din jurnalul călătoriei, ținut de Scott (vezi *Hugh Scott collection*, box 71, Manuscript divison, Biblioteca Congresului din Washington).

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem anexa 3 la raportul întocmit de Scott, către Secretarul de război, la 25 iulie 1917.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem, anexa 1 la raportul mai sus amintit.

¹⁰ Ibidem, anexa 2.

¹¹ Ibidem, anexa 8, se pare, deoarece sursele respective nu specifică de la cine au fost primite.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

- 14 Ibidem.
 15 Ibidem.
 16 Ibidem, Jurnalul generalului Scott.
 17 Ibidem, box 71, mapa corespondență, rapoarte asupra misiunii în Rusia, 1917. Aceste știri au apărut în presa americană din dimineața lui 23 august 1917.
 18 Vezi „L'indépendance roumaine”, și „Neamul românesc”, din 6 iulie 1917.
 19 V. Bianu, *Însemnări din războiul României Mari*, vol. I, Cluj, 1926, p. 143.
 20 „L'indépendance roumaine”, 5 iulie 1917.
 21 Ibidem.
 22 Ibidem.
 23 Ibidem.
 24 Ibidem.
 25 Ibidem.
 26 V. Bianu, *op. cit.*, p. 144.
 27 N. Iorga, *Memorii*, vol. I, S. Gioniei, București, 1931, p. 44.
 28 H. Scott collection, box 71, însemnările zilnice.
 29 FRUS, 1917, Supplement 2, vol. I, p. 130.
 30 H. Scott collection, box 71, p. 2 a documentului.
 31 Ibidem.
 32 Ibidem, p. 1.
 33 Ibidem, p. 1—2.
 34 Ibidem, p. 2.
 35 Ibidem, p. 2—3.
 36 Ibidem, p. 3—4.
 37 Ibidem, p. 4. Se sesiza indeosebi lipsa de artilerie suficientă, ca și insuficiența în dotarea cu mitraliere.
 38 Ibidem, p. 5—6.
 39 Ibidem, p. 6—8.
 40 Ibidem, p. 10.
 41 Ibidem, p. 10—12.

LA MISSION DU GÉNÉRAL HUGH SCOTT ET LA ROUMANIE À L'ÉTÉ 1917

Résumé

Par suite de l'entrée des Etats-Unis dans la première guerre mondiale, l'on a décidé, sur la demande du gouvernement roumain qui s'était réfugié à Jassy, le détachement de la mission américaine envoyée en Russie sous la direction du sénateur Root, d'un groupe qui visite aussi la Roumanie en tête avec le chef de l'Etat major de l'armée des U.S.A., Hugh Scott.

Bien que particulièrement courte, une journée seulement, (le 3 juillet 1917), la visite à Jassy du général Scott a représenté le premier contact direct à cet échelon, entre un représentant officiel américain et le gouvernement roumain, la première prise de connaissance avec les conditions concrètes de la Roumanie. Vu que le gouvernement américain était à la veille de l'adoption de décisions décisives concernant l'actroi de l'appui militaire à la Roumanie et que dernière se trouvait à la veille de la campagne militaire envisagée pour le printemps 1917, la visite du général Scott à Jassy a joué un rôle doublement important.

Les contacts avec les hautes personnalités officielles roumaines, l'établissement d'un accord de principe touchant l'assistance nécessaire à soutenir l'armée roumaine en état opérationnel, les manifestations pu-

bliques organisées lors de la visite du général américain, avec leur apport au renforcement de la confiance dans un futur appui, de même que les conclusions tirées par Scott lui-même de cette visite, qui se sont ajoutées des recommandations à son rapport final, ont constitué les résultats les plus importants de la mission. Comme il résulte des documents inédits étudiés, l'évaluation faite par le général Scott en ce qui concerne la situation de la Roumanie à la veille des combats héroïques de l'été 1917 a été objective et compétente. Elle représente une preuve éloquente des réalités qui expliquent la contribution militaire de la Roumanie à l'accomplissement de l'idéal national d'unité étatique du peuple roumain tout entier.

SPIRITUL PUBLIC ÎN EPOCA REGULAMENTARĂ (II)

GEORGETA PENELEA

Un semn distinctiv al societății românești în epoca regulamentară îl constituie apariția unui mare număr de periodice de profil diferit.¹ Între promisiunile din articolele program și realizările ulterioare, între speranțele de la început și greutățile de mai târziu sînt firește o infinitate de nuanțe, dar un fapt rămîne : acum, în deceniile patru și cinci se formează o publicistică diversă, interesantă, care încearcă să modernizeze limba curățînd-o de arhaisme și care se străduie să ofere publicului un material cît mai divers, de la știrile din străinătate, la traducerea literaturii romantice, de la sfaturile practice la prețurile cerealelor din porturile dunărene. Cu cîteva excepții, publicațiile din acest timp nu au o specializare limpede. Ele inserează anunțurile oficiale alături de foiletoane sau mercuriale. Cîteva trăsături comune însă se pot desprinde din parcurgerea lor atentă. Toate se zbat în mari dificultăți financiare, încearcă permanent noi formule, noi modalități de exprimare pentru a place publicului, pentru a-l forma și instrui. Destul de frecvent își aduc laude reciproce. În felul cum sînt concepute foile românești — indiferent dacă apar la București sau Iași, la Craiova sau Galați, la Brașov sau Buzău — ele se adresează întregului neam românesc și prin aceasta contribuie într-un mod hotărîtor la cimentarea unității naționale.

Fără discuție nu se poate face o ierarhie a valorilor. În această perioadă de început a presei românești fiecare publicație își are valoarea ei intrinsecă, fiecare a contribuit la răspîndirea informației, la cultivarea spiritelor, la închegarea conștiinței de român.

Prima publicație, care va dăinui întreaga epocă, a fost „Curierul românesc”. A fost încuviințată de autoritățile rusești ca un instrument necesar pentru transmiterea ordonanțelor și ca un semn de bunăvoință, căci ocupantul dorea să-și atragă simpatiile administrațiilor. Articolul program din 8 aprilie 1829 este edificator pentru climatul spiritual al epocii. După ce avertizează că foaia (numită inițial „Curierul Bucureștilor”) apare cu îngăduința contelui Kiselef, întemeietorii ei, Eliade Rădulescu și C. Moroiu, omagiază magnanimitatea protectorilor : „Aceiași putere ce pînă acum pîrîntește ne-au apărat încît să ne bucurăm de aceste drepturi ale pămîntului nostru, aceiași însuși ne face să simțim și această bucurie de a ne fîli în mîinile noastre cu Gazeta Patriei noastre și scrisă chiar în limba noastră”. După ce îi înșir pe presupușii cititori, „political”, cu „prevăzătoarele sale călături”, „liniștitul literat și filosof”, „băgătorul de seamă negustor”, „asudatul plugar”, cei doi anuuță cuprînsul viitoareii foi : O rubrică cu știri din presa europeană, însemuări „pentru creșterea și sporirea literaturii românești”, informații comerciale, acte oficiale, licitații, publicitate pentru sănătatea orașului, salubritate etc.

Desigur firea „imaginativă, tumultuoasă, instabilă” a lui Eliade² l-a îndreptat repede spre găsirea unor noi posibilități de exprimare, în plan

literar în primul rînd. Așa apar „Curierul de ambe sexe” și „Gazeta teatrului național”, asupra cărora vom reveni.

Contemporană cu foaia lui Eliade și apărută din aceleași nevoi este „Albina românească” a lui Gh. Asaki, bisăptămînal inaugurat la 1 iunie 1829. În numărul de început Asaki explică rostul presei în întreaga Europă, unde „mulți învățați... sub umbrirea guvernului și cu ajutorul celor avuți... lucrează pentru sporul bunelor învățături”. Ca să intre în rîndul țărilor civilizate, patria noastră are nevoie de mijloace de informare moderne. De aceea gîndul redactorului gazetei „nu se va abate de la acele ce privesc către îmbunătățirea inimii și a minții... respect către ocîrmuire și legile țării îl vor povățui întru a sa lucrare, înștiințările adevărate, precît vor ajunge la cunoștința sa și învățăturile folositoare vor cuprinde filile sale”.

Și într-un caz și într-altul cei doi promotori culturali animează foi al căror rost la început stăpînirea l-a văzut doar în transmiterea dispozițiilor oficiale. Dar atît Asaki cît mai ales Eliade sînt prin excelență temperamente romantice. Aplecarea lor spre literatură (creatori ei înșiși) îi va face să lărgească imediat tematica foilor sau să recurgă la suplimente literare. Amîndoi din materialele inserate o tentă didactică, educativă. Mai nestăpînit, Eliade își vede adesea foaia suspendată, ca în 1839 „pentru că s-a atins de cîntea șefului cenzurii”.³ Un semn al receptării presei de către public este corespondența cu cititorii. Un cititor din Roman cere „Albinei” să publice lucrări originale nu numai traduceri.⁴ Un craiovean vede în publicarea predicilor lui Ilie Miniat în „Curierul” un „semn de înapoiere”.⁵ Chiar pe acel fond precumpănit administrativ sînt sesizabile dialoguri între foi, un început de polemică, încercări de justificare. Așa mai modestul „Cantor de avis” al lui Zaharia Carcalechi, vexat de birfelile „Albinei”, îndeamnă pașnic la „îngăduiri reciproce” și „sfătuire frățească”.⁶

Foile literare animate de cei doi, „Gazeta teatrului național” și „Curier de ambe sexe” a lui Eliade și „Alăuța românească” (prima serie) a lui Asaki, au același caracter de pionierat în literatura noastră. Cu ezităările inerente începuturilor, cei doi înserează, adesea fără discernămint, traduceri de tot felul sub formă de foiletoane ale unei literaturi mai ales melodramatice care însă găseau o nebanuită audiență la publicul nostru. Între acestea apar totuși și tălmăciri izbutite din scriitori anticii greci și, latini (Hesiod, Pindar, Sapho, Sofocle, Euripide) din Renaștere (Dante, Tasso, Ariosto). Apoi din proza și poezia lui Chénier, Pușkin, Byron, Chateaubriand, George Sand și în mod particular din opera lui Lamartine, care corespundea în mare măsură profilului spiritual al lui Eliade. Dacă pentru contemporani aceste traduceri au avut o valoare deosebită familiarizîndu-i cu marile valori ale culturii universale iar pentru cercetătorul de mai tîrziu ele dau măsura gustului publicului ca și a capacității celor doi redactori de a-i veni în întîmpinare, de un interes incontestabil mai mare sînt lucrările originale, în primul rînd creațiile redactorilor, apoi nuvelistica lui C. Negruzzi, versurile lui A. Hrisoverghi sau Manolache Drăghici. Un loc aparte, făcînd truda istoricilor literari, îl constituie adaptările și localizările. Unele dintre ele, cum vom vedea mai departe, ajung să fie reprezentate pe scenă. „Alăuța românească”, mai ales după ce la conducerea ei a venit Kogălniceanu (în 1838), capătă un suflu nou, redactorul vădînd nerv și spirit gazetăresc superior. El imprimă un caracter militant foii făcînd apologia istoriei naționale ca armă în mîna unui popor aflat în stare de dependență iar unele texte în proză cuprind aluzii stră-

vezi la viața cotidiană. Unul dintre acestea, *Filisifia wistului*,⁷ tradus din O. Senkiwski, atrage după sine chiar suprimarea ei. Autoritățile văzuseră o ofensă adusă consulului rus Kotzebue, pătimaș amator de joc.

În silajul aceleiași problematice literare se înscrie și „Curiosul” lui Bolliac, apărut în 1836. Mai sînt de amintit „România”, scoasă de librarul Waldbaum și de Fl. Aaron și „Pămînteanul” lui Vaillant, „foi de opoziție și de concurență a lui Eliade”, cum le caracterizează Filitti⁸. În fine, foaia lui Alfred Poissonnier „Le courrier de Bucarest” scoasă în 1836.⁹

O trăsătură comună periodicelor amintite pînă acum este preocuparea pentru cultivarea limbii române, angajarea unor discuții vehemente asupra oportunității păstrării caracterelor cirilice (Eliade va renunța la ele), a latinității limbii și purificării ei, pentru introducerea neologismelor. Cu referire la publicațiile dirijate de Eliade se vedește materializarea unor idei ce fuseseră dezbatute de Societatea literară fondată împreună cu Dinicu Golescu în 1827.

Înfățișarea istoriei patriei, a valorilor culturii noastre din trecut a constituit o preocupare constantă a publicisticii din epocă; ea capătă însă o formă dinamică, cu ținuta științifică pe care timpul n-o va uza, abia prin foile scoase de Kogălniceanu („Arhiva românească”) și Bălcescu („Magazin istoric pentru Dacia”). Cea dintii apare în 1840—1841. În *Introducția* din numărul din aprilie 1840, editorul arată că „noi românii trebuie să fim mîndri de vechea slavă a strămoșilor... să ne ținem mai ales de cele trecute, ele pot să ne scape de la pieire... istoria românilor mai ales să ne fie cartea de căpetenie”. Pentru cunoașterea pleneră a istoriei Kogălniceanu se angajează prin această publicație să dea la iveală toate cronicile Moldovei și ale Țării Românești. Și în adevăr, cu o neostoită energie Kogălniceanu publică numeroase materiale atît din arhivele interne cît și din cele străine. Paralel include cronici de carte, recenzii, dări de seamă. La un moment dat îl dovedește pe A. Gallice, francez stabilit la Iași, a fi plagiatorul lucrării sale *Histoire de la Valachie et de la Moldavie*¹⁰.

Pentru promovarea literaturii române originale Kogălniceanu inițiază în 1840 „Dacia literară”, pe care o dorea „un repertoriu general al literaturii românești”¹¹. Ideile avansate atunci de el sînt de fapt stîndardul spiritual al generației sale: „Critica noastră va fi nepărtinitoare, vom critica cartea, iar nu persoana. Vrajmași ai arbitrariului, nu vom fi arbitrari în judecata noastră literară. Iubitori ai păcei, nu vom primi niciodată în foaia noastră discuții ce ar putea să se schimbe în vrajbă. Literatura noastră are trebuință de unire, iar nu de dezbinare... În sfîrșit, țelul nostru este realizarea dorinței ca românii să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți. Dorul imitației s-a făcut la noi o manie primejdioasă pentru că omoară la noi duhul național... noi vom prizoni cît vom putea această manie ucigătoare a gustului național”.

Alături de Kogălniceanu publică în paginile „Daciei literare” Vasile Alecsandri, C. Negruzzi, Alecu Russo, Al. Donici, Gr. Alexandrescu. Dar entuziasmul grupului de la „Dacia literară” a fost repede curmat. Kogălniceanu a tradus relatarea de călătorie a prințului rus Demidov în Moldova în care se folosea proverbul „Peștele de la cap se-mpute”, ceea ce a constituit pentru Mihail Sturdza pretextul bine venit ca să suspende foaia. Oficial s-a anunțat că „jurnalul e nepotrivit cu împrejurările politice ale țării”¹².

Nevoia de cunoaștere era prea mare iar obstinția elitei românești covârșea șicanele autorităților. În ianuarie 1844 apărea „Propășirea”, sub redacția lui M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, I. Ghica, P. Balș; ea continua

principiile programatice ale foi suspendate. În plus se adăugau acum elemente de știință, economie politică, jurisprudență. Printre colaboratori, în afara fondatorilor se numără : I. Ionescu de la Brad, N. Bălcescu, D. Bolintineanu, I. Văcărescu, C. Bolliac, A. Mureșanu etc. La rîndul ei „Propășirea” a fost suprimată de cenzură. S-au avansat mai multe motive : publicarea *Satirei către mintea sa* a lui Antioh Cantemir (tradusă de C. Negruzzi și Al. Donici și comentată de V. Alecsandri) și a nuvelei *Tudorică* de C. Negruzzi ; apoi încercarea de publicare a articolului *Unirea vămilor între Moldova și Valahia*¹³. A. D. Xenopol pune suspendarea publicației pe seama discursului lui Kogălniceanu la deschiderea cursului de istorie la Academia Mihăileană în 1843 și tipărit în nr. 37 și 38¹⁴.

Este interesantă de constatat vigilența excesivă cu care cenzura urmărea pe publiciști. Așa din articolul program al „Propășirii” fuseseră tăiate cuvintele : „Românii au început a prețui facerile de bine a publicisticii. Deosebite foi politice și literare, sub deosebite denumiri și cu deosebite tendințe, s-au înființat în tustrele provincii a vechii Dacii... toate au greșeala capitală că prea se îndeletnicesc cu cele din afară și prea puțin cu cele din lăuntru. Cele politice cuprind numai un extract uscat al întâmplărilor de zi scoase din jurnale străine și care multe n-au cel mai mic interes pentru români”. La fel nu fusese admisă afirmația că foaia va milita pentru „adevăratele interese materiale și intelectuale ale românilor”.

Așa cum faptele aveau s-o dovedească, interzicerea unei publicații nu putea decît să stimuleze intelectualitatea progresistă a Principatelor ca să caute altă modalitate de manifestare. Astfel ștafeta suprimării foi „Propășirea” a fost preluată de „Magazin istoric”, scos din 1845 de N. Bălcescu și A. T. Laurian. Cei doi se completau fericit, unul aducînd rigoroasa istoricului, altul acuratețea filologului în redarea textelor și rezultatul a fost o publicație de excepție în care s-au tipărit deopotrivă cronici și studii de interpretare, datorate în primul rînd lui N. Bălcescu. Ca și foile precedente, „Magazinul” avea în vedere publicul de pe întreg cuprinsul teritoriului locuit de români. Mai concis decît alte articole program, cel al „Magazinului” preciza că în vederile sale stă „a răspîndi cunoașterea istoriei românilor în toate provinciile Daciei”.

Alături de popularizarea istoriei, un obiectiv central al generației din jurul anului 1840 l-a constituit instruirea și cultivarea maselor prin furnizarea de sfaturi practice, rețete, norme de conduită, istorioare morale — accesibile unui public care abia începea să fie alfabetizat. Acest oficiu generos și cu urmări atît de fructuase pentru profilul în general al omului de rînd l-au îndeplinit foile „Povătuitorul sănătății și al economiei” (1844), „Foaie de învățături folositoare” (1844), „Învățătorul satului” (1843), „Foaie sătească a Principatului Moldovii” (1839), unde I. Ionescu de la Brad publică *Calendarul pentru bunul gospodar*, „excelentă carte de economie rurală”, cum o numește N. Iorga.¹⁵

În sfîrșit, simptomatică pentru activitatea comercială înfloritoare a Principatelor este și apariția unor periodice de profil ca „Mercur” la Brăila (1839) și „Dunărea” la Galați (1847) cu texte paralele în limbile română și italiană. Se publicau în primul rînd informații de natură economică : prețuri, cantități de mărfuri depozitate în porturi, cursul bursei la Viena și Constantinopol, operațiile bancare efectuate în cele două orașe etc. Utilitatea lor s-a vădit rapid nu numai pentru cititorul autohton ci și pentru oamenii de afaceri străini, preocupați de a înnoda relații economice cu ne-

gustorii români. Așa „Albina românească”¹⁶ publica prezentarea foii „Il Danubio” făcută de „Observatorul triestin”.

Două comunități etnice din București, cea germană și cea grecească, ajung să-și aibe publicații proprii : „Bukarester Deutsche Zeitung” (1844 — 1850) și „Zefirul Istrului” (1841).¹⁷

La aceste foi trebuiesc adăugate almanahurile, calendarele și anuarele, unele distribuite prin colportori mai ales în târguri și bîlciuri. Mai mult decît foile împărțite în capitale, la care în general se făcea abonament, acestea au avut o înrîurire salutară asupra educării poporului.¹⁸

Manifestarea cea mai convingătoare a spiritului public o constituie, fără îndoială, crearea și funcționarea diferitelor societăți. În mai toate cazurile la suprafață e vorba de țeluri culturale dar tainic, în spatele lor dospește conspirația, cum observă undeva George Călinescu. Relaxarea regimului politic survenită odată cu introducerea domniilor pămîntene a permis în 1827 lui Dinicu Golescu și Eliade Rădulescu înființarea Societății literare. De la început ea nu poate fi asemuită cu creațiile similare din străinătate, care în general adunau o elită dispusă să discute subiecte savante, atunci cînd nu se cantona în vreun salon monden unde precumpănea birfa grațioasă a femeilor. Totodată elanul generos care l-a îndemnat pe Dinicu Golescu spre această întreprindere nu poate fi străin de experiența extraordinară pe care o făcuse prin călătoria în Europa. Ca ideile și componența chiar această primă manifestare organizată își avea obîrșia de fapt în societatea creiată la Brașov în 1822 de boierii refugiați în urma revoluției lui Tudor : N. Văcărescu, Gr. Băleanu, C. Cîmpineanu, I. Cîmpineanu, R. Voinescu, Em. Florescu, D. Golescu, Ilarion, episcop de Argeș. Cea de atunci era explicit structurată spre țeluri politice ; societatea din 1827, cel puțin retoric, era orientată numai spre propășire culturală. Ea făcea apel la patriotismul boierilor ca să contribuie la înființarea de așezăminte de cultură, flatînd așa vocația de mecenafi a unora din ei. Dornic s-o socoată prin excelență a posteriori o societate cu o conotație secretă, Eliade scrie că „din ideile noastre puse la un loc și din neputința de a ne pune în lucrare ieși necesitatea de a forma o nouă societate secretă”.¹⁹

Sufletul societății a fost desigur Eliade. De altfel mai toate știrile despre funcționarea ei au parvenit din mărturiile acestuia. Ca și în alte împrejurări, subiectivismul său visceral pune o notă dubitativă în aprecierea faptelor. Programul redactat de el este interesant în măsura în care avea să fie tradus în viață în următoarele două decenii. Astfel cele 8 puncte ale sale prevedeau : restructurarea școlii de la Sf. Sava și înființarea uneia asemănătoare la Craiova ; creierea de școli normale în capitalele de județe ; întemeierea de școli sătești ; fondarea de periodice românești ; abrogarea privilegiului tipografiei de la Cișmeaua lui Mavrogheni (deținut de Clineanu, Caracaș și Topliceanu) ; încurajarea traducerilor și tipărirea lor ; înființarea unui teatru național. În fine, reforme „înțelepte” pentru modernizarea instituțiilor țării.

Eliade declară că alături de D. Golescu și St. Căpățineanu a jurat în secret pe acest program în fața altarului bisericii din Golești. Gestul, dacă se va fi produs cu adevărat, era inutil căci toată activitatea societății, dacă voia să aibă sorți de izbîndă, trebuia desfășurată cu toată publicitatea posibilă. E mai probabil însă că subtextul secret e un adaos al lui Eliade, dornic încă de atunci de mistere și vorbe mari.²⁰

Ca realizări practice, în ședințele ținute în casa lui D. Golescu rămîn elaborarea *Gramaticilor* lui Eliade (tipărită în 1828) și cea a lui Iordache

Golescu (tipărită în 1840) și traduceri din Boileau și Lamartine datorate lui Eliade. De data aceasta apologetul societății are dreptate când vorbește de „mulțumirea generală ce produceau acele poezii ce pentru prima oară învederău românilor de cât ar fi capabilă limba acelor vlahi sau mojici”.²¹

Dacă convulsiile politice aveau să ducă la suspendarea ședințelor societății, ideea lansată de ea, aceea a unei activități pentru binele public, a unei responsabilități sociale a prins rădăcini. Ea s-a reintrupat în societatea de largă respirație care a fost Filarmonica, constituită în 1833.²² Intemeietorii acesteia au fost alături de Eliade, I. Cimpineanu și C. Aristia. Printre membri s-au mai numărat: Gr. Băleanu, C. Brăiloiu, I. Voinescu II, N. Golescu, Tache Ghica, C. Cornescu, I. Otetelișanu, P. Poenaru, I. Roset, Gr. Racoviță, I. Slătineanu, C. Faca, Iancu Văcărescu, col. rus Nojin și francezii Vaillant și Tavernier.

Preocuparea centrală a noii societăți a fost întemeierea unui teatru românesc. În acest scop a luat ființă în 1834 Școala de literatură, declamație și muzică vocală, unde erau primiți gratuit băieți și fete. Primii profesori au fost Eliade, Aristia și Bongianinni. Apoi Winterhalder (istoria artelor), Dupont (dans), Schalb (pian), Conti (muzică vocală), C. Mihalache (limba română). Primul spectacol a avut loc în același an cu piesa *Mahomet* de Voltaire, tradusă de Eliade. Prima operă cîntată de elevii școlii filarmonice a fost *Semiramida* de Rossini, jucată în sala închiriată de la Momolo.²³ Ea era rodul strădaniilor lui I.A. Wachmann. Dintre elevele sale se va ilustra Eufrosina Popescu (cunoscută mai târziu pe scenele lirice din Europa sub numele de Marcolini). Tot din Rossini s-a jucat și *Bărbierul din Sevilla*.²⁴

Membrii societății au lucrat cu remarcabilă stăruință pentru traducerea și adaptarea teatrului universal.²⁵ Așa ies la lumină traduceri din Molière: *Amorul doctor* (Em. Florescu), *Silita căsătorie* (C. Aristia), *Vicleniile lui Scapin* (C. Rasti), *Doctor fără voie* (I. Voinescu), *Prețioasele* (I. Ghica), *Bădăranul boierit* (Eliade), *George Dandin sau bărbatul cornat în părere* (Gr. Grădișteanu), *Zgîrcitul* (I. Roset). Din Schiller: *Intriga și amorul* (I. Cimpineanu); Goldoni, *Văduva vicleană* (C. Moroiiu); Alfieri, *Virginia* (C. Aristia); Kotzebue, *Ștefu nerod* (I. Nișescu), *Grădinarul orb sau altoiu înflorit* (I. Văcărescu) etc.

Era firesc ca în fața acestei avalanșe de traduceri dintr-un repertoriu celebru, creația dramatică autohtonă să rămână mai modestă. Afară de *Comedia vremii* a lui Faca formația Filarmonicii n-a montat altă piesă românească.

Pe aceeași linie a propășirii teatrului s-a constituit un comitet pentru construirea lăcașului Thaliei în frunte cu Iordache Filipescu. Între membri era și librarul N. Danielopol. Inițiatorii au cerut privilegiul spectacolelor de teatru pe timp de 16 ani și monopolul vinderii cărților de joc și a ... prafului de pușcă. Doreau să ridice un „palat” al Filarmonicii, cu sală de teatru, casino, sală de bal, cabine pentru actori, depozite de recuzită și în jur o rețea de prăvălii aducătoare de venituri.²⁶

Spre susținerea și publicitatea activității teatreale, în 1835 apare foaia lunară „Gazeta teatrului național”, prin grija lui Eliade. Alături de spectacolele propriu zise ea a contribuit la formarea și cultivarea publicului teatral. Cu o viață de numai un an, „Gazeta” are meritul de a fi pus bazele criticii teatrale prin câteva studii cu valoare de pionierat: B. Cartargiu, *Teatru național*,²⁷ I. Voinescu II, *Cugetări asupra teatrului*,²⁸ *Despre influența teatrului asupra năravurilor unei nații*²⁹ etc. Asemenea materiale relevă rolul educativ al teatrului: în plus, prin colaborările din

Moldova (C. Negruzzi) ca și printr-o rubrică permanentă cu informații privind mișcarea teatrală de acolo „Gazeta” a contribuit în mod salutar la dialogul larg asupra acestei instituții.

Activitatea societății filarmonice în domeniul cultural rămâne notabilă. Climatul existent în Principate, pilda Occidentului au făcut ca mai toate asociațiile oficiale să aibă și un substrat politic. În cazul de față animatorii ei ar fi fost, în afară de Eliade, Ion Cîmpineanu, I. Roset, Gr. Cantacuzino, I. Voinescu II, I. Văcărescu, I. Filipescu, Șt. Bălăceanu și ar fi urmărit răsturnarea protectoratului rusesc și introducerea garanției colective europene. De asemenea, se formulau deziderate comune tuturor programelor democrat burgheze din epocă avînd în vedere: emanciparea națională, egalitatea înaintea legii, dezrobirea țiganilor, responsabilitatea ministerială, egalitatea în fața impozitelor, libertatea presei, respectarea tratatelor cu Turcia, învățămînt gratuit obligatoriu.³⁰ Din nou însă intențiile masonice ale Filarmonicii trebuie puse sub cauțiune. Eliade, ca totdeauna, caută să se pună în evidență și să învinovățească pe ceilalți de eșec. După ce se ceartă cu Cîmpineanu și Tavernier, el acuză pe Al. Filipescu că ar fi întemeiat o altă societate literară care pleda pentru păstrarea caracterelor chirilice în scrierea limbii române și care era în slujba Rusiei. Pătimaș și nemai știind unde să găsească trădători, Eliade va da un nume comun dușmanilor Filarmonicii, prin extensie înnoirilor și progresului, Sarsailă: „Adun toate răsurile și secăturile vătămătoare ce le văd la unul altul și le personific în domnul Sarsailă”.³¹

De fapt Filarmonica a fost minată atît din interior cît și din afară. Chiar programul ei cultural nu a fost văzut favorabil de protectori. Ca să cedeze succesului facil de public, conducătorii societății lăsaseră repertoriul să lunece spre vodeviluri „flușturatice și săltărete”, în locul unor piese moralizatoare și de înălțare a sentimentului patriotic. „Sufală un vînt rău, uscăcios și mistuitor peste rodnicul ogor al societății filarmonice” scrie Eliade cu verbul său aprins de totdeauna.³² Ceea ce însă a dezagregat societatea au fost opiniile divergente ale membrilor ei. Lucrul a devenit evident în 1839 cînd aripa radicală s-a desprins constituind la Paris, sub îndrumarea lui I. Cîmpineanu, Societatea pentru învățătura poporului român.³³ Eliade, cu bine cunoscuta-i răutate, a socotit-o de la început drept anarhică și demagogică, o simplă grupare de exaltați, de rodieni, după porecla de Rodin dată lui Ion Ghica și amintind de eroul romanului *Le juif errant* de E. Sue. „Turbură, turbură și iar turbură, să încurcăm, să anețim mințile și victoria va fi sigură” scrie el veninos.³⁴

Societatea pariziană era de altă rezonanță și alte dimensiuni. Ea avea în vedere antrenarea românilor din toate provinciile istorice spre regenerare națională și era în primul rînd interesată să facă cunoscută Europei situația Principatelor aflate sub dubla dominație ruso-turcă. Un judecător în general imparțial al societății românești în epoca regulamentară cum a fost Filitti apreciază că în comparație cu linia moderată a Filarmonicii, membrii societății constituie la Paris, avînd în cap ideile lui Quinet și în fața ochilor extremismul francez, „credeau că din orice agitație, din orice conflagrație va trebui să nască în cele din urmă un folos pentru cauza ce le era scumpă; erau gata să se arunce cu ochii închiși în turburări și răzvrătiri, fără de a cumpăni mai dinainte rezultatele posibile”.³⁵

Pentru mai buna coordonare a forțelor rămase în țară cu tinerii aflați la studii în Occident, mai ales în Franța (I. Ghica, Al. Golescu, Dim. Brătianu, N. Crețulescu, Al. Mavrocordat, N. Bălcescu, Filitti, Ghenadie)

s-a prevăzut ca societatea să aibă două sedii, unul în țară, altul la Paris. Din fondurile adunate prin cotizații, colecte, donații întemeietorii intenționau să trimită materiale de propagandă în țară. Era vorba de foile franceze „Le National”, „Le commerce”, „La revue du progrès”, „Le peuple”, „La France industrielle” etc. Concomitent doreau să scoată și în țară un ziar de factură militantă. O încercare abandonată din lipsă de fonduri a făcut-o ing. Al Popovici cu „Dacia veche și nouă”, care ar fi trebuit să apară de la 1 iunie 1839 la Craiova. În atmosfera de regeuerare care caracteriza societatea moldo munteană în anii '40, apariția „Daciei literare” a lui Kogălniceanu e socotită de unii ca un răspuns la încercările de propagandă ale acestei societăți.³⁶

Extrem de interesantă din activitatea societății rămâne campania dusă de membrii ei prin coloanele foilor străine pentru cunoașterea realităților românești, demascarea intențiilor țariste și justetea cauzei naționale. Prin Colson românii și l-au apropiat pe Martin Maillefer de la „Le National”. „Le Temps”, „Le Messenger” „La Gazette de France”, „Les Débats” erau dispuse să publice articole despre Principat. La 6 18 noiembrie 1839 Colson îi scria lui Huber, consul francez la Iași, că foile „Le journal général” și „L'Univers” „ont déjà écrit plusieurs articles sur les Principautés.”³⁷ Articolele ca atare au fost puține din lipsă de mijloace materiale pentru publicare. Societatea însăși se pare că avea un număr restrâns de membri, dar așa cum observă pe bună dreptate exegeții ei, ea rămîne valoroasă ca fiind „primul rezultat efectiv al apelului la luptă pentru făurirea unei patrii libere și independente a tuturor membrilor risipiți ai naționalității române”.³⁸

Curînd după ieșirea din închisoare a celor implicați în mișcarea din 1840, o nouă societate de tip carbonar, *Frăția*, se constituie sub conducerea lui N. Bălcescu, Ch Tell și I. Ghica în toamna anului 1843. Ideia asocierii era continuu prezentă în spiritul elementelor înaintate ale epocii; o dovedește și faptul că se fac — datorită caracterului latinic — concomitent mai multe tentative de organizare. Așa, paralel cu *Frăția*, Al. G. Golescu, Dim. Brătianu, Sc. Virnav, C.A. Rosetti încearcă, fără urmări, să înjghebe o asociație amintind de cea din 1839.³⁹

În ceea ce privește *Frăția*, legal era vorba de o societate literară ale cărei ședințe se țineau săptămînal în casa lui I. Voinescu II cu un program ce se concentra asupra filologiei și istoriei românilor. Filiația spirituală din societatea ce ființase cu patru ani în urmă la Paris e frapantă. Majoritatea membrilor *Frăției* sînt vechi societari de la București sau Paris. Frunțașii ei au în vedere încheierea unei ample acțiuni a popoarelor asuprite, în primul rînd a polonezilor și sîrbilor. Mijloacele preconizate pentru „acțiunea dacică” nu excludeau participarea lui Gheorghe Bibescu, ca și o conlucrare cu Turcia. Din punct de vedere practic *Frăția* a contribuit la stabilirea unei ample rețele de contacte personale la nivel european și a facilitat o mai bună înțelegere a condiției românilor și a momentului istoric pe care-l traversau. În ciuda apartenenței la popoarele neolatine, a dorinței legitime de libertate, a potențialului pe care-l reprezentau ca pavăză contra expansiunii slave, Principatele nu aveau să fie susținute de puterile europene printr-o garanție colectivă decît atunci cînd noul raport de forțe în sud estul continentului avea s-o reclame.

În 1845 cadrul organizatoric în care-și desfășoară activitatea partida liberal democratică din Țara Românească este Asociația literară a României,⁴⁰ pusă sub patronajul domnului și inițiată de N. Bălcescu care este

și autorul procesului verbal de constituire.⁴¹ Alături de el activează membrii de odinioară ai societății de la București sau Paris care vreme de 12 ani tuseseră prezenți pe tărîmul literelor în mod oficial sau oficios în cel al conspirației politice. Așa printre membri figurează I. Ghica, Dim. Brătianu, C.A. Rosetti, Dim. Bolintineanu, I. Em. Florescu, C. Bolliac, St. Golescu, C.G. Filipescu, I. Voinescu II, Al.G. Golescu, A.T. Laurian, Eliade din Țara Românească și C. Negruzzi, V. Alecsandri, C. Negri, Gh. Asaki, M. Kogălniceanu din Moldova. Din Transilvania figurează G. Bariț, T. Cipariu, P. Vasici. Ulterior aderă la asociație Iancu Văcărescu, R. Rosetti, C.N. Brăiloiu, I. Voinescu I, Gr. Alexandrescu, Fl. Aaron, I.D. Negulici, P. Ponenaru, C. Moroiu, Șt. Ferechide, I.A. Filipescu. Asociația și-a propus cultivarea limbii române prin sprijinirea creației originale și a traducerilor. În tipografia afiliată asociației, condusă de C.A. Rosetti și E. Winterhalder, au apărut volumul de *Poezii* al lui Bolintineanu și cel al lui Văcărescu ca și traducerea piesei lui Voltaire *Méropé*, făcută de Gr. Alexandrescu. Asociația i-a sprijinit bănește pe N. Bălcescu, Kogălniceanu, Ghica, Șt. Golescu pentru lucrări originale și de traducere încît se consideră că e prima încercare sistematică de susținere materială a creatorilor, ceea ce a permis profesionalizarea lor.⁴²

Concomitent s-a fondat la Paris Societatea studenților români, din inițiativa lui I. Ghica, Sc. Virnav și C.A. Rosetti, patronată de Lamartine.⁴³ Se poate lesne constata că ceea ce preconizaseră aceiași revoluționari în cazul Societății pentru învățătura poporului român se realiza acum: două sedii pentru același organism avînd în vedere sprijinirea creației literare românești. Dincolo de operele literare tipărite sub patronajul Societății, rămîne prețioasă colaborarea continuă între membrii ei din cele trei provincii românești, în care pe bună dreptate cercetătorii au văzut prilejul ideal „pentru o acțiune generală din partea tuturor românilor”.⁴⁴

Ultima societate în ordine cronologică pînă la Revoluție este rezultatul reacției violente la încercarea autorităților centrale din Țara Românească și Moldova de a restrînge predarea în învățămîntul superior numai în limba franceză. Însocierea lazariană⁴⁵ ia ființă la Paris cu intenția expresă de a creia în țară școli românești unde „tinerimea să poată lua o educație română”. Pentru susținerea lor, viitorii asociați, bărbați sau femei, urmau să cedeze a 20-a parte din venituri și să activeze efectiv în cadrul acestor școli. Numele și-l revendicau de la Gheorghe Lazăr, întemeietor al învățămîntului național în Țara Românească. Adunarea generală care conducea Însocierea urma să se întrunească alternativ în Țara Românească și în Moldova. Față de societățile precedente apar o serie de nume noi alături de altele consacrate, mărturie a acelei inepuizabile pepiniere de patrioți care se formau în deceniul prerevoluționar: N. Bălcescu, Sc. Virnav, Dim. Brătianu, I. Dumitrescu, Corradini, Al. Kogălniceanu, Gr. Ventura, Al. Lapaty, N. Chinezu, Gr. Arghiropol, V. Arcescu, S.I. Ghica, G.P. Peretz, A.C. Marin, V. Pangal, N. Ionescu, S. Burelli, N.C. Cretzianu, I.C. Brătianu, C. Izvoranu.

Tineretul studios din capitala Franței era sprijinit cu căldură de cei doi profesori de la Collège de France, Ed. Quinet și J. Michelet. Către cel dintîi se adresează înflăcărat Dim. Brătianu în 1847, nefericit că numele României n-a răsunat încă sub cupola Colegiului, ca cel al eroicei Polonii. În numele comilitonilor săi el vorbește de „rechemarea la viață neatîrnată a unui popor pe care despoții nordului par a-l amenința cu o moarte apropiată”.⁴⁶

În mai potolita Moldovă, cum îi place lui N. Iorga totdeauna să înfățișeze antitetic provincia mărginită de Prut, spiritul de asociere se încheagă mai anevoie. Fruntașii moldoveni se manifestă mai mult aiurea, la București sau Paris, în societăți culturale cu înțeles panromânesc. Totuși apare și aici o societate, la începutul domniei lui Mihail Sturdza. E vorba de Societatea de medicină și istorie naturală a Moldovei, întemeiată în 1834 de dr. Zotta și Cihac, „pentru a urma îndeaproape înaintărilor științei și a literaturii, a întemeia starea sănătății și a se îndeletnici cu istoria naturală și iconomia acestui pământ”⁴⁷. Societatea funcționa cu trei secții: medicină, istorie naturală și agronomie. Printre cei care s-au ilustrat în susținerea ei sînt de amintit: Costache Sturdza, dr. Fienkel, dr. Cuciu-reanu, dr. Samurcaș, dr. Sachelarie. Publicitatea făcută în Europa n-a întîrziat să-și dea roadele: în 1834 trei dintre membrii ei sînt aleși în Societatea agronomică a marelui ducat de Baden⁴⁸. Muzeele din Frankfurt, Munchen și Mainz trimit piese pentru constituirea colecțiilor⁴⁹. În fine, în 1838, dr. Cihac e invitat la un congres la Freiburg⁵⁰.

Societățile constituite în cele două Principate, indiferent de natura lor, literare, științifice sau politice, mărturisesc transformările esențiale petrecute în mentalitatea oamenilor. Contactul cu Occidentul, confruntarea cu realitățile din țară, protectoratul rusesc impun tineretului ce forma elita intelectuală a românilor să ia atitudine. Cultivarea încetează a mai fi un scop în sine, ea e pusă în slujba binelui public. Nicolae Bălcescu și generația sa își fac un ideal suprem din promovarea culturii naționale ca armă pentru trezirea spiritelor la luptă pentru independență și unitate statală.

O formă particulară de exprimare a spiritului public îl reprezintă teatrul. Dacă învățămîntul rămîne o inițiativă a statului căreia particularii trebuie să-i dea curs, fie siliți de litera legii, fie în vederea dobîndirii unei instrucții superioare care să le ofere în viitor o poziție socială oarecare iar societățile sînt consensul unui număr restrîns de persoane legate prin comunitatea de idealuri — teatrul rămîne forma de cea mai largă accesibilitate în care se manifestă spiritul public. Desigur că într-un mediu în care totul era de făcut, de la formarea actorilor, la alegerea repertoriului și traducerea lui, pînă la familiarizarea publicului cu altceva decît spectacolele cu caraghiozi, dulapuri și geamale, orice inițiativă trebuie socotită salutară. Schimbarea însă nu s-a putut face peste noapte. Cu destulă frecvență continuă să prolifereze spectacole ieftine de divertisment: Avanso, „jongler pelivan” la Iași⁵¹, Crawley, un om albinos viu⁵², Tobie Gualiard, „nou fraclis al Italiei”⁵³, acrobații mimi din Londra, Croft și Atterburq⁵⁴, ven trilogul G. Frangopulo⁵⁵, trupa de acrobați marocani la Iași⁵⁶, ciroul olimpic al companiei Beranek din Praga la București⁵⁷, trupa ecvestră a lui Soulié⁵⁸, voiajul optic al lui Sarseli la Iași⁵⁹, Cosmorama⁶⁰, menajeria din sala lui Pavlache Conduri din mahalaua Gorgani din București⁶¹, „vienez teatru de maimuțe”⁶² etc.

Apoi spectacolul teatral avea anumite exigențe care nu au putut fi satisfăcute din primii ani ai noii administrații. De aceea rămîn și festivitățile, în chip de spectacol, legate de întronări⁶³, trecerea unor trimiși extraordinari⁶⁴, zile onomastice domnești⁶⁵.

Dezvoltarea teatrului în Țara Românească, începînd din deceniul al treilea al secolului trecut, trebuie fără îndoială pusă în legătură cu revirimentul general al societății românești și poate nu în ultim loc cu acel „complex Dinicu Golescu” care l-a făcut pe autorul cunoscutei *Însemnări*

ca odinioară întors în patrie să caute forme de expresie ale spiritului public național care să se apropie, fie și timid, de ceea ce se realizase în Europa. Un prim exemplu îl oferă spectacolul cu piesa *Regulus* de Cottin, tradusă de Iancu Văcărescu, montată de Fl. Aaron cu elevii școlii de pe moșia boierului inimos ⁶⁶.

Dar în perioada de început a epocii regulamentare interesul e captat mai cu seamă de spectacolele trupelor franțuzești. Cea a lui Fourreaux, cu amestecul de „teatru, circ, acrobație” la al său *Théâtre des variétés*, provoacă la București „un enthousiasme qui alla jusqu'à délire” ⁶⁷. Un succes asemănător l-a cunoscut trupa franceză și la Iași, unde publicul, după mărturiile reținute de același P. Eliade, se îmbulzea uitînd pentru o clipă de ranguri și ighemonicon. Lui Fourreaux a venit curînd să i se adauge la Iași o trupă de operetă, Hette ⁶⁸. Repertoriul lor e facil, accesibil, cu o doză de melodramă care impresiona publicul încă puțin pretențios al Principatelor. Se joacă așa : *Le postillon de Longjumeau* ⁶⁹, *La Dame Blanche* ⁷⁰, *Robin des bois*, *Le petit matelot*, *Les talents à la mode*, *Le pouvoir de la sympathie* ⁷¹, *Simplette la chevière* ⁷², *La nonne sanglante* ⁷³.

Pasul următor l-a reprezentat traducerea și adaptarea unor capodopere ale repertoriului universal (vezi supra). Grație lui C. Aristia, acest om de teatru polivalent, se montează *Ceasul de seară* (de Kotzebue), *Zaïre* (Voltaire), *Iunius Brutus* și *Oreste* (Alfieri). În acest din urmă spectacol, C.A. Rosetti a interpretat rolul tiranului cu atîta ferocitate” încît a „spăimîntat pe public și chiar pe Aristia, profesorul său” ⁷⁴. Tot o valoare simbolică a avut tragedia *Mahomet* a lui Voltaire, în traducerea cu simțitoare intervenții a lui Eliade, care a jucat-o în august 1834 cu elevii Filarmonicii ⁷⁵, urmată în decembrie același an de *Amorul doctor* de Molière.

Alegerea repertoriului trădează nevoia de a aduce în fața publicului românesc o problematică socială în care acesta să poată regăsi analogii cu realitățile sale. Din acest punct de vedere teatrul lui Voltaire și al lui Molière vor fi un excelent cicerone. Puținul scrupul pe care Eliade și confracții săi îl aveau în ceea ce privește rigurozitatea traducerii poate fi reprobabil după canoanele eticii profesionale. Îngăduința lor însă a stîrnit curiozitatea publicului, l-a incitat să-și gîndească propria condiție socială și mai ales politică. Imboldul dat de Filarmonică a fost fertil. În primul rînd acum se formează un grup de actori profesioniști ai căror maștri au fost Costache Aristia și Costache Caragiale, grup ce se va reîmprospăta mereu creînd rapid o ilustră tradiție pentru scena românească.

După încetarea spectacolelor Filarmonicii, se constituie trupa condusă de C. Aristia care în 1837 joacă în cinstea lui vodă pastorală *Sărbătoare cîmpenească*, compusă de Eliade. Se mai joacă cu mare succes *Saul* de Alfieri ⁷⁶ și apoi teatrul românesc trebuie să cedeze locul trupelor străine, franceze și italiene, conduse de Filhol și Cervati ⁷⁷. Aristia a mai încercat să joace *Britannicus* de Racine dar i s-a replicat că traducătorul nu era agreeat la curte și apoi *Brutus* de Voltaire, dar piesa a fost respinsă ca „prea revoluționară” ⁷⁸. La rîndul său Costache Caragiale înjghebează o trupă din foști elevi ai Filarmonicii și simpli diletanți cu care în 1845 joacă *O bună educație* de Costache Bălăcescu ⁷⁹. Urmează apoi *Cuconu Iorgu* a lui V. Alecsandri pentru care, nota Bolliac, ⁸⁰ se vinduseră bilete cu suprapreț. Alternativ cu repertoriul francez de vodeviluri și melodrame încep aici, așa cum se va întîmpla și la Iași, să se succedă lucrările originale : *Franțuzitele* ⁸¹ de C. Făca ; *O soare la mahala sau amestec de do-*

rințe⁸² de C. Caragiale, *Nunta de la Fefelei*⁸³ de C. Halepliu, *Sluga istează* de C. Caragiale, etc.

În Moldova primele spectacole ale epocii regulamentare sînt prilejuate de evenimente festiv politice: plecarea generalului Kiselef, cînd se joacă montajul *Serbarea păstorilor moldoveni* de Asaki⁸⁴, sau urcarea pe tron a lui Mihail Sturdza cînd se dă piesa aceluiași, *Dragoș întîiul, domn al Moldovei*. Se produc atunci M. Kogălniceanu C. Negri, V. Alecsandri și M. Millo, cel care ulterior va face o memorabilă carieră actricească.

În 1836 se înființează Conservatorul filarmonic și dramatic⁸⁵ datorită strădaniilor lui Gh. Asaki, St. Catargi și V. Alecsandri senior. Primul spectacol a fost o localizare „slobodă” făcută de Asaki după piesa lui Kotzebue *La Pérouse* și *Văduva vicleană sau Temperamentele*⁸⁶, agrementată cu cîntecul național⁸⁷; a urmat drama istorică „imitarisită pentru scena moldovenească” *Petru Rareș vodă* de Asaki și pe care B. P. Hasdeu avea să-l critice vehement declarînd că n-are ideie de construcția dramatică și mai ales „nu cunoaște decît puțin timpul lui Petru Rareș”⁸⁸. În 1837 C. Negruzzi traduce și publică *Angelo tiranul Padovei* și *Marie Tudor* de V. Hugo, care numai cu doi ani înainte se reprezentaseră la Paris⁸⁹.

Cel dintîi spectacol de operă al proaspetei trupe a fost *Norma* de Bellini, adaptată tot de Asaki și jucată în 1836. Dar acest început promițător neliniștește pe protectori care socotesc mai prudent să impună retragerea subvenției de 200 de galbeni a teatrului și să îngăduie evoluția nestingherită a trupelor străine. Kogălniceanu, Negruzzi și Alecsandri reușesc să obțină direcția spectacolelor teatru în 1839, în sensul supravegherii atît a celor străine cît și a celor românești. Așa „Asociația diletanților”, animată de Costache Caragiale, montează *Saul* de Alfieri în 1839, piesă pe care o jucase cu doi ani în urmă la București și cîteva localizări după Molière, Voltaire și mereu prezentul Kotzebue, pe care Kogălniceanu îl judecă cu destulă severitate reproșîndu-i „păpușeria care umbrește arta”⁹⁰.

În 1840 Kogălniceanu publică *Repertoriul teatrului național din Iași*⁹¹. Acum, în 1840, se produce acel revirement al spectacolului de teatru românesc care echivalează cu nașterea propriu zisă a instituției în accepția ei națională. Triada Alecsandri — Kogălniceanu — Negruzzi dă primele piese în limba română cu subiecte din viața cotidiană a Moldovei în care sînt biciuite moravurile, ridiculizat parvenitul și combătut spiritul retrograd al boierimii. Așa se montează *Orbul fericit*⁹² de Kogălniceanu, *Bochet tatăl și fiul* de Negruzzi, *Spătarul Hațmațuchi*, *Farmazonul de la Hîrlău*, *Cinocnicul și modista* de Alecsandri, *Cîrlanii sau Doi țărani și cinci cîrlani* de Negruzzi ca și *Eleul conservatorului* a aceluiași. Apoi *Înșelătorul înșelat* de Alecsandri, *Leonil sau ce produce disprețul* de C. Caragiale, *Doaia femei împotriva unui bărbat*⁹³ de Kogălniceanu, *Muza de la Burdujeni* de Negruzzi⁹⁴.

Dar repertoriul continuă să fie pestriț, cu localizări, prelucrări și adaptări ale teatrului boulevardier francez sau ale melodramelor siropoase germane (Paul de Koch, J. Bonchardy, Pixerecourt, V. Ducange, Bayard și Vanderbuch etc.). În acest cadru se singularizează *Iași în carnaval sau un complot în vis* de Alecsandri, jucată în 1845, satiră îndrăzneată la adresa spaimei ocîrmuirii de comploturi. În anul următor se montează un spectacol cu trei piese: *O intrigă la bal mascat* și *Creditorii* de Alecsandri și *Băcălia ambițioasă* de Alecu Russo, „autor dramatic lipsit de șansă”, cum îl numește un comentator⁹⁵. În adevăr, tot lui îi este dat să provoace în 1846 un scandal răsunător la jucarea farșei *Jicnicerul Vadră sau Provin-*

*cialul Vadră la Teatrul național*⁹⁶. După ce o bună parte a textului fusese cenzurată, actorii au ignorat interdicția și au rostit replicile prohibite, între care cupletul : „De la Dunăre-n Carpați/Suge țara gulerați/Din Focșani la Dorohoi/ Țara-i plină de ciocii”.

Pentru asemenea „obraznică urmare”, actorii și autorul au fost surghiuniți la mînăstiri. Veghea autorităților rămîne în mare măsură zadarnică. Cu tot sprijinul acordat trupelor străine și în ciuda controlului polițienesc, în stagiunea 1845—1846, după aprecierea lui I. Massoff s-au jucat la Iași 60 de piese în limba română. Că în Moldova se formase un curent ireversibil în ceea ce privește teatrul național o dovedește și organizarea ce i-a fost dată din 1846 cînd director e N. Suțu iar M. Millo conduce conservatorul și A. Flechtenmacher școala muzicală. Atunci s-a elaborat și un regulament de funcționare⁹⁷, inaugurînd concomitent sala de la Copou, e adevărat cu o dramă franțuzească, *Clarisse Harlow* de Claireville și Guillard ce se juca tot atunci pe scenele pariziene⁹⁸.

Dacă spiritele avansate ale vremii se arătau nemulțumite de preemiunea repertoriului străin, nu-i mai puțin adevărat că cel autohton era destul de anemic. Așa de exemplu cînd s-a făcut ceea ce istoriografii instituției numesc „adevărata inaugurare a teatrului de la Copou” n-a fost alt text la îndemină decît *Vicontele de Letorière*⁹⁹ de Bayard și Duma-noir, tradus de Negruzzi, la care s-a lipit, pentru a da o notă națională evenimentului, alegoria *Bătălia moldovenilor cu cavalerii teutoni la Marienburg*¹⁰⁰.

Înmulțirea spectacolelor și diversificarea repertoriului aveau să atragă după sine apariția criticii dramatice Aici s-au ilustrat cu deosebită vi-goare D. Gusti,¹⁰¹ Th. Codrescu, I. Gănescu,¹⁰² C. Bolliac,¹⁰³ G. Crețeanu,¹⁰⁴ și în special Kogălniceanu. În afara celui din urmă care înțelegea să facă cronică dramatică constructivă, restul aprecierilor sînt destul de plate, insistînd mai mult asupra jocului actorilor decît asupra structurii repertoriului. O notă aparte o dă o cronică nesemnată despre jocul lui M. Millo într-un spectacol omagial pentru Mihail Sturdza în care actorul era povățuit să se împotrivească „la tot ce este lingușire și servilism, adică mai moldovenește ciocoism”.¹⁰⁵

Cît de contradictorie și anevoie de descifrat este epoca regulamentară se oglindește poate cel mai bine în mișcarea teatrală. Spectacole de circ, panorame, curiozități se îmbină cu opere romantice de curînd jucate pe scenele europene; traduceri desfigurare se montează alături de un firav repertoriu național, supus și acela unei nemiloase cenzuri. Autoritatea centrală sprijină cu reticență teatrul, mai mult ca să fie în ton cu epoca, să nu i se reproșeze conservatismul excesiv. Va îngădui însă mai lesne vodevilul inofensiv și ușuratic franțuzesc sau melodrama lacrimogenă germană decît farsa românească cu aluzii mușcătoare la realitățile contemporane. De aici și puținele mijloace materiale pe care le va avea la dispoziție teatrul atît la București cît și la Iași. În fine, publicul vede fără îndoială în spectacol o școală a moravurilor dar lipsa de discernămint pe de o parte ca și stingăcia producției originale pe de alta îl îndreaptă către repertoriul boulevardier, care produce o emoție de suprafață. Totuși în această atmosferă puțin propice progresului unei instituții pentru a cărei strălucire trebuie să se întrunească un repertoriu valoros, actori de talent, un public receptiv și patronajul binevoitor al oficialităților, se fac unele încercări cu valoare de pionierat, se formează o tradiție ce se va îmbogăți în deceniile următoare.

- ¹ Vezi statistica lor la D. Berindei care pentru anii 1829—1847 găscște 47 de titluri (*Începuturile presei românești*, în vol. *Cultura națională*, p. 152).
- ² P. Cornea, *Originile romantismului românesc*, București, 1972, p. 442.
- ³ „Cantor de avis”, III, 1839—1840, p. 89—90.
- ⁴ XVIII, 1846, p. 2.
- ⁵ X, 1839, p. 185.
- ⁶ VI, 1842, p. 52.
- ⁷ Cu precizarea: „scrisă de un rus, filosof al naturii” (I, 1838, p. 5—7, 49—51. Vezi și în ed. Corneliiei Opreșan, București, 1970, p. 49—51, 93—95 (fasc).
- ⁸ *Domniile*, p. 254.
- ⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 12.
- ¹⁰ I, p. 375.
- ¹¹ Programul din 30 ianuarie 1840.
- ¹² Maria Platon, „*Dacia literară*”, *destinul unei reviste. Viața unei epoci literare*, Iași, 1974, p. 212.
- ¹³ N. Cartoian, *Soarta unei reviste literare în 1844: Propășirea*, în „Convorbiri literare”, XLI, 1907, nr. 2, p. 1205.
- ¹⁴ Mihail Kogălniceanu, *Discurs de recepție la Academia Română*, București 1985, p. 21—22.
- ¹⁵ *Istoria românilor*, IX, p. 99.
- ¹⁶ XIX, 1847, p. 223.
- ¹⁷ Vezi conținutul integral al periodicelor apărute pînă în 1850 în *Bibliografia analitică a periodicelor românești, 1790—1850*, trei părți, București, 1966, întocmită de N. Lupu, O. Papadima și N. Camariano.
- ¹⁸ Vezi Georgeta Răduică și N. Răduică, *Calendare și almanahuri românești, 1731—1918*, București, 1981.
- Presă, deopotrivă cu cărțile, se tipăreau la Eliade, Asaki, Waldbaum, Carcalechi, Ruof, C. Pencovici, C. A. Rosetti și E. Winterhalder. La un moment dat teasurile au fost aduse prin firma Firmin Didot din Paris („*Analele parlamentare*”, IX₁, p. 362).
- ¹⁹ Citat de P. Cornea, *op. cit.*, p. 257.
- ²⁰ Vezi totuși D. Berindei, *Préludes de la révolution roumaine de 1848. Les sociétés secrètes*, în „*Revue roumaine d'histoire*”, XVII, 1978, nr. 3, p. 434.
- ²¹ *Echilibrul între antiteze*, București, 1916, p. 137.
- ²² Vezi articolul programatic al lui Eliade, *Societatea Filarmonică*, în „*Curierul românesc*”, V, 1834, p. 281—283.
- ²³ O cronică în „*Albina românească*”, VII, 1835, p. 99.
- ²⁴ Alături de opera italiană „trupa națională” montase și vodevilul românesc *Cina între prieteni*.
- ²⁵ După Bolliac s-ar fi tradus în 2 ani 190 de piese (cf. P. Cornea, *op. cit.*, p. 438).
- ²⁶ Cf. C. Ollănescu, *Societatea filarmonică*, în „*Revista de literatură și artă română*”, III, 1878, nr. 1—3, p. 16.
- ²⁷ 1836, p. 94—96.
- ²⁸ 1836, p. 105.
- ²⁹ 1836, nr. 2, p. 18.
- ³⁰ I.C. Filitti, *Domniile*, p. 112—113.
- ³¹ *Ibidem*, p. 250. Că Tavernier, alături de C. Bolliac, Gr. Alexandrescu, I. Voineascu II și T. Diamant ar fi creiat un nucleu avînd intenții politice manifeste pare neîndoielnic (cf. Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională, 1834—1849*, București, 1967, p. 23).
- ³² I.C. Filitti, *op. cit.*, p. 251.
- ³³ Statuttele ei în *Anul revoluționar 1848*, I, p. 11.
- ³⁴ Citat de I.C. Filitti, *op. cit.*, p. 250.
- ³⁵ *Ibidem*, p. 149.
- ³⁶ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 23, nota 3.
- ³⁷ *Ibidem*, p. 233, anexa nr. 13.
- ³⁸ *Ibidem*, p. 25—26.
- ³⁹ *Ibidem*, p. 50.
- ⁴⁰ Statuttele ei în *Anul revoluționar 1848*, I, p. 44—49.
- ⁴¹ Reprodus de Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 56.
- ⁴² Cf. D. Mănuță, art. din *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, 1979, sub voce.
- ⁴³ Cf. V. Maciu, *Un centre révolutionnaire roumain dans les années 1845—1848: la société des étudiants roumains à Paris*, în „*Nouvelles études d'histoire*”, III, 1965, p. 251.
- ⁴⁴ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 58.

⁴⁵ *Din arhiva Dimitrie Brătianu*, publicată de A. Cretzianu, I, București, I, 1393, p. 132—133.

⁴⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, XVIII, p. 37.

⁴⁷ „Albina românească”, V—VI, 1833—1834, nr. 15, p. 63—64.

⁴⁸ Ibidem, p. 153.

⁴⁹ Ibidem, VIII, 1837, p. 39.

⁵⁰ I. C. Filitti, *Domniile*, p. 616.

⁵¹ „Albina românească”, V—VI, 1833—1834, p. 84.

⁵² Ibidem, p. 50.

⁵³ Ibidem, VII, 1835, p. 70.

⁵⁴ „Cantor de avis”, IV, 1840, p. 395, 428.

⁵⁵ „Vestitorul românesc”, X, 1846, p. 50.

⁵⁶ „Albina românească”, XIX, 1847, p. 340.

⁵⁷ „Bukarester Deutsche Zeitung”, II, 1846, p. 92.

⁵⁸ „Cantor de avis”, V, 1841, p. 102.

⁵⁹ „Albina românească”, XII, 1841, p. 392.

⁶⁰ „Vestitorul românesc”, XII, 1848, p. 144.

⁶¹ Ibidem, p. 132, 140.

⁶² „Zimbrul”, I, 1850, p. 48.

⁶³ Vezi în „Curierul românesc”, XV, 1843, p. 61, o relatare a spectacolului omagial pentru Gh. Bibescu: *Trecutul, prezentul și viitorul*.

⁶⁴ Cronică despre fragmentul din *Sermiramida* de Rossini și *Les précieuses ridicules* de Molière reprezentate cu ocazia trecerii prin București a lui Reșid bei, ambasadorul Turciei la Paris („Buletin. Gazetă administrativă”, IV, 1835, p. 105).

⁶⁵ Vodevilul *Morârița de la Marville*, pentru ziua onomastică a țarului („Albina românească”, XX, 1848, p. 392).

⁶⁶ „Curierul românesc”, I, 1829—1830, p. 347—348.

⁶⁷ P. Eliade, *op. cit.*, II, p. 313. Cf. și „Muzeul național”, I, 1836—1837, nr. 52, p. 13.

⁶⁸ „Curierul românesc”, VIII, 1837, p. 157—158.

⁶⁹ „Albina românească”, XI, 1840, p. 351—352.

⁷⁰ Ibidem, p. 317.

⁷¹ P. Eliade, *op. cit.*, II, p. 314.

⁷² „Albina românească”, XI, 1840, p. 48.

⁷³ Ibidem, XII, 1841, p. 64.

⁷⁴ I. Massoff, *op. cit.*, p. 159.

⁷⁵ Iosif Vulcan scria în „Familia” din 1872 că „atunci s-a pus temelia marelui edificiu al civilizațiunii naționale” (*ibidem*, p. 167).

⁷⁶ „Curierul românesc”, VIII, 1837, p. 188, 199.

⁷⁷ I. C. Filitti, *Domniile*, p. 251.

⁷⁸ I. Massoff, *op. cit.*, p. 203.

⁷⁹ Cronică în „Curierul românesc”, XVIII, 1845, p. 220.

⁸⁰ Ibidem, XVIII, 1846, p. 107—108.

⁸¹ Inițial piesa se numise *Comoedia vremii*, cum aminteam mai sus. E o satiră în maniera lui Molière a prețiozității celor ce se vor în pas cu moda cu orice preț. Titlul nou l-a dat Eliade.

⁸² Tipărită în 1847 de C.A. Rosetti la București. Vezi cronică lui G. I. Vernescu, în „Curierul românesc”, XVIII, 1846, p. 345.

⁸³ Cf. cronică lui P. Theullescu, *ibidem*, p. 357.

⁸⁴ Comentată în „Albina românească”, V—VI, 1833—1834, nr. 36, p. 139.

⁸⁵ „Albina românească”, VIII, 1837, p. 55.

⁸⁶ După spectacol post. G. Pruncu a oferit un ceas actorului G. Călimănescu pentru interpretarea deosebită („Albina românească”, VIII, 1837, p. 85). Asemenea gesturi sînt frecvente în epocă trăind o anumită inocență în receptarea spectacolului. În 1849 piesa s-a reluat sub direcția lui M. Millo (*ibidem*, XXI, 1849, p. 348).

⁸⁷ „Gazeta teatrului național”, 1836, p. 106.

⁸⁸ „Albina românească”, VIII, 1837, p. 153; B. P. Hașdeu citat de I. Massoff, *op. cit.*, p. 230.

⁸⁹ Piesa s-a jucat și de o trupă franceză la București („Cantor de avis”, I, 1837—1838, p. 154).

⁹⁰ „Dacia literară”, I, 1840, p. 115.

⁹¹ Ibidem, p. 303—304.

⁹² Publicată în 1840. Jucată la 14 decembrie același an.

⁹³ Localizare după Dumanoir și Brunswiek, *Deux femmes contre un homme*, Paris, 1834.

⁹⁴ Localizare a piesei *La Sapho de Quimpercoventin*, de Th. Leclerc.

⁹⁵ Fl. Faifer, *Dicționarul literaturii*, deja citat, sub voce.

- ⁹⁶ Ca și în cazul precedent, textul s-a pierdut. Vezi polemica D. Gusti — A. Russo în „Albina românească”, XVIII, 1846, p. 49 și urm.
- ⁹⁷ „Buletin. Foaie oficială”, XV, 1847, p. 87—88.
- ⁹⁸ „Albina românească”, XVIII, 1846, p. 384.
- ⁹⁹ Ibidem, XIX, 1847, p. 36.
- ¹⁰⁰ Ibidem, p. 41.
- ¹⁰¹ Ibidem, XVII, 1845, p. 337, 351—354, 372—378; XVIII, 1846, p. 13, 14, 48.
- ¹⁰² „Curierul românesc”, XIX, 1847, p. 126—128, 136.
- ¹⁰³ „Curiosul”, 1836—1837, p. 34, 76, 77; „Curierul românesc”, XVII, 1845, p. 353—354, 368.
- ¹⁰⁴ Ibidem, XIX, 1847, p. 132, 164, 186.
- ¹⁰⁵ „Bucovina”, I, 1848, p. 55.

L'ESPRIT PUBLIC À L'ÉPOQUE DU RÈGLEMENT ORGANIQUE (II)

!Résumé

À l'époque du Règlement Organique le progrès se signale, entre autres, par la parution d'un nombre considérable de périodiques de facture différente. C'est là une presse intéressante qui d'une part s'applique à moderniser la langue en y éloignant les archaïsmes et d'autre part s'efforce à offrir au public des matériels aussi variés que possible allant des nouvelles de l'étranger aux traductions de textes romantique, des conseils pratiques aux cotations boursières dans certaines capitales européennes. Malgré une diversité apparente ces publications ont ceci en commun qu'elles s'adressent au peuple roumain tout entier contribuant par là de manière décisive à cimenter l'unité nationale.

La manifestation la plus éclatante de l'esprit public reste la création et le fonctionnement des diverses sociétés. Dans presque tous les cas il s'agit de buts culturels bien que secrètement elles entretiennent un ferment de révolte contre le système politique qui soubissait encore l'emprise de la puissance protectrice. Les sociétés restent une excellente école pour ceux dont la personnalité allait s'épanouir au moment de la Révolution.

Par la faveur dont il jouissait auprès du public, le théâtre remplit brillamment sa fonction éducative. La dramaturgie universelle, les localisations, les adaptations et surtout la production originale raffinent la société roumaine, la rendent familière des valeurs de la littérature européenne tout en l'obligeant à réfléchir sur sa propre condition sociale. C'est ainsi que se cristalliserait un consensus de la majorité des membres de la société qui feront leurs preuves lors du grand soulèvement contre l'autorité centrale qui fut la Révolution de 1848.

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE

NOSTALGIE DUPĂ UN IMPERIU DE TRISTA AMINTIRE : MONARHIA AUSTRO-UNGARĂ

Între problemele istoriei poporului român, tendențios prezentate în „*Istoria Transilvaniei*”, lucrare recent apărută la Budapesta, se numără — așa cum s-a arătat în paginile acestei reviste — și consecințele instaurării în anul 1867 a regimului dualist austro-ungar.

În perioada 1867—1918, Transilvania a fost privată de statutul ei de autonomie și înglobată administrativ Ungariei. Această perioadă a însemnat agravarea fără precedent a regimului de discriminare și asuprire națională față de românii transilvăneni, supuși unei brutale politici de deznaționalizare. Lupta de emancipare și unitate națională a românilor transilvăneni s-a intensificat, în acest răstimp, și, grație efortului conjugat al românilor de o parte și de alta a Carpaților, ea a fost încununată prin unirea, la 1 decembrie 1918, a Transilvaniei cu România, desăvârșindu-se astfel procesul de făurire a statului național unitar român.

De la început surprinde definiția dată de autori dualismului austro-ungar: „*Compromisul din 1867 impus de sus a încheiat într-o manieră conservatoare revoluția din 1848 atât spre exterior, în privința relațiilor cu Austria, cât și spre interior, pe planul raporturilor cu masele largi, și a transformat imperiul habsburgic într-o monarhie constituțională «bicefală»*”¹. Pentru a judeca această voit incompletă și inexactă „definiție” este necesară o succintă evocare a împrejurărilor realizării „compromisului” din 1867, prin care s-a creat dualismul austro-ungar.

Marele seism revoluționar din anii 1848—1849 a zguduit edificiul — și altminteri — subred al imperiului multinațional austriac; încercările repetate ale Curții din Viena de a găsi o formulă politică pentru a asigura supraviețuirea imperiului au eșuat succesiv. Nici absolutismul, nici regimul liberal nu au dat rezultate. Înfrișgerea Austriei în războiul cu Prusia (1866) a înăsprit criza traversată de imperiul austriac. Curtea din Viena a încercat ieșirea printr-o nouă formulă politică: alianța dintre clasele conducătoare — moșierimea și burghezia — austriace și ungare, alianță cunoscută sub numele de „compromisul” sau „acordul” din 17 februarie 1867, în urma căruia imperiul austriac și schimba numele în Austro-Ungaria, cele două părți ale dublei monarhii fiind separate de riul Leithe (în Cisleitania intrau Austria, Boemia, Moravia, Silezia, Goriția, Dalmația, Galiția, Bucovina etc.; în Transleitania intrau Ungaria, Transilvania, Banatul, Croația, Slavonia, Voivodina etc.). Francisc Iosif devine împărat al Austriei și rege al Ungariei; fiecare dintre cele două părți era condusă de un guvern propriu, la Viena funcționând pentru întreaga dublă monarhie Ministerele de finanțe, de război și de externe. Acoperirea cheltuielilor comune se făcea în proporție de 70% de către Austria și 30% de către Ungaria². „Compromisul” din 1867 a instaurat în Austro-Ungaria, incontestabil, o structură politică conservatoare, chiar dacă prin constituția promulgată la 21 decembrie 1867 au fost admise unele libertăți burgheze. Dualismul austro-ungar a fost o tentativă de a salva de la prăbușire acea „temniță a popoarelor” care era imperiul habsburgic.

Pentru Transilvania, noul regim a însemnat abolirea autonomiei sale politico-administrative, de vechime multiseculară, și încorporarea la Ungaria, prin legea XLIII, votată de Dieta ungară ignorând opoziția populației care constituia majoritatea provinciei — românii. Așa cum vom arăta, încorporarea Transilvaniei la Ungaria avea drept scop să consolideze în această provincie puterea moșierimii și burgheziei maghiare, care constituiau o infimă minoritate, prin sprijinul direct al moșierimii și burgheziei din Ungaria, în care fusese acum inclusă Transilvania. Acordul din 1867 a fost încercarea de a stăvili afirmarea tot mai viguroasă a poporului român și naționalităților asuprite din Austro-Ungaria.

Din această realitate istorică, autorii „*Istoriei Transilvaniei*” nu au „reținut” decât „*încheierea conservatoare a revoluției din 1848*”¹! Stranie alăturare de termeni — ca și cum ar putea exista un revoluționarism conservator sau invers — cu rostul de a masca reacționarismul dualismului austro-ungar, de a-i înfrumuseța chipul hidos de opresor al popoarelor. Singura legătură pe care autorii o pot face între revoluția de la 1848 și „dualismul austro-ungar” este că: „*Odată cu compromisul (din 1867 — n.n.) ia sfârșit și statutul de teritoriu separat de trei secole al Transilvaniei*” și că „*Unul dintre principiile de bază ale compromisului [...] a fost tocmai reinstaurarea pe deplin a unui (Transilvaniei cu Ungaria — n.n.) acceptată în*

1848”³ Realizarea acestui obiectiv al claselor stăpînitoare din Austria și Ungaria — abolirea statutului de autonomie al Transilvaniei — îi face pe autori să „uite” toate aspectele întinsecate ale dublei monarhii, să „uite” că uniunea din 1848 nu a fost acceptată de românii transilvăneni. Orbiți de acest rezultat al dualismului — încorporarea forțată a Transilvaniei la Ungaria — autorii nu au mai văzut sau nu au mai vrut să vadă ceea ce au știut contemporanii și au spus-o apoi alți istorici. După o formulă pe cît de potrivită pe atît de plastică din epocă, dualismul austro-ungar a fost *unio duarum nationum contra plures* (uniunea celor două națiuni împotriva celor multe). El a fost condamnat în chipul cel mai răspicat de toți cei care i-au analizat obiectiv caracterul și conținutul. Astfel, încă din 1883, socialiștii români considerau Austro-Ungaria „un stat intrat în descompozițiune (ce) nu poate dura mult timp, cu toate veleitățile sale care nu pot fi decît convulsii de muribund, ultimele licăriri ale unei lampe aproape de a se stinge”⁴, iar cinci ani mai tîrziu, Friedrich Engels, relevînd relația dintre țarism și monarhia austro-ungară, scria: „Dacă mîine despotismul din Petersburg ar cădea, poimîine n-ar mai fi în Europa nici o Austro-Ungarie”⁵.

Referindu-se la compromisul de la 1867 și modul cum el s-a înfăptuit, istoricul Robert Kann aprecia că acesta a fost: „unul dintre cele mai deplorabile capitole din istoria politicii naționalităților din monarhie”⁶.

Este indiscutabil că *principala* mobil al compromisului pentru partea ungară — mobil pe care nici măcar nu-l amintesc autorii — a constat în faptul că au primit „mîna liberă” împotriva naționalităților care fuseseră înglobate în partea de est de Leithe în monarhie. Cu deplin temei afirma istoricul francez Louis Léger în a sa „Istorie a Austro-Ungariei” că „nobilii unguri cu egoismul lor obișnuit nu se gîndiseră decît la propriile lor interese; . . . ei au profitat de victoria lor pentru a face să apese o grea dominație asupra românilor, sîrbilor și slovacilor”⁷.

Ideea o găsim răspicat exprimată și la cunoscutul istoric ungar Hanák Péter în cartea sa, „Ungaria în Monarhie”, că: „cea mai caracteristică trăsătură a dualismului a constituit-o sistemul special de aspirare națională, împărțirea dominației asupra națiunilor între clasele dominante austro-germane și ungare”⁸.

În „Istoria Transilvaniei”, în locul unei analize profunde a consecințelor negative ale dualismului pentru români — ca de altminteri și pentru celelalte naționalități asuprite din monarhia dualistă — autorii repropoază românilor de a nu fi știut „preții cadoul istoric” oferit de noua formulă politico-administrativă: abolirea autonomiei Transilvaniei. Cinismul autorilor îi apropie de propagatorii — de fapt vechii propagatori — ai politicii de dezbinare și oprimare națională. Raționamentul lor, pe cît de fals pe atît de nociv, este următorul: „Pînă nu demult, autonomia Transilvaniei părea pentru un timp previzibil asigurată, iar dacă românii aveau presimțiri sumbre, ei sperau că vor cîștiga treptat și o preponderență politică în *Marele Principat* (al Transilvaniei — n.n.). Uniunea (austro-ungară — n.n.) i-a lipsit însă de bastionul pe care și-l revendicau și chiar din cauza loviturii suferite nu puteau prețui deocamdată cadoul istoric dat în schimb: constituționalismul precum și uniunea românilor din Transilvania cu cei din Ungaria, aducerea lor într-o singură tabără”⁹.

În realitate, acest „cadou istoric” a fost un „cadou otrăvit” noul regim dînd cercurilor conducătoare de la Budapesta posibilitatea de a dezlănțui o virulentă campanie de maghiarizare a românilor transilvăneni — ca și a celorlalte naționalități asuprite — supuși unui regim de umilințe, prigoniri și opresiuni care au provocat protestele opiniei publice internaționale.

Autorii „Istoriei Transilvaniei” pretind în chip făcărnic că dualismul a făcut posibilă „uniunea românilor din Transilvania cu cei din Ungaria”, dar „uită” să spună că, de fapt, și unii și alții au fost supuși aceluiași regim de discriminare și asuprire națională, că, în ceea ce privește Transilvania, formula dualistă a urmărit să-i transforme pe români — care, recunosc și autorii de la Budapesta, formau *majoritatea* populației transilvane (numai că în lucrare caracterul majoritar al românilor este prezentat, în totală contradicție cu realitatea istorică, ca un fenomen relativ recent, adică din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea) — într-o *minoritate*, a regatului „unitar” ungar; uită, de asemenea, să releve că, în ceea ce privește unitatea românilor, aceștia au fost călăuziți de ideea clar și succint exprimată de participanții la Adunarea de la Blaj din 1848: „Noi vrem să ne unim cu Țara”, adică de ideea unirii cu frații de peste Carpați. Ceea ce autorii „Istoriei Transilvaniei” prezintă a fost un efect „salutar” al dualismului austro-ungar — unitatea românilor „într-o singură tabără” în frontierele regatului ungar — a constituit o măsură cu deosebit de grave urmări în direcția facilitării deznaționalizării lor. Este ceea ce a relevat, între alții, prestigiosul istoric britanic R. W. Seton-Watson: „Atît timp cît Transilvania a rămas o unitate, românii din interiorul ei, deși lipsiți de drepturile lor, au format majoritatea absolută a populației și aveau certitudinea rezonabilă de a se afirma în viitor. Încorporarea la Ungaria i-a redus, chiar dacă i-a unit cu frații lor din comitatele de margine, la o minoritate neputincioasă, ce cuprinde doar 15 la sută din totalul teritoriilor Sfintei Coroane (este vorba de simbolul regalității ungare medievale — n.n.). Viața unei unități mai mici avea să se contopească în istoria, mai largă, a Ungariei, și nu exista nici o șansă de redresare, așa cum o altă națiune privilegiată, sașii, aveau să o afle în curînd pe pielea lor”¹⁰.

Cît privește cealaltă componentă a „zadoului istoric” oferit românilor — *constituționalismul* — ea a fost formulată de autori, evident fără nici o acoperire, pentru a încerca să acrediteze ideea, total falsă, că de-a lungul celor cinci decenii de viațuire a dualismului, Transilvania, deci și românii, ar fi beneficiat, chipurile, de o guvernare constituțională. Așadar cu cteva trăsături de condei, autori dau calificativul de *constituționale* tuturor legilor de maghiarizare forțată, tuturor acțiunilor de prigonire și asupra o naționalităților, tuturor măsurilor de limitare și intruziune a manifestării lor pe plan cultural, de îngrădire și împiedicare a propășirii lor economice, de prigonire, arestare și întemnițare a reprezentanților lor pe motiv că cele afirmate verbal sau exprimate în presă „lezează” interesele „statului național unitar ungar”. Dar simplul fapt că într-un regim legile sînt votate de parlament nu-i suficient pentru a-l declara constituțional, ba chiar liberal, așa cum apreciază autorii. Un istoric cînd se pronunță asupra unui regim nu poate să facă abstracție de conținutul legilor pe care acesta le-a promulgat și de modul în care le-a aplicat.

Este un fapt notoriu că la baza întregii politici față de naționalități a stat faimoasa „Lege pentru egala îndreptățire a naționalităților” (Legea XLIV din 1868), lege care de la început n-a fost acceptată de nici una dintre naționalități. Și aceasta datorită faptului că tocmai această lege, lansată cu surle și trîmbițe ca fiind menită „să asigure egala îndreptățire a naționalităților” statua, dădea putere de lege aceluia concept de un naționalism șovin extrem privind „națiunea politică unitară ungară”, concept care s-a materializat în cea mai cruntă politică de asupraire națională, de maghiarizare forțată, de reprimare fără îndurare a tot ce nu era maghiar, a tot ce era suspectat că într-un fel sau altul se opune hegemoniei ungare.

De altfel, însuși titlul legii fusese astfel formulat încît să amăgească, să inducă în eroare, pentru că ea nu a urmărit „egala îndreptățire a naționalităților”, ci, așa cum scria Zenovie Păclișanu în cartea sa, „Politica minoritară a guvernelor ungurești”, „egala neîndreptățire a acelorora sau, mai bine zis, egala desființare a lor”¹¹. Încă în momentul cînd adoptarea legii se afla în dezbatere, deputatul român Iosif Hodoșiu a declarat în parlamentul de la Budapesta că ea „lezează libertatea națională și egalitatea în drepturi, deoarece se crează o națiune oficială, adică o așa-numită națiune de stat, cea ungară și pe celelalte națiuni nu le ia în considerare, ca și cum acestea n-ar exista nici din punct de vedere istoric, nici conform legii, nici juridic, nici faptic, deși ieri, deputatul nostru Dobránszky Adolf a arătat foarte bine că ele există și istoric și din punctul de vedere al legii. Că ele există într-adevăr vă puteți convinge: priviți în jur, prin patrie, domnii mei! Din punct de vedere lingvistic și național, Ungaria n-a fost niciodată un stat specific ungar”¹².

Pînă și autorii „Istoriei Transilvaniei” se văd siliți să se abțină de a defini legea ca o măsură reală de „egală îndreptățire a naționalităților” și cu deprinderea lor cunoscută de a se exprima cît mai eufemistic și mai eliptic spun: „... cu scopul de a liniști popoarele nemaghiare (subl. ns.) s-a elaborat o lege separată « cu tema egalității în drepturi a naționalităților », care atunci și mai tirziu a avut o mare importanță politică și ideologică”¹³. Firește, autorii n-au curajul să spună că scopul principal al legii a constat în decretarea hegemoniei națiunii ungare, în virtutea căreia s-a inițiat și justificat încălcarea tuturor drepturilor naționalităților, s-au declanșat toate măsurile opresive. Ei nu se sfiesc să declare că „Legea naționalităților (Legea XLIV din 1868) este, în ciuda restricțiilor, o creație fundamental liberală. A asigurat folosirea vastă a limbilor nemaghiare (subl. ns.). Fiecare cetățean și-a putut înainta memoriile în limba sa maternă în comună, județ, autorităților acestuia și către guvern și răspunsul la acestea trebuia să-l primească tot în limba maternă. A creat posibilități similare în comune pentru folosirea limbii liber alese în administrație. Au putut folosi limba maternă fără restricții cultele, oficialitățile clericale și instituțiile susținute de acestea. Astfel comunele, cultele și indivizii au ales ei înșiși limba de predare în școlile lor, pe de altă parte legea a impus parțial statului grija pentru învățămîntul mediu în limba naționalităților... Nu se poate afirma că legea nu a asigurat drepturi colective naționalităților (subl. ns.) deși s-a bazat în primul rînd pe libertatea individuală și culturală...”¹⁴.

Nu ne putem în nici un chip explica cum au putut emite autorii asemenea enormități. Nici măcar nu se mulțumesc să spună că legea în cauză a înscris ori că a prevăzut unele drepturi, ci declară sus și tare că le-a asigurat. Și încep cu „asigurarea folosirii vaste a limbilor nemaghiare”.

Oare au uitat ei că legea, chiar în alineatul al doilea al preambulului, precizează că uzul limbilor naționalităților este admisibil doar în limitele îngădnite de „unitatea statului și întrucît e necesar pentru posibilitatea practică a guvernării și administrației și pentru distribuirea promptă a justiției”¹⁵. Referindu-se la dispozițiile acestui alineat, cunoscutul filosof austriac L. Gumplovicz, departe de a le considera „liberale”, scrie că ele „ne silesc să recunoaștem că egalitatea în drepturi (subl. ns.) îngrădită de atîtea clauze nu este decît un cuvînt gol, lipsit de sens și că în realitate legea ar putea fi mai cu dreptate numită « lege de opresiune »”¹⁶. Oare au uitat autorii că una din principalele direcții ale maghiarizării, ale formării himericului stat național a fost din prima zi și pînă în clipa prăbusirii Ungariei dualiste limitarea pînă la excludere a folosirii limbilor nemaghiare și a culturii lor, care începeau în atingere cu statul,

Îndeosebi în administrație și justiție, mergînd pînă la schimbarea prin lege a denumirilor „geografice și prin cele mai diverse presiuni economice, morale și administrative a numelor cetățenilor?

Să nu fi răsfroiat ei măcar nomenclatorul maghiarizării numelor de persoane, de locuri și localități, elaborat în 1893 de Academia Ungară? Ori broșura redactată de președintele Asociației culturale pentru maghiarizarea numelor, Telkes Sándor și difuzată la începutul anului 1898 de Ministerul de Interne ungar purtînd titlul „*Cum să ne maghiarizăm numele?*”? Să nu știe ei că numeroasele legi privind învățămîntul, culminînd cu cele de tristă memorie ale lui Apponyi, vehement condamnate inclusiv de opinia publică europeană, nu urmăreau alt țel decît rupearea copiilor naționalităților, încă dîn grădinițe, de limba lor maternă și forțarea lor să-și însușească limba maghiară, sacrificînd în acest scop asimilarea oricăror alte cunoștințe culturale și științifice prin reducerea continuă a școlilor cu predarea în limba maternă, prin obligativitatea folosirii majorității orelor din programul lor școlar, însușirii limbii maghiare?

Este adevărat că articolul 17 al legii impunea statului datoria ca în școlile de stat din regiunile locuite de naționalități să introducă limba naționalității respective ca limbă de predare. Dar nici un guvern ungar din cite s-au perindat de-a lungul celor cinci decenii nu a respectat această dispoziție. În Transilvania din perioada dualismului nu a existat o școală de stat, de nici un grad și de nici o categorie — nici primară, nici secundară — care să aibă ca limbă de predare româna.

Cu brutalitate a fost îngrădit accesul românilor în aparatul de stat, în administrație și justiție.

Referindu-se la felul intolerabil în care funcționa justiția în Transilvania, revista londoneză „Contemporary Review” din decembrie 1914 arată că practic „*Joși funcționarii superiori și judecătorii numiți în județele românești sînt unguri. Avocații sînt unguri... iar jurații sînt aleși din rîndul populației maghiare. În consecință, bieții români sînt judecați într-o limbă străină, de un judecător străin, în fața căruia trebuie să pledeze printr-un avocat străin, iar verdictul este dat într-o limbă străină de jurați străini... În consecință, cetățeanul român nu poate discuta liber cu funcționarii din propria lui țară care au fost numiți cu scopul de a-i proteja interesele și ale căror salarii le plătește el însuși*”¹⁷.

O situație similară a fost și în ceea ce privește „asigurarea prin lege” a drepturilor românilor în domeniul culturii. Autorii declară cu emfază că „*Una dintre cele mai importante dispoziții (ale legii privind naționalitățile — n.n.) prevede că în vederea înființării unor asociații sau societăți menite să servească dezvoltarea limbilor, artei, științei... cetățenii „se pot asocia”, ei „pot aduna fonduri bănești, pe care, sub control guvernamental, le pot folosi potrivit intereselor lor naționale legitime*”¹⁸. Din nou sintem siliți, din respect față de adevăr, să amintim cîteva fapte pe care autorii le vor uita. Printr-un șir de dispoziții și măsuri au fost interzise tot mai frecvent intrările cu caracter social și cultural, puse în afara legii, ca periculoase, deoarece urmăreau menținerea și dezvoltarea conștiinței naționale românești. Sînt elocvente încercarea de dizolvare a ASTREI, considerată „cel mai periculos element din punctul de vedere al politicii de stat ungare”; confiscarea de cărți și diverse publicații scrise în limba română și înfățișînd istoria românilor; urmărirea persoanelor cărora le erau expediate etc. Bine documentat asupra stărilor de fapt, ministrul Belgiei la Viena, Borchgrave, într-un raport din 19 noiembrie 1892 adresat ministrului său de externe, scria: „*Românilor nu li se face mai puțin nedreptate nici în problema culturii și a instruirii publice. Miniștrii Trefort și Csáky au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a stăvilă progresul culturii române, fie cu ajutorul legilor, fie prin decizii...*”¹⁹.

În aceeași direcție se desfășura activitatea de maghiarizare, de limitare și eliminare a culturii românești, desfășurată cu un zel furibund de Asociațiile de Cultură Maghiară din Părțile Ardelen (EMKE) inițiate și îndrumate de către stat.

Pe deplin îndreptățit a protestat ziarul „Lupta” în numele tuturor românilor împotriva acestui șir de samavolnicii, arătînd că „*Statul prin legi sprijinite de putere, iară Societatea maghiară prin legi neîmpiedicate de lege, au pornit războiul în contra culturii noastre, cerîndu-ne necondiționată supunere... vor în numele culturii să ne nimicească toată cultura noastră, pentru că în așa chip să ne poată mai ușor răpi naționalitatea*”²⁰.

Cu deosebită asprime și brutalitate a fost prigonită presa, autoritățile ungare dezlănțuind față de ziaristi o persecuție nemiloasă. Printr-un șir de reglementări, guvernul de la Budapesta a investit procurorii cu prerogative discreționare în ceea ce privește urmărirea presei românești cu scopul de a reprima cu promptitudine și duritate exprimarea oricărei idei, opinii sau aprecieri care puteau fi bănuite că ating bazele statului ungar „unațional”. Mărturie stau numeroasele procese pentru „delicte de presă”, anii de temniță la care au fost condamnați zeci și zeci de publiciști români.

Doar între anii 1884—1894 în procesele de presă au fost implicați 161 de acuzați dintre care 107 au fost condamnați la 59 de ani de închisoare și la amenzi de 11840 florini, iar în perioada aprilie 1906 — august 1908, 226 militanți politici și publiciști români au compărut în fața completelor de judecată și au fost condamnați la peste 124 de ani de închisoare, iar amenziile au fost de aproape 200000 coroane de aur²¹.

Din zugrăvirea oricît de sumară a crudului destin al românilor din Transilvania în perioada dualismului nu poate lipsi referința la comportarea ofensivă, disprețuitoare a întregului aparat de

stat, șicanările și brutalitățile care nu o dată au mers pînă la crimă, ale jandarmilor care terorizau satele românești. Cu îndreptățite sentimente de amărăciune și indignare a arătat deputatul român Teodor Mihali în ședința Parlamentului din 20.XI.1911: „Din partea autorităților administrative au loc zilnic persecuții . . . au avut loc multe ciocniri, multe frecusuri între populația pașnică și jandarmierie. Omul se miră cu adevărat, cum este posibil ca jandarmieria să tulbure pur și simplu populația pașnică . . . care poartă însemne proprii portului național, pe care le-au purtat dintotdeauna ca un obicei străvechi și la purtarea cărora au și dreptul; din această cauză de multe ori au avut loc ciocniri cu urmările cele mai dezastruoase”²².

Deosebit de semnificativ pentru abuzurile, brutalitățile și presiunile care însoțeau întreaga viață politică din Ungaria din perioada dualistă este modul în care se desfășurau alegerile parlamentare. Așa cum arată istoricul George Goldberg, într-una din lucrările sale, „Alegerile erau astfel supravegheate încît să asigure obținerea rezultatului dorit. Alegerile din 1910, de pildă, au fost supravegheate de 194 batalioane de infanterie și 114 escadroane de cavalerie”²³.

Referindu-se la aceleași alegeri parlamentare, reputatul istoric R. W. Seton-Watson sublinia în cunoscuta sa lucrare *Corupție și reformă în Ungaria*, tipărită la Londra în 1911: „Trupele au fost angajate în 380 de circumscripții electorale din cele 413 cite sînt în Ungaria; ca răspuns la critica adusă unei astfel de proceduri, guvernul ungar a publicat la 15 iunie (1910) o declarație oficială în care se spune că răstălmăcirile presei asupra numărului de trupe folosite au fost din cale afară de exagerate, declarîndu-se în același timp că s-au folosit «numai» 194 batalioane de infanterie și 114 escadroane de cavalerie”. „Cu alle cuvinte—remarca istoricul britanic— guvernul a recunoscut un număr care este virtual echivalent cu o mobilizare parțială a armatei comune. Atunci cînd este nevoie de peste 173 000 soldați ca să mențină ordinea în ziua alegerii, putem presupune cu toată siguranța că se întîmplă ceva neobișnuit”²⁴.

În asemenea condiții nu este de mirare că alegerile din 1910, după cum preciza același istoric, „au avut 12 victime, inclusiv cei 5 țărani români omoriți de jandarmi în satul Mărgineni”²⁵. În acest fel, după alegerile din 1910, arăta istoricul George Goldberg, nobilimea maghiară „a mers pînă într-acolo încît s-a autodeclarat majoritară în Ungaria pe baza unor cifre atît de fanteziste, încît ministrul învîșămintului l-a felicitat pe statisticianul șef pentru modul în care a aranjat cifrele”²⁶.

Peste toate acestea, autorii „Istoriei Transilvaniei” trec cu o condamnabilă ușurință. Ei nu se opresc asupra lor, deoarece sînt în flagrantă opoziție cu șabloanele lor prestabilite: în perioada dualistă legiuirile au fost liberale, iar ocîrmuirea constituțională! Totuși, își iau o marjă de siguranță. Ei recunosc că în unele perioade, sub guvernarea unor prim-miniștri s-a forțat nota.

Astfel, ei „admit” că odată „cu dispariția marilor liberali din generația pașoptistă a devenit dominantă orientarea care a negat individualitatea aparate a naționalităților și, invocînd interesele întregii țări, a ales calea alunecoasă a limitării libertăților”²⁷. După cum se vede, autorii se cramponează să „absolve” dualismul chiar atunci cînd acceptă să-i arate unele lipsuri. Deci în prima perioadă, asupra guvernării și-au pus pecetea „marii liberali”, abia apoi cei care au urmat „au ales” — nu maghiarizarea forțată, nu oprimarea brutală a naționalităților, nu deznaționalizarea lor — ci „calea alunecoasă a limitării libertăților”. Singurul despre care autorii consideră inițial că a mers cam departe pe această „cale alunecoasă” este baronul Bánffy Dezső. În legătură cu numirea lui în 1895, ca prim-ministru, autorii consemnează: „Bánffy a ajuns la concluzia că, fără a leza politica de înțelegere cu Viena, cu dinastia, într-o perfectă înțelegere cu Austria toate forțele trebuie concentrate împotriva naționalităților, distrugînd organizațiile lor. Instituțiile lor culturale și clericale trebuiau să fie puse sub controlul statului, pentru a intensifica, a grăbi maghiarizarea”²⁸. Este singurul șef de guvern despre care se arată că „a adus și un element nou în viața poliției co-sociale maghiară, exprimînd în mod deschis necesitatea unei politici șovine față de naționalități, cu scopul (se încearcă și aici acreditarea unei mici scuze — n.n.) de a recompensa opinia publică națională pentru supunerea față de Viena”²⁹.

După ce autorii mai arată că „Politica națională a lui Bánffy a renunțat la atitudinea care maghiariza prin legi și aplica reprimarea cu precauție, evitînd violența, și a introdus instituționalizarea problemei naționale, birocratizarea ei”³⁰, încheie cu o frază care minimizează dacă nu chiar anulează tot ce au „admis” pentru a da cît de cît o fațadă credibilă modului în care au prezentat politica față de naționalități. Ei conchid: „În realitate, politica națională de forță a lui Bánffy făcea mai mult fum decît foc. Detectivii care adulmecau, vexațiile polițienești, măsurile administrative nu însemnau lovitură puternice pentru mișcările naționalităților”³¹.

Certați cu rigoarea științifică, autorii își pierd total obiectivitatea, devin nu numai subiecțivi și trec la denigrări frizînd invecțiva cînd se referă direct la situația românilor din Transilvania, la lupta lor națională, la militanții lor politici. Obsedați de dorința de a-i înfățișa pe români ca răminînd de-a lungul întregii lor existențe în Transilvania — pe care autorii „binevoiesc” să le-o concedă abia de la sfîrșitul secolului al XII-lea! — drept o populație aflată la nivelul scăzut de dezvoltare în raport cu celelalte naționalități conlocuitoare din Transilvania, autorii scriu: „Integrarea cetățenilor sași în dualism — ca o posibilitate realizată — este un indiciu al posibilităților și limitelor unor politici înclinale spre compromis în domeniul politicii naționale. Dacă pătura conducătoare politică a unei naționalități a acceptat (și a ajutat să fie acceptat de propria sa societate) dualismul, necesitatea înțiririi statului ungar, și s-a asemnat în fața unor manifestări, mai ales

exterioare (subl. ns.) de maghiarizare, atunci guvernele au sprijinit instituții lor confesionale, culturale, i-au lăsat pe oamenii lor în poziții-cheie medii și inferioare, le-au permis să organizeze orașele și finiturile după chipul lor, să reprezinte în stat o culoare aparte. O asemenea politică de compromis a putut duce doar o naționalitate care dispunea de o mare rețea de instituții, de-o pătură conducătoare, bucurându-se de poziții stabile solide. Naționalitățile mai puțin dezvoltate, chiar dacă, numărul membrilor lor era cu mult mai mare decât al sașilor, au trebuit să parcurgă un drum mai lung și mai întortocheat pînă cînd conducătorii lor să poată ajunge interlocutori ai guvernului³².

Aluziile sînt prea străvezii pentru a întîmpina vreo dificultate în înțelegerea punctului de vedere al autorilor „Istoriei Transilvaniei”. Pentru ei, dualismul austro-ungar nu este — cum ar fi fost de așteptat din partea unor cercetători competenți și obiectivi, ba încă a unor istorici care pretind că analizează fenomenele istoriei de pe pozițiile materialismului istoric — obiectul unei condamnări pe cît de aspre pe atît de meritate. Nul Ei consideră că naționalitățile „dezvoltate”, cu o lungă tradiție istorică și cu o amplă rețea de instituții, o astfel de naționalitate care nu se simțea lezată de „manifestările, mai ales exterioare, ale maghiarizării”, o astfel de naționalitate nu-și vedea prejudiciate interesele de formula dualistă. Numai „naționalitățile mai puțin dezvoltate, chiar dacă mai numeroase decît sașii”, numai acelea întîmpinau dificultăți în integrarea lor în structurile dublei monarhii. Ipocrizia autorilor atinge aici culmi vrednice de tot disprețul Mai întîi ei încearcă să estompeze discriminarea și oprîmarea națională care au făcut din monarhia austro-ungară o „închisoare a popoarelor”; pentru ei problemele naționalităților ar fi fost generate de nivelul lor de dezvoltare! Românii — în această viziune falsă — deși numeroși, ar fi fost într-un stadiu înapoiat de dezvoltare. Spre deosebire de sași — pretind autorii — ei nu au putut, în absența unei „mari rețele de instituții”, a „unei păтури conducătoare” și a „unor poziții stabile solide”, să beneficieze de sprijinul autorităților pentru instituțiile lor confesionale și culturale. Cîte afirmații, tot atîtea falsuri! Autorii „uită” că secole de-a rîndul, românii — autohtoni și majoritari în Transilvania — au fost supuși mai cu seamă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea politicii de discriminare și asuprire națională; că formula politică a lui *unio trium nationum*, adică a alianței dintre nobilimea maghiară, patriciatul săsesc și frunțașii seculilor îi excludea din viața politică a Transilvaniei, sortindu-i pe ei, cei mai vechi și cei mai numeroși locuitori ai Transilvaniei la situația de „tolerați” pe pămîntul strămoșesc. Este limpede pentru oricine cercetează istoria fără apriorisme părtinitoare, că în asemenea condiții românii transilvăneni nu puteau dispune de „rețeaua” vastă de instituții de care beneficiau celelalte „națiuni”. În pofida, însă, a condițiilor vitrege generate de regimul politic din Transilvania, românii au dezvoltat, pe temelii conștiinței lor naționale, o ideologie adevărată, fondată pe aspirația emancipării și a unității naționale.

Această problemă — fundamentală — este escamotată de autorii „Istoriei Transilvaniei”. Dacă s-ar fi situat — așa cum pretind — pe pozițiile adevărului istoric, ei nu puteau ignora procesul legitim al constituirii națiunii române și, deci, necesitatea obiectivă a făuririi statului național unitar român. Din această perspectivă și numai din ea, trebuie analizată situația din Transilvania după instituirea dualismului. Încercarea cercurilor conducătoare de la Budapesta de a impune existența unei națiuni ungare indivizibile, care să asimileze prin maghiarizare toate naționalitățile, a unui stat național unitar, care să includă în frontierele sale aceste naționalități neungare, o astfel de tentativă avea un caracter profund reacționar. Menținerea „cadrelor statale ale Ungariei istorice” era o încercare — sortită eșecului — de a opri procesul irezistibil al afirmării națiunilor, a dreptului lor de a trăi în state naționale unitare. „Statul unitar ungar” și „națiunea unitară ungară”, astfel cum ele erau concepute de cercurile conducătoare de la Budapesta, erau „unitare” doar prin silnicia legislației dublei monarhii, prin care se urmărea omogenizarea unor teritorii locuite de români, slovaci, sîrbi etc., prin maghiarizarea lor. Numai prin desprinderea acestor populații și unirea lor în state naționale (România, Cehoslovacia etc.), numai astfel și atunci se putea realiza și statul național ungar, așa cum el a apărut prin destrămarea monarhiei austro-ungare la sfîrșitul primului război mondial.

În locul unei astfel de analize, autorii „Istoriei Transilvaniei” au crezut că pot acoperi încercarea lor nereușită — și anacronică — de reabilitate a dualismului austro-ungar, printr-un citat din Ady Endre pentru care, scriu autorii, „Viziunea dezmembrării Ungariei istorice avea un efect paralizant”. Iată citatul: „Și totuși, gîndindu-mă la Transilvania, trebuie să devin sentimental. Transilvania are un suflet aparte, iar o brutală și amenințătoare schimbare a hărții ar rupe de la doi sîni doi gemeni, pe ungar și pe românii³³”. Ady Endre este o personalitate culturală vrednică de respect, dar acest pasaj necesită un comentariu pe care autorii „Istoriei Transilvaniei” nu l-au făcut. „Temerile față de viitor”. Încercate, pretind autorii, de oricine trăia în Transilvania în ajunul primului război mondial și cărora le-ar fi dat glas Ady Endre nu au fost atît de generale, cum încearcă să susțină autorii. „Temeri față de viitor”, de un viitor în care avea să se înfăptuiască unirea Transilvaniei cu România, astfel de temeri aveau doar cei care se opuneau mersului irezistibil al istoriei: o minoritate de privilegiați speriați de perspectiva pierderii acestor privilegii. Unirea Transilvaniei cu România nu era „o brutală și amenințătoare schimbare a hărții” ci repararea unei mari injustiții făcute poporului român și refacerea hărții vechii Dacie, cu alte cuvinte a unor contururi de vechime bimilenară; nu erau smulși de la sîni „doi gemeni”, ci în cadrul statului român unitar, astfel cum el s-a făurit în anul 1918, avea să existe și o național-

tate conlocuitoare maghiară căreia, în condițiile societății socialiste, politica națională a Partidului Comunist Român avea să-i asigure condiții optime de existență și de dezvoltare. Ady Endre, militantul generos al înfrățirii popoarelor, este prea apropiat inimii oricui se identifică cu acest ideal, pentru a fi coborât la funcția de „argument” pentru tezele naționaliste și revizioniste ale autorilor „*Istoriei Transilvaniei*”. Să le reamintim autorilor și în primul rând coordonatorului acestei lucrări — ca și al culturii din R. P. Ungară — citatul, care ar fi meritat să fie reprodus, și care exprimă fidel gândurile marelui poet despre educația șovină din timpul dualismului: „*Am învățat de la cucernicul pr. Pálffy că este patriotic să injuri germanii, sârbii, românii, slovacii. Așa să fie? Dacă este așa, eu declar solemn că nu sint patriot. Eu stimez orice neam, limbă, religie, convingere și drept extra et intra Hungariam*”³⁴.

Prin procedeele citatelor și al formulelor insidioase, autorii „*Istoriei Transilvaniei*” încearcă să conteste legitimitatea și legitimitatea constituirii statului național unitar român, a cărui parte integrantă a fost și rămâne Transilvania, în ciuda tuturor încercărilor mai vechi și mai noi — inclusiv cea a istoricilor conduși de Köpeczi Béla — de a o prezenta ca o „entitate etnică și culturală distinctă în spațiul Europei central-răsăritene”³⁵ sau ca având „un suflet aparte”. Este lesne de deslușit dorința autorilor „*Istoriei Transilvaniei*” de a revizui judecățile negative asupra regimului dualist și de a prezenta această nefastă și reacționară structură politică, drept un cadru favorabil, chiar dacă au existat anumite „limite” pentru afirmarea naționalităților.

Aceeași viziune tendențioasă se regăsește și în privința luptei naționale a românilor transilvăneni. Autorii sint preocupați să minimalizeze și să denigreze această luptă, să-i prezinte pe romani, ca sfișiați de lupte meschine de partid, folosiți, adesea, ca simple instrumente de una sau alta dintre formațiunile sau personalitățile politice. Un exemplu concludent îl oferă în această privință relatarea procesului memorandiștilor. După cum este bine știut, redactarea și prezentarea marelui memorandum (1892) au constituit una dintre cele mai importante acțiuni de protest împotriva șirului de injustiții la care erau supuși românii transilvăneni, denunțate cu vigoare în acest document de la unirea silnică a Transilvaniei cu Ungaria la măsurile de maghiarizare. Pentru a diminua însemnătatea acestei acțiuni, autorii scriu că „o parte însemnată a personalităților conașcătoare ale societății românești din Transilvania nu i-a sprijinit pe memorandiști și chiar în strălucitele existau ecouri în care demersul lor era calificat drept «cerșetorie de anticameră»”³⁶. În realitate, chiar dacă în rândurile conducătorilor români au existat deosebiri de opinii între cei care preconizau boicotul noului regim dualist („pasiviștii”) și cei care se pronunțau pentru afirmarea naționalității române în noul cadru politico-instituțional („activiștii”), a existat un sentiment unanim de nemulțumire „*Intemeiat* — nota în 1891 A. Nicholson, consulul general al Marii Britanii la Budapesta — *pe nemulțumiri mai serioase și specifice decît acelea care există în rîndul naționalităților subă și croată și căreia îi dă expresie și formă un sistem bine organizat de opoziție*”³⁷. Cît privește „cerșetoria de anticameră”, formula este luată dintr-un ziar francez și ea figurează în următorul context: „*de la Habsburgi nu se poate aștepta nimic... Dreptele se dobîndescse luptînd deschis, cum șade bine urmașilor vechii Rome. Mila să fie lăsată pe seama cerșetorilor din anticameră*”³⁸.

Luptătorii memorandiști nu au fost „cerșetori de anticameră”, ci, în condițiile epocii lor, combatanți pentru emanciparea națională a românilor transilvăneni, iar declarația citată la procesul numele lor de I. Rațiu, președintele Partidului Național Român, din care autorii au reprodus un citat, este un document înălțător prin afirmarea vigoasă a convingerii că dreptatea românilor va fi recunoscută de un tribunal nepărtinitor: acela al lumii culte.

Acest proces avea să demonstreze că drepturile românilor transilvăneni nu puteau fi clștigate prin demersuri petiționare, ci prin lupta deschisă, acerbă, pentru realizarea idealului național.

Cum este prezentat acest proces în „*Istoria Transilvaniei*” scrisă la Budapesta? „*Dezbaterele n-au dus lipsă nici de aspecte comice*” sau „*Publicul maghiar plictisindu-se, a început să lipsească de la sedințe, iar mulți jurați, pe motiv de boală, au fugit*”³⁹. Recunoscînd că, totuși, „*condamnarile au fost extrem de dure*”, autorii susțin că ele au satisfăcut „*nu numai naționalismul unger, dar și dorința Comitetului Național Român*”⁴⁰, bucurosi de „*fabricarea de martiri*”, la care recurgea „*tabăra naționalistă*”. Proc sul însuși este prezentat ca o adevărată binecuvîntare pentru mișcarea de emancipare națională a românilor: „*Din situația grea creată de eșecul acțiunii memorandiste, conducătorii români au fost salvați de naționalismul opiniei publice și al guvernului*”⁴¹. Deci măsurile represive ale autorităților și dezlănțuirea șovină din unele zone ale opiniei publice au avut — potrivit autorilor — și efecte „*pozitive*”.

Încercările de minimalizare a luptei românilor pentru înfăptuirea năzuințelor lor legitime, de disreditare a militanților lor de vază se întilnesc la tot pasul în paginile cărții la care ne referim: după procesul memorandiștilor „*în mișcarea națională română disensiunile interne au creat un reflux*”; referitor la activitatea lui Ștefan Cicio Pop, Vasile Goldiș, Iuliu Maniu și A. Vaida-Voievod se spune: „*Discursurile lor conținînd și revendicări pozitive, nu i-au ridicat deasupra nivelului general al parlamentului, mai mult chiar, Vaida-Voievod nu se dădea înapoi nici de la ieștine intrigi parlamentare*”; în legătură cu apariția ziarului „*Românul*”, de sub conducerea lui Vasile Goldiș, se afirmă că „*de atunci nivelul moral al jurnalisticii române din Transilvania a ajuns la punctul cel mai de jos*”. Minimalizării i se alătură pe furis invectiva: „*Prin victoria pasi-*

vismului, politica română nu a devenit totuși, așa cum spuneau adversarii ei, asemenea fiștelor care se credea bolnav și, zăcînd, își aștepta moartea”⁴². Lăsăm cititorii să judece nivelul de exprimare al unor oameni ce se pretind de științai

Nimeni nu neagă existența unor curente și tendințe în mișcarea națională a românilor transilvăneni; astfel de fenomene s-au întîlnit în toate mișcările de emancipare națională și dialectic vorbind, aprecierea lor trebuie să țină seama de condițiile de loc și de timp⁴³. Ceea ce a fost important și specific efortului de eliberare și unitate națională a poporului român a fost refuzul categoric de a accepta negarea identității sale naționale, urmărită de politica de maghiarizare. Așa cum remarca Gheorghe Bariț încă în 1871, „românilor li s-a imputat și li se impută una • crimă • de la care ei nu voiesc a se abține. Acea crimă a lor este că se nasc „români”, că voiesc a fi și a rămîne români cu limba și individualitatea lor națională și în patria lor îngrășată cu mult sînge și adăpată cu multe sudori și cu tot altele lacrimi”⁴⁴.

Tendenții este prezentată de autori și atitudinea statului român, a partidelor politice și opiniei publice din România față de problema Transilvaniei. Obiectivul principal al autorilor a fost, în această privință, de a lăsa impresia că lupta de emancipare a românilor transilvăneni a devenit obiectul unor înguste combinații politicianiste.

Am consemnat o parte din multe exemple care atestă perseverența — dusă pînă la absurd — cu care autorii „Istoriei Transilvaniei” denaturază și falsifică realitatea, făcînd aprecieri total nefondate, ocolind pur și simplu faptele și fenomenele care nu le convin, minimalizînd efectele dezastruoase ale legilor, acțiunilor și măsurilor îndreptate împotriva tuturor naționalităților nemaghiare. Trebuie să adăugăm că aceeași atitudine o au și față de conceptele și tezele care au stat la baza întregii politici opresive și deznaționalizatoare promovată de la Budapesta în întreaga perioadă dualistă. Ne vom opri asupra unui singur exemplu pe care-l considerăm deosebit de important.

Este vorba de semnificațiile și profundele implicații ale conceptului de „națiune politică unitară ungară”. Nu există legiuire sau măsură administrativă cit de cit importantă în Ungaria acelor ani, nu există acțiune declanșată de guvern sau dezbateri în Parlamentul de la Budapesta care să nu invoce, să nu pomenească, să nu se refere, să nu aibă în centrul său acest concept. Promovarea și aplicarea acestui concept au fost considerate piatra unghiulară a politicii tuturor guvernelor de la Budapesta ce s-au perindat la putere de-a lungul celor 51 de ani. Pe deplin întemeiată afirmă istoricul Horváth Zoltán, în studiul „Dezvoltarea naționalismului și evoluția problemei naționalităților” în ultimele decenii ale dualismului, publicat în 1961 în „Századok”, că: „Ungaria dualistă s-a întemeiat pe două instituții definitorii: marea proprietate feudală (laică și clericală) . . și apărarea prin foc și pară a ideii de „stat național unitar ungar”, adică apărarea hegemoniei naționalității ungare asupra celorlalte naționalități”⁴⁵.

Autorii „Istoriei Transilvaniei” au însă cu totul altă părere. Ei nu merg pînă acolo încît să valideze amintitul concept, dar față de importanța lui pentru înțelegerea politicii ungare din perioada dualismului, ei încearcă să-l definească astfel: „Ideologia națională clădită pe dreptul istoric, pe baza unității țării și a principiului egalității burgheze în drepturi, a dat naștere conceptului de „națiune politică ungară”, care a cuprins toate naționalitățile, particularitățile acestora, autonomia lor cultural-lingvistică, le-a recunoscut în măsura în care aceasta nu a periclitat funcția de hegemon, formată istoric, a ungarilor”⁴⁶.

Nu poți să nu rămîi stupefiat, să nu fii cuprins de revoltă la asemenea afirmații, nu numai lipsite de teme istoric, dar de-a dreptul sfidătoare. Unde, de cînd au descoperit autorii de la Budapesta un asemenea „drept istoric” care să legitimizeze „o ideologie națională” îndreptată față împotriva altor naționalități, care să îndreptățească asupra și deznaționalizarea lor? Cum se poate afirma în 1986 că ideologia național-șovină din perioada dualismului „se baza” pe „unitatea țării”? Oare nici acum, în zilele noastre, nu este evident pentru toată lumea că Ungaria din perioada dualismului, departe de a fi unitară, îngloba aproape de jur-împrejur — la nord, la est și sud — provincii care nu erau ale ei, locuite de popoare care niciodată n-au renunțat la idealurile lor de libertate și unitate națională? De cînd, în virtutea cărei logici „principiul egalității burgheze” admite într-un stat prin excelență multinațional, cum era Ungaria dualistă, decretarea uneia ca „națiune politică unitară” și desființarea „de jure” a tuturor celorlalte, nerecunoașterea nici unui drept acestora în calitatea lor de entități colective? Despre ce principiu de egalitate, burghez ori neburghez, despre ce drept, istoric sau neistoric, poate fi vorba cînd în țara locuită de 13,5 milioane de oameni s-a declarat și s-a statuat prin lege ca existentă o singură națiune, cea ungară, care nu reprezenta decît o minoritate a populației — 5,5 milioane de locuitori —, în timp ce celelalte naționalități, care constituiau majoritatea — 7,9 milioane de locuitori — au fost declarate inexistente ca entități colective, fiind înglobate „de jure” în minoritatea ungară?

Autorii, în ton cu guvernării de atunci, declară cu seninătate că faimosul concept „națiunea politică unitară” „, a cuprins (subl. ns) toate naționalitățile, particularitățile acestora, autonomia lor cultural-lingvistică . . .”. Dar ce este unanim cunoscut și recunoscut că în fapt tocmai acest concept a exclus de la orice drept politic naționalitățile, în virtutea acestui concept existența lor era, pur și simplu, negată, manifestarea și afirmarea lor colectivă, ca entități, ca naționalități nu era admisă în nici un domeniu sub nici o formă. De fapt, autorii fac aici „din mers” o precizare

pe care nici măcar nu consideră necesar să o comenteze, considerind-o firească. Ei precizează că amintitul concept „a cuprins toate naționalitățile” ș.a.m.d., „în măsura în care aceasta nu a periclitat funcția de hegemon formată istoric a ungarilor”. Dacă n-am fi citit și recitit cu ochii noștri cele de mai sus, n-am fi crezut că azi, în deceniul al nouălea al veacului XX, există istorici care scriu, fără să le tremure mîna, că o națiune poate asupra alte națiuni și naționațități în virtutea funcției de hegemon istoric formată. Arsenalul de tristă amintire al ideologiei naziste știm că a încercat să justifice înrobirea unor națiuni de către altele, în virtutea așa numitei superiorități rasiale. Dar nu cunoaștem nici o doctrină consacrată fundamentării, creării pe temeiuri istorice a funcției de hegemon a unei națiuni față de alte națiuni și naționațități.

Este cunoscut că în practică conceptul de „națiune politică unitară” a fost folosit pentru asigurarea hegemoniei națiunii ungare, pentru oprimarea celorlalte naționalități, pentru promovarea unei politici dure de deznaționalizare. Dar asta nu în virtutea unui drept istoric, ci datorită uriașului mecanism opresiv pe care statul dualist l-a creat și l-a dezvoltat fără încetare.

În Ungaria din timpul dualismului, orice act de brutalitate, orice abuz sau fărădelegi erau îngăduite din partea oricărui reprezentant al statului dacă erau îndreptate împotriva naționalităților și serveau dogma „statului uninațional ungar”. Ziarul „Magyar Hirlap” din 16 februarie 1892 avea temei să scrie că „În Ungaria toate nelegiuirile politice, toate eșecurile parlamentare, toate neglijențele guvernului sînt iertate și uitate cu condiția ca într-o singură chestiune guvernul să aibă o conduită fermă, de neclintit, și această chestiune este politica de hegemonie a maghiarismului”⁴⁷.

Nu se poate spune că autorii de la Budapesta nu au și cîteva îndriri „net critice” la adresa dualismului. Le reproducem: „Sistemul dualist a fost o capcană, a dat un sentiment de siguranță claselor conducătoare ungare și a ascuns pericolele care le amenințau pe ele și Ungaria istorică. Dualismul nu a făcut sesizabil adevărul că Monarhia Austro-Ungară nu constituie un refugiu sigur și definitiv”. Deci în viziunea autorilor, toarea vină a dualismului a constat nu în hidoasa cîrdășie între moșierii, virfurile burgheze austriece și grofii unguri pentru înrobirea a milioane și milioane de oameni de alte naționalități și secătuirea nemiloasă a provinciilor înglobate cu forța, anexate, crotopite; nu în cel mai teribil aparat funcționăresc-jandarmesc creat pentru a înăbuși în fașă, pentru a reprima fără îndurare orice încercare de afirmare a naționalităților oprimate, ci în faptul că nu a reprezentat „un refugiu sigur și definitiv”⁴⁸ — care să fi durat, de ce nu?, în vecii vecilor pentru domnia neîngrădită a trufașelor clase exploataatoare ungare peste românii din Transilvania, peste slovacii și sirbi, peste toți care nu au anguri și alcătuiau majoritatea populației Ungariei dualiste.

Datorită acestei tare a dualismului — ascunderea pericolelor ce amenințau Ungaria istorică — după cum ne aduc la cunoștință autorii, „... în afara unora care aveau o viziune mai clară sau mai precis instincte sănătoase, toți ceilalți nu se mai gîndeau la posibilitatea destrămării monarhiei, ceea ce ar fi însemnat, concomitent, destrămarea statului istoric ungar. Transilvănenii, mai sensibili la pericole, și-au înfrînt temerile că pot pierde Transilvania”⁴⁹.

Ca de atîtea alte ori, autorii și aici eludează adevărul. Au existat temeri, și încă foarte serioase, la Budapesta că „se pierde Transilvania”. Tot mai mulți oameni politici, economiști și publiciști unguri încep să spună deschis că Transilvania nu are caracter maghiar, că fără a se schimba realitățile de acolo ea nu va putea fi păstrată multă vreme în chingile „Sfîntei Coroane”. Începînd cu anii 1900 temerea tinde spre panică. În Parlament și în presă, în manifeste și broșuri, în studii și cărți se țipă, se arată, „se demonstrează” că dacă nu se iau măsuri drastice pe toate planurile: pe linie economică, administrativă, culturală și socială, dacă nu se unesc energiile statului și ale întregii societăți pentru a schimba raporturile existente, mai ales sub raport demografic și al proprietății, diminuînd ponderea romînilor pentru a inclina balanța în favoarea ungarilor, Transilvania „se pierde” fără drept de apel, ceea ce va atrage după sine destrămarea și prăbușirea întregii Ungarii. „Astăzi în Ardeal lupta este necrezut de inegală. Forța brutală, puterea de stat este incontestabil în mîini maghiare. Dar azi, a te baza pe asta, nu se mai poate”⁵⁰ exclama intrat în panica Sófalvi în lucrarea sa, „Despre întărirea maghiarimii în Ardeal”.

Într-o expunere făcută de Societatea Economică Ungară se arăta: „Cu'treierînd insulele maghiare (este vorba de localitățile cu un număr mai mare de maghiari — n.n.) care se mai ridică la suprafață în marea română, ce inundă părțile transilvănene și cercetînd stabilitatea subsolului acestor insule”, se constată că „în cele mai multe locuri este atît de inimuial încît nu mai este în stare să reziste de la sine multă vreme valurilor din ce în ce mai umflate [. . .]”.

Măsurile și acțiunile ce erau preconizate și întreprinse pentru întărirea maghiarizării în general și pentru dezromânizarea Transilvaniei au luat asemenea dimensiuni, încît nici autorii „Istoriei Transilvaniei” nu pot trece peste ele. Ei scriu: „Tratarea problemei naționale la sfîrșitul secolului a depășit sfera atribuțiilor polițienești, a devenit o specialitate și s-a înscris în rîndul problemelor majore, zilnice ale fiecărui guvern. A crescut disponibilitatea pentru rezolvarea ei, dar rezolvarea ei practică n-a fost considerată încă mulți ani ca o problemă stringent necesară combaterii începutului crizei dualismului. În acest timp a început însă să apară o nouă tendință, importantă din punctul de vedere al ungarilor din Transilvania, intenția de întărire indirectă a etniei maghiare . . . S-au născut planuri pentru îmbunătățirea creditului în Transilvania, pentru lărgirea mișcării cooperatiste, s-au făcut pași spre introducerea politicii de colonizare din punct de vedere social-național”⁵¹.

Ori de câte ori ai citi acest pasaj, formulările sint atât de eliptice și voit imprecise încît e greu să descifreze ce vor să spună în fapt autorii: politica față de naționalități s-a înăsprițit ori s-a ameliorat? Un singur lucru este limpede formulat: „*intenția de întărire indirectă a etniei maghiare*”. Afirmatie clară, dar complet falsă. Nu este vorba de nici o încercare de „întărire indirectă”, ci de un vast complex de măsuri și acțiuni directe, de sporire cu orice preț și orice mijloc a ponderii maghiarilor din Transilvania pe plan demografic și economic, de accentuarea caracterului brutal al deznaționalizării românilor de intensificarea ritmului maghiarizării, de întărirea controlului polițienesc împotriva instituțiilor și a oricăror manifestări pe orice plan ale românilor.

Promotor consecvent al maghiarizării, Bekscics Gusztáv, după ce-și expune opiniile în zeci de articole, consacră o întreagă carte pentru a demonstra că statul singur nu este capabil să salveze Transilvania și Slovacia; societatea în ansamblul ei trebuie să-și consacre acestui scop toate forțele. „*Societatea nu trebuie să creadă în acea iluzie deșartă — avertizează autorul — că guvernul și legislația vor putea salva și fără contribuția ei idealul de stat ungar între crestele Transilvaniei și Slovaciei*”⁵².

Bekscics cere deschis ca statul să finanțeze fără rezerve politica de deznaționalizare, de maghiarizare, să subordoneze acestui scop inclusiv politica economică: „*Deoarece în Ungaria numai statul este făuritor, dar statul național încă nu a fost realizat complet, politica economică organic contopită cu politica națională trebuie să asigure acoperirea cheltuielilor nu numai al statului, ci totodată și ale creării statului național*”⁵³.

Bekscics apelează deschis la marii latifundiari unguri ca „*în interesul național, dar totodată în interesul lor propriu să parceleze o parte a moșilor lor de pe Alföld și Dunântul și să cumpere păduri în Slovacia și în Transilvania*”⁵⁴. În continuare, autorul aduce elogii ministrului Darányi care a hotărât să cumpere pe banii statului păduri în Transilvania, atât de la comune cit și de la particulari, să le refacă, urmînd să le dea în concesiune sau să le vîndă grofilor unguri. Astfel, conchide Bekscics, va triumfa criteriul național: „*Acel criteriu după care cea mai mare parte a pădurilor din Slovacia și Transilvania vor ajunge cu timpul în mina marilor moșieri unguri, iar societatea selectă ungară se va muta din provinciile prăfuite sau noroioase de pe Alföld în regiunile pitorești ale Slovaciei și ale Transilvaniei*”.

În Anglia, băieții din generația a doua, a treia, ai familiilor de vază, fie că se fac comercianți în City, fie că pleacă în India sau în colonii. Băieții din generația a doua, a treia, ai moșierilor noștri pot să populeze ei înșiși Slovacia și Transilvania, nu trebuie să se mute de partea cealaltă a globului”⁵⁵.

Este surprinzător, de-a dreptul inexplicabil că autorii, evocînd istoria Transilvaniei în perioada dualismului, ignoră total și deliberat multiplele legături economice, culturale, sociale etc., dintre acest pămînt străvechi românesc și România. Cititorul de pe alte meleaguri, luîndu-se după autorii de la Budapesta, ar putea crede că la est și sud de Transilvania se întindea un vid geografic și demografic. Orice cunoscător al istoriei poporului român știe că evoluția istorică, economică, culturală, demografică a Transilvaniei nu poate fi înțeleasă în afara strînselor legături și dependențe statornice dintotdeauna între românii de pe cei doi versanți ai Carpaților. Este adevărat că în timpul dualismului aceste legături au fost mult frînate. Dar efectele negative generate de această politică atestă și ele că între Transilvania și România au existat legături atât de puternice încît îngrădirea lor artificială nu putea să nu aibă urmări dăunătoare. Răsfoind documentele vremii, autorii s-ar fi putut convinge că aproape nu există dare de seamă a vreunei Camere de Comerț și Industrie, înaintată la Budapesta, și nici raport al prefecturilor către Ministerul de Interne, care să nu se refere la legăturile cu România, să nu releve, descori pe un ton de-a dreptul dramatic, repercursiunile dureroase ale împiedicării lor.

Comunitatea de teritorii și de limbă precum și multiplele relații pe plan economic, politic, demografic și cultural au generat o structură perfect unitară a societății românești din întinsa arie a vechii Dacii, încă înainte de Marea Unire din anul 1918.

Întreaga opinie publică românească aspiră la realizarea statului național unitar și socializării români au exprimat fidel această aspirație, cînd scriau în 1883: „*Voim Dacia așa cum ea fu [. . .] Dacă dreptul are vreo putere pe acest pămînt, Transilvania și celelalte părți ale vechii Dacii, unde românii sînt în majoritate, trebuie să se fuzioneze și se vor fusiona mai curînd sau mai tîrziu în statul român*”⁵⁶. Acest simțămînt s-a manifestat tot mai viguros, și dacă, uneori, au apărut deosebiri de vederi în privința priorității și oportunității acțiunilor vizînd desăvîrșirea unității naționale, ele nu au afectat — cum ar dori autorii „*Istoriei Transilvaniei*” să facă să se creadă — aspirația întregii națiuni române de a se regăsi în hotarele statului național unitar.

Acest țel se inscria în procesul istoric obiectiv al formării statelor naționale, proces care condamna la pierire monarhia austro-ungară. Nimeni și nimic nu putea salva de la faliment această formație politică hibridă, anaeronică și reacționară. Așa cum observa Bogumil Vosnják în 1916: „*Nu exista în Europa o țară mai înapoiată în compararea drepturilor și îndatoririlor publice. Oficialităților acestui vechi imperiu le-au fost străine idealurile statului modern, sarcinile unui adevărat stat-societate. Totul a fost mucegai și decădere, de nici un folos pentru o viață viguroasă*”⁵⁷. Și mai departe se întreba, pe bună dreptate, autorul: „*Ce este atunci această Austro-Ungarie? Nimic altceva decît un anacronism, un anacronism crud, care nu cruță viața; un anacronism plin*

de suferință, moarte și singe. Austro-Ungaria este poate un guvern. Dacă nu este altceva decât un guvern, atunci guvernul numit Austro-Ungaria se poate prăbuși și din zidurile închisorii vor ieși opt națiuni. Cine se va plînge de aceasta? Cîteva mii de reprezentanți ai clasei conducătoare maghiare și germane, cîteva vechi familii austriece, o curte parazitară, cîteva arhiduci împreună cu vafeii și metresele lor, o suită de consilieri secreți și aulici și cîteva mii de funcționari publici și de sergenți”⁶⁸.

Prăbușirea dublei monarhii devenise inevitabilă în momentul în care ea intrase în contradicție cu cerințele obiectiv-istorice ale existenței statale a națiunilor din Europa central-răsăriteană și de sud-est. Primul război mondial (1914—1918) nu a făcut decât să precipite destrămarea monarhiei austro-ungare, adică se grăbească un proces care se apropia de firescul său deznodământ. Și în această privință, socialiștii români au înțeles mersul istoriei: „Românii — scriau ei încă în 1883 — nu sînt însă moștenitorii Austriei și nici nu vor să fie, ei sînt creditorii, prin urmare ci nu vor aștepta momentul morții sale spre a-și lua drepturile lor, ci vor veni îndată ce împrejurările vor permite ca dreptul lor să poată fi invocat cu triumf”⁶⁹.

Prăbușirea dublei monarhii a fost rezultatul unei profunde crize, în a cărei desfășurare și deznodământ lupta popoarelor asuprite din Austro-Ungaria a jucat o funcție esențială. Români, polonezi, cehi, slovaci, sîrbi, croați etc., au dat — prin efortul lor de emancipare și unitate — o lovitură de moarte dublei monarhii opresoare și și-au exprimat în adunări reprezentative, democratice alese, dreptul lor la autodeterminare. Unirea Transilvaniei cu România, votată de Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, la 1 decembrie 1918 și recunoscută, apoi, pe plan internațional, s-a înscris acestui proces istoricește necesar de eliminare a obstacolului pe care monarhia austro-ungară îl reprezenta în calea constituirii sau desăvîrșirii statelor naționale în Europa central-răsăriteană și de sud-est.

În locul unei analize profunde a factorilor istorici obiectivi care au condus inexorabil dualismul austro-ungar la faliment, autorii „Istoriei Transilvaniei” s-au străduit să creeze imaginea unei structuri politice, „purificată” de marile ei păcate, viabilă — dacă am urma logica lor — în cazul în care anumite „limite” ale ei ar fi fost îndreptate. Istoria a rostit însă un verdict pe care nimeni și nimic nu-l poate revizui.

Autorii „Istoriei Transilvaniei” nu pot să nu știe că nu este nevoie să declari deschis că ai pretenții teritoriale; e suficient să evoci, fără să condamni, acele timpuri cînd anexiunea, cîmpirea, înrobirea și deznaționalizarea erau practici curente, pentru a învenina atmosfera, pentru a submina buna înțelegere și conviețuire pașnică, reinviind odioasele idei și teze naționalist-șoviniste, în care continuă să sălășluiească un pericol pe care nu putem, n-avem dreptul să-l subapreciem.

Îată de ce, afirmăm cu toată convingerea: orice încercare de înfrumusețare a acestei politici creează grave confuzii, alimentează idei, revitalizează teze dintr-un arsenal deosebit de periculos. Evocarea epocii dualismului austro-ungar fără o analiză obiectivă, fără o condamnare răspicată a tuturor ideilor naționalist-șovine descumpănește cititorii, creează confuzii, infierbințează capetele unora care mai speră că inundînd atmosfera cu veninul unor astfel de idei ar putea reduce în actualitate practici și metode, stări de lucruri care au fost și rămîn înmormîntate pentru totdeauna.

Dr. Nicolae Edroiu
Dr. Constantin Căzănișteanu
Dr. Ladislau Gyémánt
Dr. Ion Pătroiu

NOTE

¹ Erdély Története, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, p. 1624.

² Vsemirnaja istoria, vol. XI, Moscova, p. 550.

³ Ibidem, p. 1624.

⁴ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1983, p. 418.

⁵ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900) București, Edit. Politică, 1964, p. 190.

⁶ Robert Kann, *Das Nationalitätenproblem in der Habsburgermonarchie*, I, Graz-Köln, 1964, p. 315.

⁷ Louis Léger, *Histoire de l'Autriche-Hongrie*, Paris, 1920, p. 577.

⁸ Hanák Péter, *Magyarország a Monarchiában*, Budapeșt, 1975, p. 225.

⁹ Erdély Története, p. 1624.

¹⁰ R. W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians*, Cambridge University Press, 1931, p. 390.

¹¹ Zenovie Picișanu, *Politica minoritură a guvernelor ungurești (1867—1914)*, București, 1943, p. 15.

- ¹² „Képviselő Napló”, 1865–68, XI, p. 73.
- ¹³ *Erdély Története*, p. 1626.
- ¹⁴ *Ibidem*, p. 1628–1629.
- ¹⁵ *A hatályos Magyar Törvények Gyűjteménye*, Budapest, Franklin-Társulat, 1912, vol. I, p. 423.
- ¹⁶ L. Gumplövic, *Das Recht der Nationalitäten und Sprachen in Oesterreich-Ungarn*, Innsbruck, 1879, p. 226–227.
- ¹⁷ „Contemporary Review”, din decembrie 1914.
- ¹⁸ *Erdély Története*, p. 1629.
- ¹⁹ Arh. St Buc., colecția microfilme Belgia, rola 26, C 182–191 (Ministère des Affaires Etrangères et du Commerce Extérieur, Corespondance Politique – Legation Autriche, vol. 58, doc. 76).
- ²⁰ „Lupta”, Nr. 112 din 28 mai 1908.
- ²¹ I. Lupaș, *Istoria unirii românilor*, București, 1937, p. 339.
- ²² „Képviselőházi napló” Budapest. 1911, vol. XI, p. 312.
- ²³ Goldberg George, *The Peace to End Peace. The Paris Peace Conference of 1919*, New York, p. 123.
- ²⁴ Seton Watson R. W, *Corruption and reform. in Hungary*, Londra, 1911, p. 11.
- ²⁵ *Ibidem*, p. 10.
- ²⁶ Goldberg George, *op. cit.* p. 124–125.
- ²⁷ *Erdély Története*, p. 1630.
- ²⁸ *Ibidem*, p. 1664–1665.
- ²⁹ *Ibidem*, p. 1664.
- ³⁰ *Ibidem*, p. 1665,
- ³¹ *Ibidem*, p. 1668.
- ³² *Ibidem*, p. 1646.
- ³³ *Ibidem*, p. 1689.
- ³⁴ „Nagyváradi Napló” din 16 iunie 1903.
- ³⁵ *Erdély Története*, p. 1778.
- ³⁶ *Ibidem*, p. 1660.
- ³⁷ Cornelia Bodea, Virgil Cădea. *Transilvania in the history of the Romanians*, New York, 1982, p. 144.
- ³⁸ I. Lupaș, *op. cit.* p. 337.
- ³⁹ *Erdély Története*, p. 1662.
- ⁴⁰ *Ibidem*, p. 1663.
- ⁴¹ *Ibidem*, p. 1660.
- ⁴² *Ibidem*, p. 1652.
- ⁴³ Liviu Maior, *Mișcarea națională românească din Transilvania, 1900–1914*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia. 1986.
- ⁴⁴ George Bariț, *Scieri social-politice*, București, Edit. Politică, 1962, p. 207.
- ⁴⁵ Horváth Zoltán, *A nacionalizmus Kifejldése es a nemzetiségi kérdés alakulása a dualista Magyarországon utolsó évtizedeiben*, in „Századok”, p. 300.
- ⁴⁶ *Erdély Története*, p. 1627.
- ⁴⁷ „Magyar Hírlap”, din 16 februarie 1892.
- ⁴⁸ *Erdély Története*, p. 1641.
- ⁴⁹ *Ibidem*, p. 1641.
- ⁵⁰ Sófalyv Károly, *Az erdélyi magyarság megerősitéxéről*, Dej, 1913, p. 16.
- ⁵¹ *Erdély Története*, p. 1549.
- ⁵² Bekrics Gusztáv, *Nemzeti Akció*, 1902, p. 11.
- ⁵³ *Ibidem*, p. 19.
- ⁵⁴ *Ibidem*, p. 23.
- ⁵⁵ *Ibidem*, p. 24.
- ⁵⁶ „Dacia viitoare”, an I, nr. 2 din 16 februarie 1883.
- ⁵⁷ Bogumil Vosnják, *A Dying Empire. Central Europe, Pan-germanism and the Downfall of Austria-Hungary*, Londra, 1916, p. 184.
- ⁵⁸ *Ibidem*, p. 186.
- ⁵⁹ „Dacia viitoare”, an I, nr. 2, din 16 februarie 1883.

SIMPOZIONUL „COOPERATIVIZAREA AGRICULTURII ÎN ROMÂNIA, ÎNCUNUNARE A LUPTEI DE VEACURI A ȚĂRĂNIMII ROMÂNE PENTRU O VIAȚĂ MAI BUNĂ”

Organizat de Societatea de științe istorice, împreună cu filiala ei din Teleorman și Inspectoratul școlar din acest județ, în ziua de 11 martie 1987, în municipiul Alexandria, s-a desfășurat simpozionul pe tema: *Cooperativizarea agriculturii în România, încununare a luptei de veacuri a țăranimii române pentru o viață mai bună.*

În Cuvîntul de deschidere a fost reliefată importanța colectivizării agriculturii în România, încheiată cu succes în urmă cu 25 de ani, realizările din toate domeniile în anii revoluției și construcției socialiste, faptul că epoca nouă din istoria patriei a fost precedată de îndelungata luptă progresistă, revoluționară, în decursul căreia un însemnat moment l-a constituit marea răscoală a țăranilor din 1907, de la care în această primăvară se împlinesc 80 de ani. Au fost prezentate, în continuare următoarele comunicări: *Mișcări premergătoare răscoalei din 1907 în județul Teleorman*, Simion C. Radu, profesor la Școala nr. 4, Turnu Măgurele; *Poziția mișcării socialiste și muncitorești față de răscoala din 1907*, Constantin Șerban, doctor în istorie, Institutul de istorie „Nicolae Iorga”; *Participarea cadrelor didactice din județul Teleorman la răscoala din 1907*, Cornelia Costescu, profesor, Muzeul de istorie din Roșiori de Vede; *Ecoul internațional al răscoalei din 1907*, Ion Șendrulescu, lector universitar, secretar al Societății de științe istorice; *Cooperativizarea agriculturii în România; etape și semnificații*, Constantin Mocanu, conferențiar universitar la Academia de partid pentru învățămînt social-politic, vicepreședinte al filialei din București a Societății de științe istorice. În comunicările prezentate au fost reliefate principiile fundamentale ale concepției Partidului Comunist Român despre istoria patriei și felul cum să fie tratată istoria țăranimii, din trecut și de acum, în conexiunea istoriei unice și unitare a României, contribuțiile sale în lupta socială și în lupta pentru apărarea gliei strămoșești. Ținînd seamă de raportul dintre lupta pentru eliberare socială și lupta pentru eliberare națională, împotriva dominațiilor străine, comunicările au reamintit condițiile interne și externe în care a izbucnit răscoala din 1907 ca ridicare firească împotriva exploatării moșierești, au evidențiat caracteristicile evenimentului, însă toate acestea au fost tratate în contextul înfățișării concrete — uneori chiar amănunțite — a faptelor anunțate prin titlu.

A rezultat limpede că, valoroasă în condițiile etapei în care s-a desfășurat răscoala — ca formă de luptă socială — nu a însemnat decît o treaptă istorică și că a fost necesară o altă epocă în care problema țărănească să se pună în termeni noi; este de altfel ideea exprimată, din capul locului, în tema generală a simpozionului, și anume că lupta de veacuri a țăranimii române a trebuit să fie încununată, adică soluționată la nivel superior, de cooperativizarea socialistă a agriculturii. Aceasta este ideea centrală a comunicării de la sfîșitul programului sesiunii, în care într-un orizont care s-a dorit a fi cit mai cuprinzător s-a arătat cum a evoluat istoria României de la perioada modernă la perioada contemporană, însemnătatea istoricului act de la 23 August 1944, care a deschis o eră nouă în istoria patriei noastre. Cu referiri la cifre, dar și în modalitate istorico-logică, au fost desprinse etapele acestui complex fenomen social-istoric, dintre 1949 și 1962, caracteristicile lui, complexitatea ca atare a activității desfășurate, după toate acestea argumentîndu-se odată în plus semnificația istorică a cooperativizării, în general a înfăptuirii și dezvoltării societății socialiste în România.

Constantin Mocanu

Estudos do CEDHAL. Publicação do Centro de Estudos de Demografia Histórica de América Latina, São Paulo, nº 1, 1986, 23 p.

Acest Centru de Studii și-a început activitatea în august 1985, eveniment științific comunicat de îndată Laboratorului bucureștean de profil. Ni se arată că noul organism interdisciplinar a fost creat la *Universidade de São Paulo* (rector: José Goldenberg), pe lângă *Facultade de Filosofia*

Le ras e Ciências Humanas (decan: João Baptista Vorges Pereira). Instituția a apărut ca o necesitate, în urma amplificării cercetărilor asupra trecutului demografic brazilian, realizate în jurul cursului *Demografia istorică*; drept rezultat al participării consecvente a specialiștilor din alte domenii la studii asupra populației Braziliei și a Americii Latine în general; ca urmare a sprijinului multiplu, acordat de centre și societăți științifice din țară și străinătate, unele de anvergură internațională. Se prezentau și orientările activității viitoare a Centrului: înmulțirea cunoștințelor asupra structurii, genezei și evoluției populațiilor Americii Latine în trecut și în zilele noastre; promovarea cercetărilor, publicațiilor, învățămîntului și serviciilor în acest domeniu; stabilirea de legături și schimburi științifice cu persoane, instituții și diferite fundații, în sprijitul cooperării regionale și internaționale, al servirii științei.

Directoarea Centrului este dr. *Maria Luiza Marcilio*, binecunoscută specialiștilor demohistorici ai lumii, știută și în România prin participarea la Colocviul Internațional de demografie istorică, desfășurat la Cluj-Napoca în septembrie 1977, precum și prin prezentarea activității sale în aceste pagini („Revista de Istorie”, 34, 12, 1981, p. 2345 șq.). Activitatea sa capătă acum noi valențe, vizibile și prin constituirea colecției *Estudos do CEDHAL*, al cărei prim caiet — apărut la sfârșitul anului 1986 — se deschide printr-o *Prezentare*, iscălită de directoare. Vor fi strinse aici rezultatele activității sistematice sau ocazionale, realizate la *Centro de Estudios* (seminarii, conferințe, cursuri etc.), cercetările avînd în vedere nu numai aspectele tehnice, ci mai ales pe cele umaniste și interdisciplinare. Vor fi publicate și prezentări de lucrări aflate în curs, aparținînd celor aflați la specializare post-universitară („Mestrado” și doctorat), tot atîtea prilejuri de punere în discuție a unei problematice, adesea noi, și de reflecție asupra unor direcții comune de lucru. Se schitează astfel un drum lung și dificil de renovare și inovare în știință, colecția devenind un forum, deschis permanent tuturor celor ce simpatizează cu spiritul său.

Se publică apoi articolul lui Renato Pinto Venacio (*Ilegitimidade e concubinato no Brasil colonial: Rio de Janeiro e Sao Paulo, 1760—1800*), parte integrantă a tezei de „Mestrado” la Departamentul de Istorie al Universității din Sao Paulo, sub conducerea prof. M. L. Marcilio. Autorul întreprinde o analiză, cantitativă și calitativă, a fenomenului ilegalității și a practicii abandonului infantil în Brazilia secolelor XVIII—XIX, cîmp practic virgin. Bastardul fiind în vremea dată o figură larg răspîndită, problema capătă o importanță crucială pentru înțelegerea evoluției populației braziliene.

Ilegitimi se găsește nu numai printre negri, ci și în populația albă. Registrele parohiale de sclavi, aflate azi în rea stare de conservare și nepermițînd deci construirea unor serii statistice lungi, îngăduie totuși asemenea concluzii elocvente (p. 15, *Tabela 1*)

Nășteri printre sclavii din Rio de Janeiro și Sao Paulo, 1760—1800

Parohii	N A Ș T E R I					
	Legitime		Ilegitime		Total	
	Total	%	Total	%	General	%
São José (1791—1795)	98	11,4	768	88,6	866	
Jacarepaguá (1796—1799)	102	40,1	152	59,9	254	
Sé (1760—1765)	258	33,8	505	66,2	763	100
Santo Amaro (1765—1784)	86	31,1	190	68,9	276	

Fie-ne deci îngăduit ca, în momentul în care-și deschid un nou drum de prosperitate științifică, să urăm și pe această cale colegilor sud-americani mult succes.

Louis Roman

CRONICA

Biblioteca Centrală Universitară din București a organizat marți 14 aprilie 1987, în cadrul Ateneelor cărții, manifestarea intitulată *Lupta românilor pentru neatrîrnare și independența țării. Istorie și contemporaneitate*. Manifestarea a fost organizată în colaborare cu Editura Militară și a cuprins atît o expoziție de carte (aproximativ 500 de volume de istorie, literatură și doctrină militară menite să sugereze titlul acestor Atenee) cit și expunerile celor trei invitații. Acestea au fost maior dr. Mihai Ionescu care a conferențiat despre: *Independența la români — cauză și operă a întregului popor*; scriitorul Theodor Vărgolici despre: *Mari prozatori români despre războiul de independență* și dr. Florin Constantiniu despre: *Adevărurile fundamentale ale istoriei românești, reflectate în producția de carte a Editurii Militare*.

Ateneele cărții au prilejuit acum și lansarea volumului al III-lea din *Istoria militară a poporului român*, volum prezentat de către directorul Editurii Militare — colonel Constantin Zamfir.

* * *Istoria militară a poporului român*, vol. III, Edit. militară, București, 1987, XVI+686 p.

Aflată deja la cel de al treilea volum, marea sinteză de istorie a poporului român avînd ca obiectiv principal analizarea structurilor și a fenomenelor militare, și-a dovedit cu prisosință valoarea și înalta ținută științifică. Lucrarea valorifică studii și cercetări pe direcții esențiale în cunoașterea glorioșului trecut românesc, studii și cercetări ce au fost inițiate și dirijate de Comisia română de istorie militară prezidată de generalul locotenent dr. Ilie Ceaușescu.

Colectivul de autori¹ a renunțat la periodizarea obișnuită, ce făcea din mijlocul secolului al XVI-lea un hotărât de instaurarea suzeranității otomane. Se cădea astfel pradă supra-evaluării unui factor extern — a cărui însemnătate nu o neagă nimeni — căruia i se atribuia o semnificație exagerată. Volumul ce îl prezentăm împarte intervalul 1550—1784 în două mari diviziuni: *Secolul Unirii* și *Secolul Reformelor*, limită cronologică dintre ele fiind marea război antiotoman din anii 1657—1662. Meritul noii periodizări constă în a lua drept criteriu de bază trăsătura esențială a vieții societății românești în perioada respectivă și de a releva două fenomene de maximă importanță din acest răstimp: aspirația către unirea tuturor românilor într-un singur stat și procesul de modernizare a structurilor socio-economice și politice ale societății românești în faza de tranziție de la feudalism la capitalism. Este pentru prima oară în istoriografia noastră, cînd se relevă, în viziunea materialist-istorică și pe temeiul unei convingătoare argumentări, relația dintre idealul unirii și organismul militar, chemat să-l slujească. Pe bună dreptate autorii arată că: „În acest secol în care Unirea a modelat întreaga societate românească, una și nedespărțită în hotarele străvechii Dacii, organismul militar românesc a avut o funcție și o însemnătate cu totul excepționale” întrucît „realizarea Unirii și apărarea ei nu au fost posibile fără existența unei armate românești puternice, capabilă să lupte pe teritrii neatîrnare și unitate concomitent împotriva a trei mari puteri ale vremii: imperiile habsburgice și otoman și regatul Poloniei”.

Actualitatea științifică și politică a prezentării obiective a imensei opere politice și militare a lui Mihai Viteazul, este sporită de apariția peste hotare a unor lucrări semnate de autori certați cu onestitatea științifică, care contestă conținutul național al primei uniri a românilor și prezintă pe marele erou ca pe un personaj ambițios, un aventurier dornic de cuceriri și coroane. Mihai Viteazul a fost călăuzit în înfăptuirea unirii de conștiința unității de neam a românilor. Ultimele cercetări ce au valorificat izvoare de curînd descoperite, îndreptățesc formula că, după aproape două veacuri și jumătate, măsurile lui Mihai Viteazul în Transilvania reprezintă replica românească la politica inițiată în 1366 de Ludovic I de Anjou, regele Ungariei, de eliminare a românilor-locuitori autohtoni și majoritari ai Transilvaniei — din viața politică a voievodatului românesc intercarpatic. Deși volumul urmărește cele două mari diviziuni cronologice de care s-a amintit — *Secolul Unirii* și *Secolul Reformelor* — autorii au pus în lumină „forjarea și dezvoltarea neîntreruptă a conștiinței naționale, devenită adevărat factor propulsor în lupta pentru unitate și independență” alături de reformele ce „au pregătit îndelung saltul societății românești în evul modern”, asociere ce i-a „conferit trăsăturile de omogenitate care au permis realizările epocii revoluțiilor în istoria națională”.

Titlul celei de a doua părți a volumului amintește pe cel dat de Nicolae Iorga celui de al șaptelea volum al ultimei sale mari sinteze de *Istoria românilor*, cu deosebirea că autorii volumului ce îl prezentăm au trasat începutul epocii reformatoarelor din secolul al XVIII-lea — cum era la Nicolae Iorga — în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. În acest fel au putut fi evidențiate originile interne ale politicii de reformă, ce era socotită pînă acum un apanaj al regimului fanariot. În fapt, această politică a avut rădăcini în realitățile românești, a precedat măsurile domnilor fanarioți și a păstrat tot timpul o amprentă pămînteană a unei societăți aflată în plin proces de schimbare prin înlăturarea vestmîntului feudal în favoarea celui capitalist.

¹ Dr. Gheorghe Cantacuzino, dr. Paul Cernovodaru, general-maior dr. Ion Cușșă, dr. Lajos Demeny, Alexandru V. Diță, locotenent-maior Mircea Dogaru, dr. doc. Carol Gölner, maior dr. Mihail E. Ionescu, cercetător științific Sergiu A. Iosipescu, Karol König, dr. Mihai Maxim, dr. Andrei Pippidi, dr. Constantin Rezachevici, col. el. dr. Cheorghie Romanescu, colonel Fmanoil Stanislav, dr. Nicolae Stoicescu, prof. univ. dr. Fcnpiliu Teodor, colonel dr. Gheorghe Tudor.

Una din calitățile însemnate ale lucrării prezentate este aceea de a fi înălțurată mai vechea opinie despre dispariția pe la mijlocul veacului al XVIII-lea a forțelor militare ale Munteniei și Moldovei, ca urmare a unei politici deliberate a domnitorilor fanarioți. Potrivit *Istoriei militare a poporului român*, „existența instituției ostășești la români, în această etapă istorică, a fost neîntreruptă, nelregistrându-se nici o lacună sau hiatus în dănuirea ei. Astfel că, prin această prismă, continuitatea de existență a statalității românești în epoca analizată își află încă un argument temeinic, de neclintit, statul având în instituția militară un reazem de nădejde, care l-a definit, individualizat și apărât în lumea politică înconjurătoare, redusă practic la cele trei imperii limitrofe”. Pe bună dreptate autorii au relevat procesul de transformare a structurilor noastre militare datorită unui complex de cauze de ordin intern ca și impactul contextului internațional, ceea ce nu a însemnat, desigur, dispariția acestei instituții.

Este laudabil că lucrarea a fost concepută în așa fel încât organizarea și desfășurările militare să nu fie niciodată desprinse de ansamblul societății românești. Pot fi astfel urmărite în același timp istoria poporului român și istoria sa militară într-o strinsă corelare, care nu face altceva decât să reflecte un adevăr istoric. De altfel, raportul societate — armată — război este înțeles și prezentat în toată complexitatea lui, ceea ce face ca volumul să deschidă orizonturi noi de înțelegere nu numai pe plan național, dar și internațional.

Se poate afirma, fără puțința de a greși, că, autorii au reușit ceea ce și-au propus, anume de a integra organic structurile și organizarea militară în sistemul complex al societății umane de pe teritoriul patriei noastre.

Volumul al treilea al monumentalei *Istoriei militare a poporului român* este și o operă de militantism politic și patriotic, care nu uită că istoria a fost investită astăzi cu o funcție social-politică de o însemnătate fără precedent. Model de tratare unică și unitară a instituțiilor militare și a luptei poporul român pentru neatințare și alegându-și drept călăuză respectarea adevărului istoric, lucrarea este o reușită deplină, motiv de mândrie nu numai pentru istoriografia militară, dar și pentru școala românească de istorie.

Andrei Busuioceanu

COSTIN FENEȘAN, *Izvoare de demografie istorică*, vol. I, *Secolul al XVIII-lea, Transilvania*, D.G.A.S., București, 1986, 435 p. + 12 tabele.

În procesul de constituire al științei istorice moderne care tinde să abordeze istoria umană în toată complexitatea ei de manifestări și de relații interumane și dintre om și mediul în care trăiește, amplificarea cantitativă și calitativă a informațiilor asupra trecutului prin mijloace de investigare și metodologii în continuă perfecționare, un rol de seamă revine științelor auxiliare, cit și a altor științe capabile să furnizeze informații și interpretări noi istorici, cum ar fi istoria economică, istoria tehnicii, a dreptului, artei, etnografia istorică etc. Cercetarea complexă, pluri-disciplinară oferă cel puțin două avantaje de primă însemnătate: asigură pe de o parte o imagine mult mai detaliată asupra trecutului, cu noi și noi aspecte, conexiuni și determinări ce nu puteau fi surprinse sau verificate cu mijloacele clasice de investigare ale istoriei, pe de altă parte completează și asigură sporirea informațiilor atunci când numărul redus al izvoarelor obliga pe istorici să bată pasul pe loc. Conclucrarea și colaborarea dintre istorici și cercetătorii din domeniul științelor auxiliare sau cvasi-auxiliare permit aplicarea unor metode de investigație specifice anumitor genuri de izvoare, care, astfel, sporesc sensibil baza informațională privind multiple aspecte ale trecutului istoric.

În șirul acestor științe ajutătoare ale istoriei un rol de seamă revine demografiei istorice. Demografia ca știință a apărut în pragul epocii moderne cu rostul de a da răspuns la problemele prezente și chiar viitoare ale societății, ea a apărut în momentul pătrunderii unor păături tot mai largi ale populației pe scena istoriei. „Descoperirea” demografiei în cele mai complexe conexiuni și determinări a fost în fapt o restaurare teoretică — însă evident la un nivel superior, după o aplicare în practică de veacuri și milenii. Căci cine ar putea nega faptul că factorul demografic — sub felurite veșminte — a constituit punctul de plecare, condiția sine qua non a oricărei societăți, factor la care se reduc în esență cele două aspecte fundamentale ale vieții oricărei comunități: puterea economică și cea militară. Fără să o fi teoretizat neapărat, diriguitorii puterii politice din totdeauna au operat, chiar și dacă numai la un nivel primar, pragmatic, cu factorul populației. După cum și păturile societății, care multă vreme au fost lipsite de drepturi vor deveni treptat conștiente de importanța lor proprie. Nu este de loc întâmplător că mișcarea națională română din Transilvania va apela la acest argument decisiv al factorului populație încă din veacul al XVIII-lea.

Repartiționarea inegală din punct de vedere cronologic și geografic al izvoarelor de demografie istorică privitoare la teritoriul României, numărul scăzut al acestora în epoca feudală comparativ cu alte zone ale Europei, mai ales în ceea ce privește Moldova și Țara Românească,

obligă la un efort sporit pe cercetători, atunci când doresc să dezvăluie rolul și semnificația factorului populație în epocile istorice mai îndepărtate. Din date răzlețe și tirzii, din izvoare de pe totul altă natură, trebuie reconstituită sub aspect demografic imaginea societății umane de pe teritoriul României, modificările ei de-a lungul unor intervale mari de timp, suprinderea liniilor de forță ale dezvoltării, a factorilor demografici care i-au influențat.

O trăsătură specifică a izvoarelor demografice istorice din evul mediu și de la începutul epocii moderne îl constituie faptul că ele nu sînt recensăminte în sensul modern al cuvîntului, că scopul lor a fost altul decît cel demografic. Aceste izvoare sînt rezultate ale preocupării în primul rînd pentru capacitatea economică sau militară a populației sau a unei părți din populație. Multitudinea și varietatea izvoarelor de acest gen privind Transilvania micșorate sensibil numeric în urma vicisitudinilor istoriei — liste de venituri privind anumite zone sau instituții, conserieri de factură economică, militară sau pe meserii — toate poartă amprenta caracterului fragmentar și parțial fie din punct de vedere geografic, fie din punct de vedere social. Registrele de impozite ale orașelor săsești, unele conseripții ale nobilimii comitatense din secolul al XVI-lea de ex. din comitatele Ugocea și Satu Mare, mai puțin cele din comitatul Bihor, lustrele scaunelor secuiești, pînă și raportul comisarilor imperiali Georg Werner și Paul Bornemisza trimiși la mijlocul veacului al XVI-lea în Transilvania spre a întocmi un raport asupra tuturor veniturilor din Transilvania ca și alte izvoare din veacul următor toate au un caracter incomplet și oferă informații doar asupra anumitor sectoare ale societății, dar nu și asupra întregii populații din Transilvania. Revine cercetătorilor sarcina grea de a stabili corelația ce există între aceste liste și conserieri și realitatea demografică, stabilirea criteriilor și coeficienților de calcul, procedeu greu și anevoios, solicitînd o pregătire complexă, cunoașterea unor domenii ca istoria instituțională, socială, economică, juridică etc. a Transilvaniei.

Volumul selectiv de izvoare demografice, primul dintr-o colecție pe care o dorim cît mai cuprinzătoare, cuprinde cele mai timpurii conserieri și recensăminte integrale, adică privind întreaga populație a Marelui Principat al Transilvaniei întocmite în veacul al XVIII-lea. În lumina acestor izvoare, primele în care figurează populația românească a Transilvaniei, ni se înfățișează totodată ponderea demografică a românilor transilvăneni, capacitatea și preocupările lor economice, alături, desigur, de celelalte naționalități ale acestei provincii.

Față de izvoarele demografice întocmite anterior, privitoare doar la anumite compartimente ale societății, recensămintele și conseripțiile efectuate după înstăpînirea habsburgică se caracterizează prin preocupare de a cuprinde integral și sub toate aspectele — desigur primind considerentele economico-militare — întregul teritoriu și toată populația principatului transilvănean — acum Mare Principat — intrat în componența imperiului habsburgic. Aparatul de stat habsburgic, bine organizat, chiar dacă nu imediat, va reuși în ciuda rezistenței autohtonilor. să obțină o imagine tot mai completă asupra resurselor economice și umane ale Transilvaniei. Mobilurile și scopul habsburgic erau în egală măsură economice (fiscale), militare, politice și ideologico-profesionale. Astfel se explică efectuarea alături de recensăminte ale populației și ale bunurilor ei și recensămintele profesionale și în primul rînd ale românilor, fie ei uniți sau neuniți.

O apreciere cu totul deosebită se cuvine îngrijitorului volumului pentru faptul de a fi inclus alături de piesele de recensămînt propriu-zise — tabele sau liste — și o serie de izvoare care reflectă fazele de pregătire, modalitățile de efectuare ale acestor conserieri — instrucțiunile date comisarilor de recensămînt, izvoare contemporane, rapoarte din care rezultă deficiențele și chiar fraudele și abuzurile comise în cursul conserierii. Verificarea și corectarea greșelilor de calcul contemporane, efectuate în cursul pregătirii volumului asigură o probitate și precizie sporită publicației. Trascierea fidei și corectă a textelor, cit și notele explicative judicioase atestă încă o dată după o serie de volume de izvoare publicate, pregătirea deosebită și temeinică a editorului, cunoașterea ndeamănunt a structurilor complexe ale societății transilvane. O recunoștință cu totul deosebită i se cuvine editorului pentru efortul pe care l-a depus traducînd textele din limba latină și germană, efort care poate fi apreciat la adevărata sa valoare numai de cei care cunosc cit de greu se traduc astfel de texte, respectiv cit de greu se găsec corespondenții din limba română a termenilor și formulărilor uzitate în practica scrisului secolului al XVIII-lea atît în Transilvania cît și în instituțiile imperiale.

În pofida faptului că în sfîrșit aceste izvoare sînt accesibile unor cercuri largi de cititori și de cercetători care nu cunosc limbajul pompos și birocratic al epocii în discuție, iar cei cîțiva termeni în limba latină din capul unor rubrici privind starea socială sau denumirea unor produse agrare pot fi găsite ușor în orice dicționar latin se cuvine să atragem atenția asupra greutăților pe care le vor întîmpina cei ce vor trece la analiza și interpretarea acestor izvoare în bună parte, statistice. Ne referim din nou la necesitatea cunoașterii temeinice a cadrului social-economic instituțional și juridic din Transilvania, fără de care cu greu se poate da o interpretare corectă fenomenelor și proceselor social-economice din aceste izvoare. O precauție deosebită se cuvine și în ceea ce privește folosirea datelor cuprinse în statistici, căci, după cum am arătat acestea nu reflectă întotdeauna realitatea, urmînd ca cercetătorii să încerce — acolo unde este posibil — să efectueze corecțiunile necesare. În acest sens trebuie ținut cont de considerațiile judicioase și succinte ale editorului cuprinse în introducerea intitulată *Citeva considerații privind publicarea izvoarelor de demografie istorică a Transilvaniei din secolul al XVIII-lea* privind împrejurările,

modalitatea desfășurării recensămintelor respective, a aprecierilor critice privind valoarea probatorie a datelor coroborate cu piesele din volum ce se leagă de acțiunea respectivă de conseriere.

Deși un volum selectiv de izvoare, după cum ne atrage atenția editorul, o semnificație sporită îi este conferită de faptul că sînt cuprinse laolaltă principalele izvoare de demografie istorică din secolul al XVIII-lea. (O singură excepție, regretabilă de altfel, este lipsa datelor recensămintului civil din 1750 efectuat de autoritățile civile, despre care în nota nr. 23 de la p. 19 al introducerii se spune: „motive independente de voința noastră nu ne-au îngăduit să publicăm măcar tabelele centralizatoare ale conscripției”). Chiar dacă partea din aceste conserieri din veacul al XVIII-lea au fost deja publicate, dat fiind că se află în publicații tot mai greu accesibile considerăm că a fost utilă republicarea și verificarea din nou a textului lor. Publicarea pentru prima dată a unor izvoare ce clarifică modul de efectuare al acestor conserieri, și mai ales a unor conserieri inedite pînă acum (tabela generală a conserierii din 1713, situația centralizată a conserierii fiscale de bunuri din comitatul Tirnava din 1721, tabelele centralizatoare a conserierii de bunuri și persoane din Transilvania din același an, conserierea românilor uniți din arhidiaconatul Calbor din 1766, apoi conserierea confesională a românilor ortodocși din 1766 și tabelul centralizator al conserierii populației: an 1776 și 1785 din marele principat al Transilvaniei) sporește valoarea publicației de față. Devine astfel posibilă — sperăm cit de curînd — confruntarea și analizarea datelor demografice dintr-un singur veac, oferînd largi posibilități de informare, de coroborare și de verificare a situației demografice și economice a populației întregi sau a unor grupuri de populație sau zone din cadrul principatului. Deși întocmite pe baza unor criterii diferite, aceste izvoare oferă largi posibilități de comparare a situației și evoluției diferitelor etnii sau categorii sociale. Datele privind viața și capacitatea economică, existența și ponderea anumitor culturi, sau creșterii anumitor animale oferă un izvor deosebit de bogat cercetătorilor vieții economice și nu numai a acesteia. Din datele cuprinse în aceste statistici se va putea aprecia ponderea numerică și economică crescîndă a românilor, fapt ce va aduce noi argumente la avîntul mișcării naționale a românilor din veacul al XVIII-lea. Analiza cu corectivele de rigoare a recensămintelor confesionale, a numărului și situației economice a preoților români, uniți sau neuniți oferă noi direcții de cercetare în privința formării și dezvoltării intelectualității românești din Transilvania, care va avea un rol decisiv în afirmarea intereselor naționale ale românilor. În acest sens se cuvin a fi menționate și cele două instrucțiuni în limba română ale guvernului Transilvaniei care — ca primele de acest gen — sînt mărturii de seamă demne de toată atenția nu numai pentru afirmarea limbii române în administrație, dar totodată și pentru formarea unei intelectualități funcționărești române posedînd cunoștințe juridice și administrative temeinice.

Subliniînd doar cîteva din multiplele aspecte sub care vor putea fi cercetate piesele din volumul de față, trebuie să atragem atenția asupra necesității întocmirii unui indice al localităților care figurează în recensămînte și conserieri, indice care dacă nu și-a găsit loc la sfîrșitul acestui volum, ar putea fi adăugat la sfîrșitul ultimului volum al colecției.

Apariția volumului I din *Izvoare de demografie istorică*, secolul al XVIII-lea, Transilvania, editată sub egida Direcției Generale a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România sub îngrijirea lui Costin Feneșan, este un eveniment editorial de maximă însemnătate. Ea reține în egală măsură atenția celor preocupați de istoria României, fie ei istorici sau demografi. Credem și sperăm că acest prim volum este doar un început și că el deschide șirul unei vaste colecții menite să aducă în circuitul vieții științifice izvoare de o deosebită însemnătate privind trecutul mai mult sau mai puțin îndepărtat al țării. Totodată credem că acest volum, cit și cele care îi vor urma vor da un nou avînt cercetătorilor de demografie istorică de la noi, mai cu seamă dacă, crescînd numărul tirajului, ele vor putea ajunge la toți cei interesați.

Carol Vekov

*** * Rezistența antifascistă și antiimperialistă în Asia și Africa (1931—1945)**
Edit. militară, București, 1986, 397 p.

Unul din fenomenele caracteristice ale celui de-al doilea război mondial a fost mișcarea de rezistență a popoarelor cîmpionate de armatele blocului agresor. Acest aspect important ale căruia începuturi sînt înregistrate în Asia încă din 1931, de la declanșarea agresiunii nipone împotriva Chinei, este analizat în toată complexitatea lui de un colectiv de istorici români format din Gheorghe Unc, Ana Budura, Milică Moldoveanu, Lucian D. Petrescu, Constantin Botoran, Marin Bădea, Ion Calafeteanu și Constantin Bușe. În baza unor multiple surse editate, autorii reconstituie direcțiile fundamentale de manifestare ale mișcării de rezistență din China, Coreea, Etiopia, Africa de Nord, Indochina, Birmania, Indonezia, Filipine, Thailanda, Malaysia, Singapore și Japonia, din anii 1931—1945.

În acest fel este completată imaginea globală a rezistenței din anii marii conflagrații, volumul de față întregind ampla analiză a fenomenului în cauză pe plan european realizată în două volume anterioare (*Rezistența europeană în anii celui de-al doilea război mondial*, vol. I, *Țările din Europa Centrală și de Sud-est*, București, 1973 și vol. II, *Țările din Europa Occidentală și Nordică*, București, 1976). În cuvîntul înainte al volumului recenzat se subliniază că mișcarea de rezistență este un fenomen specific al celui de-al doilea război mondial, generat de caracterul larg popular pe care l-a avut conflagrația, evoluînd astfel în strînsă legătură cu desfășurarea generală a acestuia. „În fiecare țară ea (mișcarea de rezistență) a cunoscut, în funcție de condițiile concrete, de formele și intensitatea luptei, perioada și momente specifice” (p. 9). În ce privește rezistența popoarelor din Asia și Africa, elementele specifice ale rezistenței izvorau mai ales din condiția de popoare dependente a majorității acestora, deși statele agresoare au instituit un regim de ocupație mai dur decît cel colonial anterior. „De aici și mobilurile reale care au făcut ca și în Asia și Africa popoarele cîmpite de imperialismul japonez, german și italieni să-și aducă, pe calea luptei deschise, o contribuție importantă la înfrîngerea forțelor coaliției puterilor Axei” (p. 12).

Semnăt de Gheorghe Unc, primul studiu din volum este consacrat analizei solidarității poporului român cu mișcarea de rezistență a popoarelor cîmpite din Asia și Africa în preajma și în timpul celui de-al doilea război mondial (p.15—38). „Încă de la întiile manifestări ale fascismului și militarismului pe arena politică a lumii, subliniază autorul, poporul român, înțelegînd caracterul agresiv al acestora, pericolul pe care îl reprezintă pentru libertatea și dezvoltarea popoarelor, pentru pace și democrație, s-a ridicat cu hotărîre împotriva politicii puterilor expansioniste, care atentau la independența și suveranitatea statelor din orice parte a globului pămîntesc” (p. 16). În fruntea luptei antifasciste a poporului român s-a situat partidul comunist care a condamnat actele de agresiune și a pledat pentru formarea unui front comun al statelor amenințate. Solidaritatea poporului român cu victimele actelor de agresiune a îmbrăcat multiple forme de manifestare: articole în presă, difuzarea de manifeste, demonstrații, adunări de solidaritate, strîngerea de fonduri etc. Prin asemenea mijloace poporul român și-a exprimat simpatia față de poporul chinez, față de cel etiopian sau cel coreean, față de celelalte popoare cîmpite din Asia sau Africa de Nord.

O amploare deosebită a înregistrat rezistența poporului chinez reconstituită în multiplele sale forme de manifestare de Ana Budura (p. 39—97). Autoarea subliniază că încă de la începuturile agresiunii nipone, în 1931, Partidul Comunist Chinez a condamnat cu hotărîre acest act și a făcut apel la mobilizarea și organizarea maselor pentru lupta împotriva invadatorilor. „Linia strategică și tactică a partidului comunist a fost influențată atît de evoluția situației interne, de raportul de forțe existent în această perioadă în țară, cît și de directivele impuse de Internaționala Comunistă mișcării muncitorești internaționale în general, și mișcării revoluționare din China în special” (p. 43).

În baza unei ample baze documentare, a surselor chineze în primul rînd, autoarea analizează poziția și acțiunile diverselor grupări politice, și în special a partidului comunist, față de diversele faze ale agresiunii nipone. Se subliniază faptul că cele mai importante grupări politice chineze ca și numeroase organizații obștești au cerut organizarea luptei întregii națiuni împotriva agresorului. „Era evident că în condițiile apariției contradicției principale dintre națiunea chineză și imperialismul japonez, crearea unui larg front unit național... devenise nu numai imperios necesară dar și posibilă” (p. 47). În acest sens pe prin plan s-a situat colaborarea dintre cele două partide importante ale societății chineze: partidul național și partidul comunist. Acesta din urmă și-a precizat poziția în acest sens printr-o declarație specială adoptată în septembrie 1937. Acest document a deschis calea colaborării dintre cele două mari partide politice, ceea ce a dus la crearea unui front unit național care a avut trăsături specifice determinate de condițiile interne. De aici și unele deosebiri față de fronturile populare sau naționale constituite în aceeași etapă în Europa.

În cursul luptei anti-japoneze, subliniază autoarea, „...poporul chinez a dat dovadă de multă dîrzenie și stoicism, care i-au permis să înfrîngă în cele din urmă un inamic înzestrat cu o tehnică de luptă net superioară... În cei opt ani de război total și paisprezece ani de război parțial, națiunea chineză a înscris o pagină de cea mai mare importanță în istoria luptei popoarelor lumii împotriva agresorilor străini” (p. 96).

Milică Moldoveanu și Lucian D. Petrescu reconstituie principalele trăsături ale luptei de eliberare națională a poporului coreean (p. 98—121). Anexată de Japonia încă din 1910, Coreea a reprezentat pentru aceasta o sursă de materii prime și forță de muncă, o piață de desfacere pentru industria niponă. Această situație nu a fost acceptată de coreeni care s-au ridicat la luptă pentru cîștigarea independenței prin conlucrarea unui larg evantai de forțe sociale. Încă din iunie 1930 s-a constituit Frontul Unit Național, „... care avea ca scop organizarea și mobilizarea tuturor forțelor patriotice anti-japoneze ale poporului coreean” (p. 105). Iar în iulie 1930 s-au pus și bazele Armatei revoluționare coreene care va iniția multiple acțiuni, de o intensitate crescîndă, care au pregătit calea declanșării luptei armate de masă. În paralel s-au intensificat acțiunile revoluționare ale maselor populare.

În acest fel rezistența anti-japoneză a înregistrat multiple forme de manifestare care au culminat cu acțiunile militare. Acestea au luat amploare în anii celui de-al doilea război mondial ajungând la forma rezistenței întregului popor. Una din căile urmate în această direcție a fost crearea unor organizații ale insurecției armate în numeroase regiuni ale Coreei mai ales în anii 1942—1945. Etapa finală a luptei de eliberare a corespuns lunii august 1945 când au intrat în acțiune și trupele sovietice. „După aproape o jumătate de secol de jug colonial Coreea a fost astfel eliberată. Lupta armată a poporului coreean, începută cu 15 ani înainte, s-a terminat printr-o strălucită victorie ce s-a înscris cu litere de aur în istoria Coreei” (p. 119).

După terminarea războiului din 1935—1936, poporul etiopian a continuat lupta împotriva ocupanților italieni. Rezistența etiopiană este analizată de Constantin Botoran într-un studiu (p. 122—161) ce poate fi considerat ca un model de abordare a temei. În baza unci documentări riguroase, ce vădește o excelentă cunoaștere a vastei istoriografii a problemei, Constantin Botoran argumentează pe larg ideea că rezistența poporului etiopian din anii 1936—1941, . . . prezintă o serie de aspecte comune, caracteristice mișcărilor de rezistență ce se vor dezvolta în anii celui de-al doilea război mondial. În același timp ea va evidenția noi trăsături și coordonate specifice determinate de interacțiunea mai multor factori interni și externi a căror sorginte ține de evoluția istorică a acestui popor, de stadiul dezvoltării sale economico-sociale, precum și de contextul internațional în care s-a desfășurat” (p. 122).

Politica italiană de exploatare colonială a Etiopiei a eșuat, în final, mai ales datorită rezistenței armate permanente a poporului etiopian în zonele ocupate, cu sprijinul patrioților rămași în regiunile din sud și vest neinvadate. S-a exercitat și efectul pozitiv al coordonării realizate din exterior de Negusul aflat în exil. Lupte de partizani, atentate și terorizarea colaboraționiștilor au fost principalele forme ale luptei de rezistență. În anii 1939—1940 se înregistrează ca fenomen nou scăderea influenței conducerii externe în favoarea celei interne. Decisivă a fost modificarea politicii britanice față de rezistența etiopiană, în vara anului 1940, în condițiile internaționale bine cunoscute. Ca urmare, Londra a decis a sprijini deschis lupta poporului etiopian și astfel s-a organizat ofensiva din luna ianuarie 1941 care s-a încheiat cu eliberarea completă a țării.

Trecind în revistă evoluția ostilităților militare din Africa de Nord precum și participarea popoarelor din zonă (tunisian, algerian și marocan) la evenimentele din anii celui de-al doilea război mondial, Marin Badea subliniază corelația dintre rezistența împotriva ocupanților și realizarea idealului libertății naționale permanente. În Tunisia (p. 171—173), Algeria (p. 173—176) și în Maroc (p. 176—180) s-a înregistrat încă înainte de 1939 procesul de formare a conștiinței naționale exprimat și prin manifestarea dorinței de înlăturare a dominației coloniale și de dobândire a independenței. Prăbușirea Franței, în vara anului 1940, a revitalizat speranțele de eliberare națională. A intervenit însă ocupația germano-italiană față de care popoarele în cauză i-au manifestat împotrivirea prin organizarea rezistenței. Formele acesteia, subliniază autorul, au fost determinate de contextul istoric concret (p. 183).

Analizând rezistența din Indochina franceză, ce reunea în epocă Vietnamul, Cambogia și Laosul, Lucian D. Petrescu și Milică Moldoveanu evidențiază ca fenomen specific lupta pentru înlăturarea dominației coloniale ce a evoluat în paralel cu împotrivirea la ocupația japoneză (p. 195—229). În fapt japonezii au acceptat temporar administrația franceză datorită conjuncturii determinată de cerințele războiului, a celui din China mai ales. Ca urmare Tokio a promovat în Indochina o politică clastică care și-a propus a include și această regiune în marea „sferă de coproșperitate” a țărilor din Asia, cu scopul evident de a împiedica organizarea mișcării de independență. Această situație s-a menținut până în martie 1945 când japonezii au lichidat administrația colonială franceză și, teoretic cel puțin, au recunoscut independența unor țări din regiune.

În Birmania (p. 230—250) lupta de rezistență a urmat un drum complex ca urmare a statutului colonial britanic existent până la invazia trupelor nipone ce a avut loc în 1942. Analizând acest fenomen, Marin Badea arată că în faza inițială, încurajarea de către japonezi a regimului național din Birmania a sporit încrederea poporului în capacitatea sa de a se conduce (p. 244). Dar de la sfârșitul anului 1943 mișcarea de rezistență birmaneză devine reală ca forță și amploare, evoluând în două direcții principale: luptele de partizani și pregătirea unei insurecții generale. Planurile de acțiune pentru aceasta din urmă au fost elaborate de conducerea Ligii antifasciste, creată, în august 1944, și au fost aplicate cu succes în vara anului următor.

Prin bogatele sale resurse de materii prime, între care prețiosul petrol, Indonezia, colonie olandeză după primul război mondial, a fost ținta predilectă a planurilor de expansiune nipone. Invazia a început în ianuarie 1942 și în acest fel s-a deschis și capitolul rezistenței poporului indonezian, analizată în liniile sale generale de Ion Calafeteanu (p. 251—281). Autorul subliniază că în anii ocupației nipone indonezianii au trecut prin momente extrem de grele deoarece, . . . stăpânirea militaristilor japonezi s-a dovedit a fi una dintre cele mai directe, mai dure și mai cinice” (p. 254). În aceste condiții mișcarea de eliberare națională, care făcuse pași înainte în ce privea elaborarea unui program propriu încă din perioada dominației olandeze, a avut ca sarcină principală eliberarea țării de sub ocupația niponă. Pentru atingerea acestui obiectiv forțele naționale s-au divizat în două grupări: una radicală, care promova rezistența activă și alta moderată care preconiza obținerea independenței prin dialogul cu japonezii. Lipsa de uni-

tate ca și insuficiența mijloacelor materiale au făcut ca lupta anti-japoneză să înregistreze oscilații. Cu toate acestea, pe fundalul prăbușirii Imperiului japonez, la 17 august 1945 s-a proclamat și independența Indoneziei.

Ana Budura analizează și mișcarea de rezistență din Filipine (p. 282—311) născută în urma invadării acestora la 10 decembrie 1941 de către trupele nipone. Unitățile americane și filipineze care n-au putut fi evacuate ca urmare a ocupării integrale a Filipinelor, în mai 1942, s-au retras în munți unde s-au organizat în detașamente de guerillă. Inițial populația filipineză s-a situat pe o poziție de expectativă față de regimul de ocupație. Cum acesta a devenit tot mai dur, s-a născut o mișcare de rezistență care a luat treptat amploare, înrolând în final marea majoritate a națiunii filipineze. Activitatea de partizani a crescut în eficiență ca urmare a coordonării tuturor unităților de către comandamentul militar american pentru Pacific. Dar la operațiunile legate de eliberare, începute cu debarcarea americană din octombrie 1944, au participat direct și cei peste 400.000 partizani.

Siamul (Thailanda) a fost, teoretic cel puțin, singurul stat independent din estul Asiei încă de la sfârșitul secolului XIX. În septembrie 1939 s-a proclamat neutralitatea față de războiul european dar aceasta nu a împiedicat accentuarea penetrației economice nipone. Aceasta, arată Constantin Bușe în studiul consacrat rezistenței siameze, a pregătit în fapt drumul pentru ocuparea militară a țării, ce a avut loc în decembrie 1941. Cu complicitatea unor oameni politici siamezi, s-a încheiat chiar un tratat de alianță cu Japonia în baza căruia Thailanda a declarat chiar război Marii Britanii și Statelor Unite ale Americii. Economia thailandeză a fost complet subordonată intereselor de război nipone, ceea ce a provocat în scurt timp o situație dificilă. Marea majoritate a thailandezilor a fost nemulțumită de alianța cu Japonia, de intrarea în război, de spolierea economică ca și de politica de japonizare a țării. Mișcarea de rezistență s-a grupat în jurul asociației Free Thai care a fost organizată în emigrație cit și pe teritoriul național.

Constantin Bușe reconstituie și principalele coordonate ale mișcării de rezistență din Malaysia și Singapore (p. 334—348). După ce trece în revistă statutul juridic și situația din cele două teritorii în perioada interbelică, autorul insistă asupra impactului invaziei nipone încheiată cu ocuparea fortăreței Singapore în februarie 1942. Regimul ocupației nipone a fost extrem de dur și neuman ceea ce a făcut ca răspunsul populației malaeze să fie deosebit de viguros. Lupta armată împotriva ocupantului a fost dusă de detașamentele Armatei populare malaeze anti-japoneze, creată în 1941 și care, pînă la eliberare, a desfășurat 340 acțiuni importante de luptă. În august 1945 trupele japoneze din Malaya au capitulat așa încît englezii au reocupat peninsula fără lupte.

După o sugestivă incursiune în istoria Japoniei în perioada interbelică, Constantin Botoran și Milică Moldoveanu analizează problema rezistenței în Japonia însăși (p. 250—377). Datele și faptele înregistrate sînt legate mai ales de forțele politice nipone care s-au opus declanșării războiului precum și de acțiunile Partidului Comunist din Japonia care a adoptat o poziție consecvent antinilitaristă și antirăzboinică. Autorii subliniază faptul că „... mișcarea de rezistență din anii agresiunii din China nu a îmbrăcat un caracter de masă, iar în timpul războiului din Pacific s-a restrîns foarte mult” (p. 376).

Volumul recenzat reconstituie aspectele majore ale rezistenței antifasciste și antiimperiale din Asia și Africa în ajunul și în timpul celui de-al doilea război mondial. În limitele surselor de informare utilizate, exclusiv editate, tabloul prezentat este cit se poate de realist. În ce privește conținutul, apreciem că un singur aspect major este prea puțin prezent: participarea marilor puteri aliate la rezistență popoarelor din Asia și Africa. Unele referiri în acest sens există doar în cazul Etiopiei și al Thailandeii. Ori este extrem de importantă participarea Statelor Unite ale Americii, de exemplu, la mișcarea de rezistență a tuturor popoarelor care sînt menționate în lucrarea de față. Prin intermediul unui organism specializat, Biroul pentru Serviciile Strategice (O.S.S.) Statele Unite au furnizat armament și echipamente, au organizat unități de guerillă și au desfășurat o intensă propagandă menită a descuraja colaboraționismul și a stimula rezistența. În Africa de Nord, în Asia de Sud-est sau în China, agenții O.S.S. au fost mereu prezenți în multiple acțiuni alături de patrioții locali. Istoria oficială a O.S.S. menționează numeroase operațiuni secrete din Africa de Nord sau din Asia (vezi *War Report O.S.S.*, vol. II, Washington 1949, p. 9—26; 357—456).

Să menționăm faptul că acțiunea de propagandă a O.S.S. în Siam a fost apreciată ca fiind unicul caz din anele celui de-al doilea război mondial în care s-au obținut rezultate remarcabile la scara unei întregi națiuni. Pe de altă parte, activitatea unei unități de guerillă din Birmania (Detașamentul 101) este evaluată a fi un model de eficiență determinată de strînsa cooperare între militarii americani și patrioții birmanezi. Între septembrie 1942 — iulie 1945 Detașamentul 101 a reușit ca prin acțiunile sale să lichideze circa 5.000 de soldați japonezi, să rănească alți circa 10.000, să distrugă 51 de poduri și 277 vehicule militare etc. (*War Report O.S.S.*, vol. II, p. 369—392). Asemenea rezultate importante s-au înregistrat și în alte zone așa încît apreciem că volumul recenzat ar fi avut un plus de valoare dacă ar fi abordat pe larg și aspectul menționat.

Dintr-un alt punct de vedere, am constatat că în volum se fac referiri la Axa Roma, Berlin, Tokio (p. 7, 12, 16 etc.) ceea ce este eronat. După cum bine se știe, în octombrie 1936 s-a realizat Axa (alianța germano-italiană), iar în noiembrie 1936 era semnat Pactul anticomintern

tern de către Germania și Japonia la care exact peste un an aderă și Italia. În acest fel se constituie „triumghiul Berlin-Roma-Tokio” (vezi P. Bărbulescu, I. Cloșcă, *Repere de cronologie internațională, 1914—1945*, București, 1982, p. 276). În fine, cititorul avizat mai poate constata unele carențe ale coordonării mai ales în ce privește aparatul critic (repetarea unor lucrări, cu date bibliografice complete, în mai multe studii etc.).

Dincolo de aceste observații, primăază fondul științific, bogat în date și fapte, ca și prezentarea științifică a problematicii. Ca urmare apreciem că volumul recenzat se constituie ca o valoroasă realizare științifică, ca o lucrare de referință în istoriografie pentru tema abordată.

Nicolae Dascălu

JOHN SWEETMAN, *War and Administration. The Significance of the Crimean War for the British Army*, Scottish Academic Press, Edinburgh, 1984, 174 p.

Eveniment de majoră semnificație, mai ales prin implicațiile sale ulterioare, care au intrat și soarta Principatelor române, războiul Crimeii (1853—1855) a preocupat și continuă să preocupe istoriografia de specialitate, ca și pe cercetătorii în istorie militară. Aflat în această ultimă categorie, John Sweetman, care este colaborator la Departamentul pentru studii politice și sociale al Academiei Militare Britanice de la Sandhurst și-a publicat în 1984 sub forma monografiei sus citate considerațiile privind raportul dintre elementul militar și cel civil în structura mecanismului de război englez din perioada amintită.

Până la apariția lucrării lui I. Sweetman părerea cea mai larg răspândită în istoriografia anglo-saxonă era aceea că în timpul primei jumătăți a secolului al XIX-lea, în multe instituții britanice au survenit schimbări administrative, doar că, în esență armata a rămas neafectată.

Începerea războiului Crucii a condus însă la efectuarea unor transformări în administrația militară britanică, ca urmare a necesităților legăturii cu frontul — au susținut în continuare partizanii acestei teze. I.a aceasta au contribuit, de asemenea, arată ei și atitudinea vehementă a opiniei publice, șocată de relatările venite de pe cimpul de luptă și publicate în numeroase periodice între care și „The Times”.

În *War and Administration*,... cercetătorul englez amintit, fără a combate de fond, interpretarea tradițională a evenimentelor, schițată succint în cele de mai sus, introduce însă corectivul că multe din schimbările de structură administrativă înfăptuite s-au produs *înaintea* luptelor care aveau să se desfășoare pe coastele Mării Negre.

Pe parcursul lucrării, cititorul este familiarizat cu sistemul administrativ britanic în ansamblul său, ia cunoștință apoi de decăderea treptată a sistemului impus de Wellington (p. 15—20), de problemele ridicate de primii doi ani ai războiului.

Ultimele compartimente ale contribuției menționate, foarte condensate ca paginație, prezintă modul cum au funcționat transportul și aprovizionarea în timpul conflagrației militare, descrie personalitatea principalilor comandanți militari (viconte Hardinge, lordul Raglan) ca și aspectele legate de responsabilitatea ministerială și raporturile guvern-parlament în perioada frământată a războiului.

Războiul — și din faptele prezentate în lucrare rezultă evident acest lucru — a zdruncinat serios imobilismul și rigiditatea mentalității general dominante în societatea britanică, atât la nivelul maselor de rând cit și la cel al establishmentului militar politic. O serie de funcții în aparatul administrativ au fost suprimate (ca de pildă cele de „Secretary at War” și „Master General of the Ordnance”).

În structurile ierarhice militare engleze s-au produs de asemenea mutații și transformări: au dispărut verigile intermediare (Select Committees) între comandamentul suprem și trupele de linie, iar serviciile de aprovizionare au trecut în subordinea directă a Ministerului de război (War-office) ieșind de sub dependența Ministerului de Finanțe (Treasury). Consecințele, din acest punct de vedere, ale războiului au fost vizibile. Așa cum subliniază și Sweetman în concluziile sale (p. 128—131), „după război suprapunerile de responsabilități în ceea ce privește finanțarea armatei și aprovizionarea ei au fost în mare măsură înlăturate... iar amenințarea războiului a permis reformatoilor să găsească un real suport în sprijinul popular; pină și politicienii au ajuns la concluzia că era momentul pentru schimbări” (p. 128). Cu toate acestea — relevă autorul — războiul Crimeii a evidențiat încă o dată că puterea efectivă în luarea deciziilor a aparținut administrației, apanaj al politicienilor; așa s-a făcut că transformările cele mai importante în domeniul administrației militare s-au petrecut nu ca urmare a deciziilor luate pe cimpul de luptă, ci a celor elaborate în birourile Westminsterului.

Impresionantă prin vastitatea informației, comprimată pe parcursul unui spațiu editorial restrâns, lucrarea beneficiază de utilizarea a numeroase fonduri de arhivă (din British Museum,

Public Record Office, Hereford Public Record Office, Scottish Record Office of Edinburgh), a colecțiilor unor importante biblioteci din Scoția în Anglia, ca și de consultarea unei bogate istoriografii editate. Lucrarea mai este însoțită de o serie de liste cronologice cuprinzând titularii unor importante funcții în administrația britanică (inclusiv în cea militară) între anii 1830–1856 câteva hărți tematice ca și de două organigrame prezentând organizarea administrației militare britanice (în anii 1852 și respectiv 1856).

Condițiile grafice de excepție (asigurate de Scottish Academic Press), informația bogată ca și seriozitatea susținerii noilor demersuri științifice conferă monografiei lui John Sweetman atributele unei lucrări de calitate, utilă în egală măsură atât istoricului obișnuit cit și cercetătorului militar.

Marian Stroia

„REVISTA DE ISTORIE” publică la prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane, Cronica vieții științifice, Cartea românească și străină de istorie, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și din străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, trimiterile infrapaginate fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului. Numele autorilor va fi precedat de inițială, titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de Redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1 București — 71247.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
DACIA, REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNE
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
— SERIA ARTĂ PLASTICĂ
— SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
— SÉRIE BEAUX-ARTS
— SÉRIE THÉÂTRE-MUSIQUE-CINÉMA

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Relații Occident, Bizanț și lumea islamică în secolele XI—XIII. Cruciadele.

Dan al II-lea, domn pînă la Marea cea Mare : tradiție și realitate.

Un cod agrar românesc din secolul al XV-lea.

Regimul politico-economic al gurilor Dunării în secolul al XV-lea.

Economia țărilor române în secolul al XVII-lea.

Înființarea consulatelor franceze în țările române și impactul asupra spiritului românesc.

Problemele învățămîntului în parlamentul român. Pe marginea criticii reformelor școlare a lui Take Ionescu.

Ecoul unor evenimente istorice românești în presa norvegiană.

Spania în literatura română în epoca modernă — traduceri, reflexe, influențe.

Oamenii de știință și viața politică a României.

Aspecte ale genezei „noului activism” al popoarelor din Ungaria (1900—1905).

România și țările balcanice în perioada 1900—1911.

Considerații privind social-democrația germană 1869—1914.

România și criza renană (martie 1936).

Relațiile culturale dintre România și Marea Britanie (1929—1939).

Aspecte ale procesului de creare a Frontului Național Unit Antijaponez al poporului chinez.

Relațiile dintre Japonia și Germania în anii celui de-al doilea război mondial.

Contribuția Biroului pentru servicii strategice al S.U.A. la victoria Națiunilor Unite.

Propunerea României privind încheierea unui tratat de securitate colectivă în sud-estul european postbelic. Semnificații politice.

Evoluția statului român în etapa edificării societății socialiste multilateral dezvoltate 1965—1986.

RMISSO 567—630

